

Mellom hjelpearbeid og terrorbekjempelse

Det daglige arbeidet kan fort virke trivielt i møte med en slik omfattende flomkatastrofe vi har vært vitne til i Sørøst Asia. Det vitner om at livet er skjørt og at en katastrofe kommer hurtig. Dette er også virkeligheten for Forsvaret, vi må reagere hurtig når det skjer store og uventede hendelser og våre handlinger kan få store konsekvenser. Dette nummeret av *PACEM* handler om den vanskelige balansegangen mellom hjelpearbeid og terrorbekjempelse, som militære styrker står midt oppe i – sammen med sivile og humanitære organisasjoner. Dette var også temaet for etikkonferansen i Trondheim i fjor høst og en del av artiklene er basert på foredrag fra denne konferansen.

Bård Mæland presenterer noen av funnene i sin bok *Skadeskutt idealisme – norsk offisersmoral i Kosovo*. Utdragene fra boka viser noe om hvor krevende og kompleks tjenesten i et tilsynelatende rolig område kan være. Brigader Robert Mood og Tone Helene Røkenes kommenterer Mæland sin bok, med vekt på tolkningen av de norske troppssjefenes uttalelser om de lokale folkegruppene. Mæland har fått anledning til å kommentere disse responsene. Noen av de viktigste spørsmålene som kommer opp, er om «forbudte» følelser og dårlige holdninger nødvendigvis fører til gale handlinger, er denne nedvurderingen av andre bare et situasjonsbestemt resultat av at vi ønsker å beskytte våre egne, og er det rett og slett nødvendig med et eget internt språk for å lufte ut følelser.

Asa Kasher og Yamos Yadlin presenterer noen synspunkter og forslag på hvordan den militære etikken og doktrinen om rettferdig krig kan møte nye utfordringer i forbindelse med terrorbekjempelse. Den nye doktrinen er utarbeidet av en gruppe i det Israelske Forsvaret, og gir et godt innblikk i israelske synspunkter på dette. Henrik Syse kommenterer i denne sammenhengen viktigheten av å beskytte ikke-stridende og han advarer mot for mange unntaksbestemmelser.

Raag Rolfsen peker på den rollen mytologien har fått i forbindelse med brutaliseringen av motstanden mot modernisering og globalisering. Cecilie Hellesveits skriver om begrepet «jihad», og påpeker at begrepet er mye mer omfattende og annerledes enn begrepet hellig-krig, som vi ofte oversetter det med. Hel-

lestveit beskriver utviklingen av hvordan «jihad» er forstått og artikkelen gir en god oversikt over ulike tolkninger og bruksområder.

Generalsekretær i Kirkens Nødhjelp, Atle Sommerfeldt, tar for seg de ulike rollene til militære styrker kontra de humanitære og sivile organisasjonene. Budskapet er klart: Vi må ikke blande rollene, men finne fram til hvor koordineringen bør ligge i den aktuelle kontekst på skalaen fra koeksistens til samarbeid.

Garnisonsprest Kyrre Klevberg beskriver i sin artikkel de åndelige kostnadene ved å være i en stridssituasjon og feltprestens mulige rolle for de som sliter med ettervirkninger. Artikkelen er skrevet med bakgrunn i ett års studier ved et hospital for krigsveteraner i USA.

Tidligere lærer i krigshistorie ved Krigsskolen, Hans Børsheim gir oss et interessant historisk tilbakeblikk på offiserenes oppsigelsesvern og bakgrunnen for dette. Etter Stortingets omfattende endringer av tilsettingsvilkårene i fjor sommer, er dette i høyeste grad aktuelt.

Det har etter hvert kommet noen avhandlinger og feltstudier fra operasjonene i Kosovo. Vi presenterer og anmelder fire av de nordiske bidragene. Bård Mælands bok blir anmeldt av Torun Laugen Haaland, de to danske avhandlingene av Claus Kold (*En motstander – som skal hjelpes. Et feltstudie af militær ledelse i Det danske Forsvars fredsstøttende operationer i Kosovo/a*) og Katrine Nørgaard (*Tilitens teknologi. Den militære ethos og viljen til dannelse*) blir anmeldt av henholdsvis Jan O. Jacobsen og Paul Otto Brunstad. Til slutt kommer hovedoppgaven til Tone Helene Røkenes (*«Sønner av Norge». En studie av den norske bataljonen i Kosovo, perioden 2002-2003*), som blir anmeldt av undertegnede. Vi håper dette kan være en hjelp til å finne fram til interessant litteratur.

Vi håper nummeret vil vekke interesse. God lesning.

Are Eidhamar

Skadeskutt idealisme – norsk offisersmoral i Kosovo*

AV BÅRD MÆLAND

En krevende og kompleks tjeneste

Høsten 1999 ble norske soldater sendt til Kosovo. Tjenesten ble krevende, både i hektiske og roligere perioder. I intervjuer jeg gjorde med 15 offiserer i den norske styrken (2000-2002), viste det vist seg at utfordringene og dilemmaene stod i kø: Når tyr man til maktbruk, og hvilken type makt griper man til når man skal agere? Hva foretar en offiser seg når en ung jente som har vært utsatt for voldtekt av familiemedlemmer søker hjelp? Hvor tette relasjoner utvikler man til de som alltid har bodd i Kosovo? Og hva skjer når idealismen knekkes og ubudne følelser kommer snikende?

Trykket fra slike spørsmål ble merkbart på Kosovosletta hos KFOR-offiserene. Og rolleforståelsen kunne frustrere de fleste: Hvem var man – egentlig? Var man soldat? Bistandsarbeider? Ordenspoliti? Diplomat? Eller hva? Norsk militær innsats i fremmede himmelstrøk fremstår som både krevende og kompleks.

På bakgrunn av offiserenes refleksjoner omkring maktanvendelse, forholdet til fremmede og forståelsen av sin egen rolle, mener jeg boken *Skadeskutt idealisme – norsk offisersmoral i Kosovo* (Mæland 2004)¹ kan bidra til å tegne et utfordrende og mindre kjent bilde av hvilke moralske utfordringer som knytter seg til tjenesten som offiser i internasjonale fredsoperasjoner.

Det har vært en premiss for meg i arbeidet med denne boken at følgende tre elementer fra offiserenes hverdag ville være sentrale for å få et grep om to-

* Denne artikkelen er en bearbeidelse av et foredrag jeg holdt på den årlige nasjonale konferansen i militæretikk, Luftkrigsskolen, 28. september 2004.

¹ Heretter referert til som «boken». Større utdrag fra kap. 3.5 og 4.3 er gjengitt etter tillatelse fra Eide forlag.

taliteten i tjenesten: maktanvendelse, forholdet og relasjonene til de man oppfattet som fremmede, samt offiserenes rolleforståelse. Jeg så for meg at disse variablene inngikk i en eller annen type kompleks sammenheng. Med dette som utgangspunkt, var det naturlig å ikke bare beskrive offiserenes forhold til disse enkeltelementene (makt, fremmede, rolle), men også hvordan for eksempel maktanvendelsen påvirket forholdet til lokalbefolkningen, og motsatt, eller hvordan rolleforståelsen påvirket maktanvendelsen og fremmedforståelsen. Ved å undersøke disse forholdene ønsket jeg å gå i dybden av de utfordringer som internasjonale operasjoner stiller den enkelte offiser overfor – på bakkeplan. Et slikt dybdedykk burde ikke bare være av interesse for de som utdanner norske offiserer til tjeneste i flernasjonale operasjoner, men er etter min oppfatning helt nødvendig for militære og politiske ledere som skal lede Forsvaret på en måte som er på høyde med de utfordringer man stilles overfor i vår tid.

Rolleforståelse

Som nevnt antok jeg at tjenesten ville måtte beskrives i komplekse vendinger. At det var slik, kom blant annet til uttrykk når jeg mot slutten av intervjuene ba den enkelte offiser gi et kortfattet, nærmest logoaktig, uttrykk for den funksjonen og rollen de hadde fylt i tjenesten (arbeidstittel):

- Problemløseren
- Mellommannen
- Kommandanten
- Sikkerhetsgarantisten
- Glansbilde og administrator
- Tilreisende lensmann
- Oppdrager
- Omsorgsman
- Arbeidsleder
- Politimann
- Personellforvalter
- Filantrop og profesjonell
- Arbeidsnarkoman
- Kamerat

Noen av disse arbeidstitlene hadde for offiserene et utelukkende internt perspektiv. Det var ikke minst forholdet til «gutta» som fokusert. Titler som Kamerat og Personellforvalter er eksempler på dette. Noen titler er imidlertid mer fokusert på de oppgavene man utførte utenfor leirgjerdet: Kommandanten, Sikkerhetsga-

rantisten, Tilreisende lensmann, og Politimann. Til slutt er en del av titlene doble, i den forstand at de aktuelle offiserene sa at titlene like mye omhandlet gutta som sivilbefolkningen: Oppdrageren, Arbeidslederen, Omsorgsmannen, Problemløseren. Derimot valgte ingen begreper som 'kriger' eller 'soldat'.

Man kan gjerne omtale tjenesten de norske offiserene stod i som sosialt sett kompleks. Rolleforståelsen til den enkelte gir uttrykk for dette: Hvem var de egentlig? Denne *sosiale kompleksiteten* gjenspeiles også i ulike motivasjoner for tjenesten. Kort sagt ser man en spenning mellom egoisme (mitt eget beste) og altruisme (den annens beste), mellom militær idealisme (forbedre situasjonen/sikkerheten) og humanitær idealisme (hjelp vanskeligstilte mennesker), og mellom nasjonale interesser (nyttig erfaring for Forsvaret) og internasjonale interesser (bidra til fred, sikkerhet og stabilitet i verden). Jeg ser i materialet mitt et tendens som går i retning av å «gjøre en god jobb». Dette kan man anse som et enkelt uttrykk for profesjonalisme, for ikke å si: en definisjon på hva profesjonalitet er. Det man uansett vil ha vanskelig for å gjøre et skille mellom i materialet mitt, er profesjonalitet og idealisme. Jeg mener å se at disse størrelsene ofte er sammenknyttet på den måten at et idealistisk element inngår i profesjonalitetsforståelsen. Dette kan enten ta form av militær idealisme, eller humanitær idealisme. Det første formuleres programmatisk av Oppdrageren (Sigurd):

Politiet går på jobben hver dag og de vet at det er ikke noe mindre kriminalitet selv om jeg går på jobb, mens en militæravdeling har et innebygd behov for måloppnåelse og suksess.

Til denne sosiale kompleksiteten hører det til en *operasjonsuklarhet* (Battistelli et al 2000). Dette kunne bestå av militærkulturelle forskjeller innad i KFOR, ofte ganske frustrerende relasjoner til FN og NGOs, kulturavstand til de lokale, samt følelsen av å ikke være i inngrep med de virkelige utfordringer, i særdeleshet organisert kriminalitet. At denne operasjonsuklarheten i mange tilfeller, og ikke bare for Norges vedkommende, hadde sitt utspring i en spenning mellom hvilken type trening man på forhånd hadde fått i Norge, og hva man møtte i Kosovo, er påvist i flere viktige arbeider de siste årene (Laberg et al 2002; Cold 2003; Røkenes 2004). Dermed oppstår en dobbel utfordring: Tjenesten i seg selv var svært krevende, selv i rolige perioder, og i tillegg bidro ikke alltid forberedelsene til å dyktiggjøre personellet tilstrekkelig til den typen tjeneste man skulle utføre. At en slik situasjon kan bidra til ulike typer meningstap, burde ikke overraske, enten det tar form av lite action, lite macho tjeneste, lite fremgang, små perspektiver på tjenesten, kjedsomhet eller forakt og avsky.

Maktanvendelse

Jeg skal gjennom et par utdrag fra boka gi noen vareprøver på hvordan offiserene har nærmet seg temaene makt og fremmede. I dette vil man også kunne danne seg et inntrykk av forholdet mellom dette og deres rolleforståelse. Disse utdragene er ikke ment som en oppsummering av alle intervjuene i boka, men kan likevel illustrere det jeg har poengtert ovenfor – det sammensatte i den enkeltes tilnærming til sentrale aspekter ved tjenesten. La meg starte med temaet maktanvendelse.

Generelt kan man si at behovet for maktanvendelse var mangfoldig. Det kunne være provokasjoner i veikontrollposter (såkalte Vehicle Check Points), «happy shooting» fra verandaer i forbindelse med brylluper og andre anledninger hvor mange mennesker var samlet for å feire, etnisk terrorisering i form av håndgranatkasting mot hus som tilhørte mennesker av annen etnisk herkomst, og folkemengder som demonstrerte og som skulle roes ned av norske soldater. Viktigheten av å mestre det siste, så man med all mulig tydelighet under opptøyene i mars 2004.

Maktanvendelsen til den enkelte soldat i KFOR har vært regulert gjennom et såkalt Soldatkort. I en dobbeltsidig, plastlaminert utgave som ble båret av enhver soldat i brystlommen, så det slik ut:

KFOR UNCLASSIFIED SOLDATKORT TMBN/KFOR OPPDRA 1) Ditt oppdrag er å bistå løsning på krisen i Kosovo, gjennom implementeringen av de til enhver tid gjeldende freds- og demilitariseringsavtaler. SELVFORSVAR 2) Du har rett til å bruke makt (inkludert bruk av godkjente våpen) i selvforsvar. 3) Bruk ikke mer makt enn nødvendig for å forsvare deg. GENERELLE REGLER 4) Personer/kombattanter som ønsker å overgi seg skal ikke skades. De skal ævvæpnes og avleveres til nærmeste overordnede. 5) Alle skal behandles humant. 6) Diskriminering av sårede i forbindelse med pleie og behandling skal ikke forekomme. 7) Ha respekt for privat eiendom. Stjel ikke og ta ikke krigsbytte. 8) Forhindre og rapporter alle mistenkte lovbrudd til dine overordnede. VARSEL OG VARSELSKUDD 9) Om situasjonen tillater, varsel: På engelsk: "KFOR! STOP OR I WILL FIRE" På serbo-kroatisk: "KFOR! STANI ILI PUCAM" (uttales: "KFOR! Stani ili putsam") På albansk: "KFOR! NDAL OSE UNE DO TE QELLOJ" (uttales: KFOR! n'dal ose une do te chilloj)" KFOR UNCLASSIFIED	KFOR UNCLASSIFIED SOLDATKORT TMBN/KFOR 10) Om personen ikke stanser kan du, om sjefen på stedet beordrer det eller stående ordre tillater det, skyte varselkudd. ILDÅPNING 11) Du kan bruke nødvendig makt, inkludert ildåpning, mot enhver person som er i ferd med å foreta en handling som kan føre til et dødelig utfall, og det er ingen andre måter dette kan forhindres på. For eksempel kan du åpne ild mot en annen person som: a. skyter eller peker sine våpen mot deg, eller andre personer i din nærhet; b. plasserer ut, kaster eller forbereder seg på å kaste sprengladning eller annen skadebringende gjenstand (for eksempel. molotov cocktail) mot deg eller andre personer i din nærhet; c. med hensikt prøver å kjøre på deg, eller andre personer i din nærhet. 12) Du kan <u>bare</u> åpne ild mot personer som stjeler eller forsøker å stjele, skader eller forsøker å skade eiendom dersom: tap eller skade vil medføre en dødelig trussel mot egne avdelinger eller personer med særskilt angitt status, og det ikke finnes andre måter å hindre dette på. MINST MULIG BRUK AV MAK 13) Dersom du åpner ild må du: a. Skyte kun rettede skudd. b. Skyt ikke flere skudd enn nødvendig. c. Avbryt skytingen så snart situasjonen tillater. KFOR UNCLASSIFIED
--	---

Dersom man igjen studerer opptøyene i mars 2004 (jf. kap. 6.2 i boken), vil man se at omtrent alle reguleringer for makteskalering ble aktivert under disse få dagene (jf. pkt 11. a-c). Jeg skal ikke gå nærmere inn på det her, men skal gjennom et utdrag fra boken vise hvordan kreativitet og sindighet i det jeg vil kalle «norsk maktanvendelse» kan bidra til en lykkelig løsning på en svært krevende utfordring. Hendelsen viser også hvordan man må velge fra et spekter av maktmidler for å finne det rette midlet.

Et middel midt i mellom – beskytning mot en barneskole (Stig og Jakob)

Episoden fant sted på en barneskole i det norske ansvarsområdet. Troppsjef og «arbeidsleder» Stig forteller: På denne skolen fantes det en guttunge som var blitt mobbet over lengre tid. En dag hadde han lånt eller stjålet et våpen av faren sin og åpnet ild mot barneskolen.

I Kosovo blir en slik situasjonen aldri enkel. Stig forklarer det slik:

Det som skjer, er at dette skaper jo stor utrygghet. Man spiller veldig enkelt med flere hatter, fordi dette er en mixed community, og da kommer man i den enkle situasjon at først skal man beskytte skoleungene mot han som har skutt, men så med en gang skal man bytte hatt, for lynsjestemningen er da selvfølgelig stor – og da går man selvfølgelig over til å beskytte familien og han som har skutt. Så det skifter fort.

Gutten var albansk, og skolen var serbisk. Stig var ikke selv til stede da dette skjedde. En annen troppssjef, Jakob («Politimannen»), dro opp dit med om lag 25 soldater. Etter at gutten hadde skutt og var blitt tatt hånd om av faren sin og UNMIK Police (FN-politiet), bestemte han at man skulle søke bolighuset nær barneskolen for å se om de fant flere våpen. Også flere andre eiendommer ved siden av ble oppfattet som «interessante», og troppen til Jakob søkte der. I en ruin på en av disse fant man en del patroner. Men selve ruinen tilhørte et serbisk hus, så Jakob bestemte seg for å søke det huset også, selv om det var albanere han var «ute etter» den dagen, i og med at det var de som hadde foretatt skytingen.

Serberne, på bakgrunn av at det var «deres» skole som var blitt beskyttet, ble illsinnte når «deres» hus ble søkt for våpen. Like sinte som de var fornøyde da de søkte albanske hus. Men da de altså begynte å søke det serbiske huset på jakt etter patroner, begynte bråket. Folk samlet seg i en forholdsvis stor folkemasse. Til å begynne med var det 40-50 stykker. Jakob dannet så en liten «linje» med fire mann i linja. De følte seg «ikke så høye i hatten». Etter hvert kommer det flere og flere serbere til folkemassen, og misforholdet mellom norske soldater og

folkemassens makt øker. Da melder spørsmålet seg: Hvordan kan vi kompensere for dette dersom vi skal få igjennom viljen vår, nemlig å få søkt i de husene vi vil, uten innblanding av serbere?

Folkene presset på, de skjøv og noen slag kom susende gjennom luften. Jakobs linje presset dem tilbake, men plutselig bestemmer noen serbere seg for å storme rett igjennom og inn mot det huset som nordmennene søkte. Til å begynne med klarte man å holde dem på avstand, men til slutt slipper de igjennom på grunn av nordmennenes underlegenhet. Serberne løper om lag tretti meter, og nordmennene setter etter dem. Igjen kommer de foran serberne og får holdt dem tilbake. Så får Jakob forsterkninger fra soldater som søkte i hus rundt omkring på dette stedet, og plutselig er man 15-20 mann til å stå i mot «trøkket» og roe ned den iltre folkemengden. Fra da av var situasjonen under kontroll, med nordmennene på én linje, og folkemassen på andre siden.

Siden Jakob var eldste offiser på stedet, tok han styringen. Dette dreide seg først om å ta *forhandlingens makt* i bruk:

Jeg trakk meg litt ut og fikk lokalisert to mann i mengden som var de som ropte høyst. Jeg dro dem ut og startet litt forhandling og - - Vi forhandlet i hvert fall i en time før de klarte å gi seg. For de mente jo det at vi trakasserte dem, i og med at vi søkte deres hus og ikke albanske. Men de har litt skylapper, så de ser ikke hva vi gjør på den andre siden av gjerdet. De ser bare det som vi gjør mot dem. Og da er det ikke måte på hvor fæle og hvor dumme vi er. Vi prøvde på en pen måte å forklare dem at vi søkte andre hus òg, og vi hadde funnet noe der, men vi hadde funnet noen serbiske hus òg, for det var vår jobb å søke der òg. Våpen var ulovlig, uansett om det var serbere eller albanere som hadde dem. Og dette her ville de egentlig ikke godta, og de ville lage bråk hvis ikke vi dro hjem. Men jeg fikk nå snakke med dem såpass mye, og jeg fikk roa dem ned sånn at de skjønnte at jo lenger de sto og plaga oss, jo lenger ville vi søke. Så det hele endte med at de skulle trekke tilbake og stå og vente på veien til vi var ferdige. Men hvis ikke vi var ferdige innen en time, så skulle de bråke mer. Men vi ble nå ferdige før den tiden, så - Det de egentlig ville frem til, var at vi skulle dra hjem uten å søke, for det var om kvelden og ungene var redde i nabolaget og det var ikke måte på. Mye tøv.

Forhandlingens makt vant altså fram. Men før den ble tatt i bruk, var det blitt brukt mye *fysisk makt*. «Det var litt hektisk, ja», sier Jakob i intervjuet. Det gjaldt særlig på det tidspunktet hvor serbiske menn sprang igjennom linja. Jakob: «Vi brukte litt makt, da, for å si det på en mild måte». Konkret innebar dette at man gjennomførte et par rettede slag mot bein i lårhøyde med AG3'en (automatvåpenet). Resolutt, men helt bevisst mot beina for ikke å slå i ansiktet. Hensikten var «å markere at vi har lov, hvis vi føler oss truet». Jakob fortsetter: «Jeg har faktisk et kort i brystlomma som sier at jeg har lov til å bruke den. Det vet jeg, og det vet alle mine soldater, men vi ønsker alltid å løse det med så lite maktbruk som mulig».

I tillegg til å danne linje og bruke forhandlingens makt, var det en hund som bidro til å stabilisere situasjonen. På spørsmål om hva Jakob ville gjort dersom han ikke hadde klart å holde serberne fra huset, svarer han at «det er vanskelig å si», men at han i alle fall hadde fått tak i hunden som hadde ankommet stedet og som han hadde ropt etter. At denne spesialtrente patruljehunden stilte seg bak linja og trippet og bjeffet litt, bidro til å avskrekke de sinte menneskene. Jakob så tydeligvis på dette som det viktigste maktmidlet å ta i bruk etter at man hadde skubbet og presset folkemassen, og før noe enda mer drastisk måtte gjøres.

Stig er enig i denne vurderingen. Stig omtaler episoden som et politimessig gjøremål, og «endel av det vi driver med her nede». Men man kan spørre seg: Er dette «politimessige gjøremål» i norsk forstand? Kanskje kan man si at det er det når det gjelder hva man fysisk foretar seg. Men neppe når det gjelder å fange opp det sammensatte i situasjonen. Som allerede nevnt ovenfor, er dette en flerdimensjonal situasjon der både de som beskytes og den som beskyter må vernes. For Stigs del ender denne situasjonen i det han kaller «markeringer hvor man må bruke noe makt for å få igjennom det man selv ønsker». Men hvilken makt?

Når soldatene holder i hverandres belter og skyver foran seg de menneskene som motsatte seg våpensøk, kaller Stig dette for «laveste nivå av massetjeneste», altså laveste nivå på en skala for maktbruk overfor folkemasser som demonstrerer og gjør opprør. Han forteller videre at nordmennene har fått mye skryt fra den britiske brigaden fordi de har håndtert slike situasjoner på en veldig god måte. Man bruker relativt lite makt og satser på direkte forhandlinger med de som er involvert i motstanden, slik vi så det hos Jakob ovenfor. Men på et sted ble altså en hund ansett for å være det riktige maktmidlet å bruke i en situasjon som hadde eskalert raskt.

Stig omtaler den skarptrente patruljehunden som et «middel midt i mellom». Like mye som folkene var illsinne, var de livredde for hunden. Dermed ble den et maktmiddel mellom alternativene «å slå og sparke» og «bruke skytevåpen». Stig konkluderer derfor slik på episoden: «Det gjelder hele tiden å bruke disse små nyansene sånn at man treffer det trinnet som gjør at man løser situasjonen uten at man da overeskalerer.» Å begrense maktbruken krever derfor at man finjusterer, og kreativt benytter et spekter av ulike maktmidler.

Nå går det ikke alltid slik denne hendelsen forteller om. Nordmennene er ikke alltid like tilbakeholdne og kreative. Stig forteller at man i samme landsby hadde tilsvarende problemer i de påfølgende dagene. En av disse dagene ender det opp med at noen av de norske guttene retter våpen mot noen lokale innbyggere som hindrer dem i å gjøre jobben sin, for å «få dem vekk». Stig oppfatter dette som «svært uheldig». Grunnen til det er enkel: «Retter man våpen mot

noen, så betyr det at man har til intensjon å bruke det». Dette er Soldatkortets indre logikk, og den kan være katastrofal om man ikke finner et middel «midt i mellom», før man ser seg tvunget til å velge siste utvei, altså direkte beskytning. Slik er Soldatkortet et tveegget sverd: På den ene siden skal det hjelpe til med å kontrollere maktbruken. På den andre siden foreskriver den hvordan makteskalering skal skje videre dersom man har tatt det første skritt på veien mot «ildåpning». Jakob konkluderer likevel med at:

Vi bruker veldig lite makt der nede og antall situasjoner er helt minimalt. Det vi gjør her er altså tilstedeværelse, det er vår viktigste jobb. Tilstedeværelse på den måten virker almenpreventivt.

I forlengelsen av denne konklusjonen, introduserer han imidlertid et nytt aspekt ved militær makt, nemlig *nærværets makt*. Jakob forstår denne typen makt slik:

Alt – både det at vi har våpen, bæreutrustning, militæruniformer, kjøretøyer, stor oppbacking – alt det her er makt, og det gjør at vi dominerer området, uten tvil.

Den omtalte episoden kan kanskje også omtales ved hjelp av begrepet *sindighet*. Jeg tror sindighet gir et godt uttrykk for det som er tilnærmingen til mange norske soldater. Jeg har lagt merke til det i andre intervjuer også. Kanskje er det et særpreg ved det vi kunne kalle norsk maktanvendelse? Med sindighet mener jeg her: Nordmenn er verken feige eller passive, men sta og fleksible i forhold til hvordan man skal finne gode og lure løsninger.² Man er bestemt, men lar ikke følelsene løpe av med vettet. Noen av de jeg har intervjuet kaller denne holdningen «sunt norsk bondevett». Kanskje er vi også i nærheten av den gamle dyden praktisk klokskap (gr. *phronesis*, lat. *prudentia*)?

Fremmedforståelse og fremmedrelasjoner

Når det gjelder det andre temaområdet jeg har behandlet i boken – forståelsen av, og relasjonene til de/det fremmede – bruker jeg et annet begrep for å beskrive et hovedfunn i intervjuene: *avsondring*. Med 'avsondring' mener jeg ulike former for distansering og separasjon. Det kan dreie seg om *fysisk* avsondring, i form av at man unngår å ha kontakt med lokalbefolkningen eller begrenser tjenesten sin til å sitte på troppskontoret sitt. Videre kan det dreie seg om det jeg kaller *idealistisk* avsondring. Med det mener jeg skuffelse og resignasjon som skyldes at idealistiske hensikter ikke har møtt gjenklang hos særlig de lokale. Man har for eksempel oppfordret mennesker i nærområdet til å bidra til dugnad til beste for alle i nærmiljøet, men opplever passivitet, uvilje eller mangel på

² Se ellers drøftingen av begrepet 'sindighet' mot slutten av kap. 3.9 i boken.

takknemlighet når man selv gjør jobben som andre burde bidratt til. Til slutt, og ofte i forlengelsen av den idealistiske avsondringen, snakker jeg om en *psykologisk* eller emosjonell avsondring. Med dette begrepet har jeg forsøkt å fange inn de relativt sterke følelsesmessige reaksjonene flere av de jeg har intervjuet har utviklet. Det kan dreie seg om alt fra likegyldighet, forakt, og avsky, til hat. Når det gjelder det siste, uttrykkes dette ikke av offiserene selv, men man henviser til soldater i troppen som for eksempel hater albanere. Jeg skal i det følgende gi dere et innblikk i både den idealistiske og psykologiske avsondringen som skjer hos en av de jeg har intervjuet: Kåre, eller «Problemløseren» som han selv kaller seg.

Skadeskutt idealisme – med en viss glød (Kåre)

I intervjuet med Kåre kommer mye av samtalen til å dreie seg om det jeg vil kalle sterke antipatier i forhold til lokalbefolkningen. I hans tilfelle dreier dette seg stort sett om albanere. Slike antipatier har vært særlig sterke hos soldatene hans. Som Kåre selv sier: Soldatene «gir totalt faen i de som bor der nede». Slik var det likevel ikke til å begynne med. Kåre forteller:

Noen har nok en sånn - når de kommer ned – at de ser mye fattigdom og elendighet, og så fikk de noen reaksjoner på det. Så gikk det en måned og så var det ingen som brydde seg med det lenger. De har reist ut for eventyrlystens skyld og kameratskapets skyld siden de nå har kjent hverandre fra før. Og for pengene, ikke minst. Så det er det de er ute etter. Selvfølgelig er de ute etter å gjøre en jobb, da. Men det med hvordan det går i etterkant og sånn, etter at man reiste [hjem], bryr man seg ikke med.

Denne beskrivelsen passer godt med de resultatene Martin Hjelmervik Ness har påvist når det gjelder hva som motiverer norske soldater til å søke seg ut til internasjonale operasjoner. I følge Ness dreier dette seg i hovedsak om økonomisk gevinst, eventyrlyst, faglige utfordringer, men i marginal grad om å bidra til fred og sikkerhet (Ness 2000 og 2004; se ellers kap. 5 i boken).

Soldatene til Kåre har, som man ser, ikke hatt noe inderlig forhold til lokalbefolkningen. Etter kort tid i Kosovo ser idealismen ut til å ha forsvunnet. Ingen kommer til å savne noen albanere når man er vel hjemme i Norge etter endt tjeneste. Uten å gjøre Libanon-tiden til et glansbilde, kan man likevel si at dette er noe nytt. For i Libanon var det faktisk mange som fikk en sterkt tilknytning til lokalbefolkningen. Hva var så motivasjonen for Kåre, troppsjefen selv?

Min motivasjon for å dra der, var først og fremst utfordringen, tror jeg. Og muligheten det var faktisk å ha en tropp i to år. Og se folk utvikle seg over to år... Men jeg kan ikke si at - jeg bryr meg vel ikke så voldsomt mye om de, hvordan det går eller ikke. Jeg synes synd på de fordi de ikke klarer å ta tak i sin egen hverdag, og fordi de er så egoistiske og så lite takknemlige. Men det gjør at jeg ikke egentlig har lagt ned noe vanvittig mye ar-

beide for de. Når jeg ikke får noen ting tilbake, ja vel ... , så da egentlig – «suit yourself», egentlig. De kunne hatt det veldig bra hvis de hadde - giddet. Men de gidder ikke. De bare krever, liksom. Og da har jeg ikke den helt store - ja, nei, jeg synes ikke synd på noen kosovoalbanere eller serbere, altså, jeg gjør ikke det.

Det som avtegner seg her er at Kåre er sterkt knyttet til sin egen tropp, og ikke til kosovoalbanerne og serberne (sigøyerne nevnes sjelden av de jeg har intervjuet, selv om det bor flere hundre av dem rett utenfor leirgjerdet!). En av årsakene er nok at Kåre uttrykkelig sier at han er i Kosovo for den militære utfordringens del. Det å få erfaring som militær leder for en tropp er det viktigste. Det betyr at alternativet til dette, som for eksempel å skulle hjelpe mennesker i nød, skyves ut av synsfeltet. Som han selv sier: «Det er svært få som drar ned med et ønske om å hjelpe Kosovo». Hos Kåre spilles disse alternativene delvis ut mot hverandre fordi utviklingen av gutta oppleves så mye sterkere og mer meningsfylt enn å hjelpe albanere i nærområdet. Når temaet lojalitet bringes på bane, er troppsjefen krystallklar:

En lillefingernegl på en av mine soldater er verdt mer enn alle livene til alle albanere – for meg, altså. Sånn at det er holdningen jeg har til det...

For de som ikke har arbeidet i Kosovo, er slike uttalelser sjokkerende. Hvordan er det mulig å si noe sånt? Mye av svaret ligger i at Kåre har bygget opp en sterk frustrasjon over «den albanske kulturen». Selv snakker han om en kulturkonflikt. Et sentralt forhold som han reagerer på, og som han nevner flere ganger under intervjuet, er den manglende viljen til å tenke på andre enn seg selv:

Det er nok litt sånn at man ser hva de gjør mot hverandre, og man ser hvor – ikke bare partene seg imellom – men når man ser hva de gjør mot unga sine, og hva...hvordan de behandler hverandre generelt, hvor egoistiske – hvor vanvittig egoistiske – de er, alle sammen. Og dette her med at du skal ikke stjele, du skal ikke lyve – det er jo en kultur...Man lyver, uansett altså! De eneste som ikke gjør det er TMK og UCK-sjefa. De er ærlige med meg – sånn stort sett, iallfall. Mens de andre ljuger jo for å ljuger! Og de er så utakknemlige – så vanvittig utakknemlige, altså!

For en som setter sin ære i å løse problemer for andre, og er oppfostret med tanken om dugnadsånd, er sikkert mulighetene for å bli skuffet mange. Interessant nok knyttes skuffelsen hans til begrepet «profesjonell»: «Det er ønsket om å være profesjonell som gjør at man blir oppgitt».

Denne kulturkonflikten er i følge Kåre ikke tilfeldig, og kan dessuten lokaliseres geografisk. Når jeg et annet sted i samtalen spør ham om hvem som er «fremmede» og «annerledes» i hans øyne, kommer det både en kraftig utlufing av et indre trykk og en presis beskrivelse av hvor det moralske vannskillet går. Tiden i Kosovo har nok satt sine spor, og vi aner en variant av Samuel P. Huntingtons tese om «The Clash of Civilizations»:

Kåre (K): Alle som ikke kommer fra den vestlige hemisfære - er det det heter? De som

ikke er fra Europa er annerledes, eller USA. De er helt annerledes tenkende.

Meg: Snakker du da også om folk som lever på Balkan? Eller er de europeere - ?

K: Ja. Nei-nei-nei! Å nei, langt ifra! De er veldig, veldig annerledes. Fryktelig annerledes. Helt andre normer og regler. Det må jeg si. Det som kanskje er litt skremmende er jo at - jeg tror det er ganske så mange som - etter å ha vært der nå i ni måneder - ser på albanere, serbere og sigøynere som - og folk i fra Østen, India, Pakistan, og folk fra Afrika [d.e. andre KFOR-nasjoner og politimenn i UNMIK Police] - som (...) - eh - mindre verdt. Jeg tror mange ser på albanere som noe annet enn mennesker. Rett og slett. De er ikke som oss. Vi er der oppe, og de er der nede.

De klare oppdelingene har skjøvet nyansene og sjatteringene fullstendig i bakgrunnen: «Vi» er noe, «de» er noe helt annet. Og videre: *Distanse* har overtatt for nærhet, og medlidenheten har blitt erstattet av *skyld i det selv*. Ikke bare det, denne forskjellen blir påstått å være av vesensmessig art: De er mindre verdt! Som igjen innplasseres på ulike nivåer: Vi – der oppe, de – der nede.

Flere spørsmål melder seg: Hvor alvorlig er slike uttalelser ment å være? Er det å forstå som en følelsesmessig utblåsning, eller *er* det virkelig slik verden forholder seg i følge Kåre? Til dette er det flere ting å si: Det har nok vært ekstra høyt «trykk på kranen» da jeg intervjuet Kåre i Norge rett etter at han var ferdig med tjenesten i Kosovo. For det andre vil dette trykket for mange dempe seg så raskt etter at man har avsluttet tjenesten at man knapt vil kjenne igjen hva man sa for ett år eller to siden. Dette kan det være viktig nok å ha for seg. Likevel er det av selvstendig interesse at et så sterkt følelsesmessig trykk kommer til uttrykk på denne måte. For tjenesten er det særlig viktig hvilken betydning og hvilke konsekvenser et slikt følelsesmessig trykk kan ha for den enkelte offiser og soldat over tid i operasjonsområdet. Etter min mening kan det etter hvert bli vanskelig å skille følelser fra både holdninger og handlinger. Da kan virkelighetssoppfatningen raskt komme til å speile til dels sterke antipatiske følelser for fremmede i området. Jeg har diskutert dette mer inngående i boken (kap. 4.21: «Skumle følelser, gode holdninger og riktig adferd»).

Kåres uttrykksmåte rommer i alle fall ord som ikke kunne ha kommet fra Arnes munn, en annen offiser jeg intervjuet («Filantrop og profesjonell»). Tvert i mot, hos Arne ble denne type holdninger beskrevet som forenklende og i mangel av en dypere forståelse av de lokale forhold. Kåres uttrykksmåte er naturligvis også langt fra de moralske forventningene norske myndigheter har til tjenestegjørende på Balkan. På den annen side kan mennesker som ikke løfter en finger for utvikling av eget samfunn, virke provoserende. At slik passivitet i mange tilfeller finner sted, er det liten grunn til å betvile. I militære operasjoner i fremmede himmelstrøk burde derfor ingen være overrasket om denne typen følelser og uttrykksmåter kommer på bordet under organiserte debriefer. Følelser

er likevel sjelden et isolert fenomen, noe følgende del av samtalen med Kåre viser:

Det er litt rart å se hvordan soldatenes holdninger fra vi kom første uka og «- Ungene! Vi må gjøre noe, de er så skitne», og sånne - til at de da, når de hadde vært der en stund... Folk kunne skutt på dem uten at de blunket med øynene. Kanskje ikke unger, men folk som demonstrerer [altså voksne mennesker som man som soldat møter i masseopptøyer], jeg tror ikke det hadde vært noe problem å tatt noen liv. Litt sånn Somalia-syndrom. Når man etter hvert ser hva somalierne gjør mot hverandre og hvordan de da blir sett på som ikke-mennesker, men som noe annet, som man kan gjøre hva man vil med.

M Det vil si at du ser en slags sammenheng... Hvis man ser på dem som noe som ikke er verdt noe, så er det heller ikke noe i veien for... Altså, terskelen for å «ta dem» er mye lavere?

K Det er helt klart. Hva er det som gjør det? Hvordan får man – fra at man skal ned og hjelpe noen som har det vondt, til at man faktisk da kunne tenke seg å...? Altså, det er sånt som man prater om når man prater, at hvis det er mulig å bli rasist mot albanere, - ja, da er jeg det. Hva burde vært gjort her? Jo, man skulle ha bombet alt og lagt det flatt og så bygget opp en stor gård som skulle vært drevet av amerikanere - altså, ingen som helst sympati med de som bor der.

M Nå refererer du til - ?

K Jeg refererer til soldatene. I generelle termer. Jeg tror det er en ganske så felles holdning, både blant befal og soldater egentlig, at - Det kan det skje hva det vil med de gutta [lokalbefolkningen] der nede, altså. «La hundene pule, det er ikke mine hunder», som NN [foreleser på Krigsskolen] sa i sin tid, da det ble spørsmål om man skulle gå inn i Kosovo eller ikke. Det tror jeg er en gjengs oppfatning, egentlig. Hvorvidt de har vann og skole og mat og sånn, det er «piff» [betyr ingen ting].

Det virker som om det ikke er første gang Kåre snakker om dette. Likevel ser det ut som om han opplever det problematisk å ha kommet dit hen at han nå bruker disse ordene om det. Det er som om ordene skriver seg på sjelen, mens hodet hans gjerne skulle sett at det forble uskrevet. Det problematiske med dette ser ut til å ha blitt forsterket etter ankomsten fra Kosovo da han overvar en «bønn på linja», dagen før intervjuet vårt:

Nå hørte jeg på en bønn på linja i går (...). Han sa det at alle er like mye verd, presten. Albanere og sigøynere og alle sammen. Og det er skremmende at jeg er tilbøyelig til ikke å være enig med ham.

Foranlediget av dette, blir Kåre skremt i det han gjenkjenner mønstre fra nazismen i sine egne reaksjoner. I ettertankens lys konstaterer han like mye som han spør: «Det er, det er ... feil, ikke sant?»

I lys av denne selverkjennelsen kan holdningene til lokalbefolkningen i følge Kåre faktisk bli verre. Intervjuet dreier mot slutten inn på en samtale han engang hadde med et medlem av Forsvarskomiteen på en flytur. Vedkommende sa at han var sjokkert over visse representanter for OSSE og hjelpeorganisasjoner som

omtalte befolkningen i hatefulle vendinger, som undermennesker, som om de ikke var verdt noen ting. Da sier Kåre:

Selv om jeg sa mye av de samme tingene, så var det med en viss glød og ønske om å gjøre noe da, i forhold til de som jeg kanskje hadde venta skulle være idealister.

Engasjementet hos Kåre er altså ikke helt borte. Det er fortsatt noe glød på bålet, men mye har også blitt aske.

Avslutning

Utdragene fra boka tør vise noe om hvor krevende og kompleks tjenesten i et tilsynelatende rolig område kan være. Her gjør man et prisverdig arbeid med å finne riktig maktmiddel for å skåne mennesker og leve opp til de moralske føringene som det internasjonale samfunnet har gitt gjennom Soldatkortet. Samtidig, og på samme sted, møter man mennesker med en annen kulturell koloritt, som man ikke bare strever med å forstå, men som man i enkelte tilfeller ikke makter å tilkjenne samme menneskeverd som en selv. Slike offiserer fortjener at man låner et øre til hva de har opplevd, og ikke feier følelser og holdninger under teppet. Det vitnesbyrd som de etterlater seg, tilsier i tillegg at man neppe kan forberedes godt nok på hvordan denne og andre typer tjeneste utenfor landets grenser kan påføre en dilemmaer knyttet til maktanvendelse og kulturelle og mentale utfordringer i møte med det man opplever som fremmede mennesker. Her må det utvilsomt arbeides på både kunnskaps- og holdningsplanet om fremmede soldater på fremmed mark skal utrustes maksimalt for å kunne utføre det de er satt til å gjøre.

Litteraturliste

Battistelli, Fabrizio, Theresa Ammendola & Maria Grazia Galantino (2000). «The Fuzzy Environment and Postmodern Soldiers: The Motivations of the Italian Contingent in Bosnia», i Erwin A. Schmidl, red., *Peace Operations Between War and Peace*, London: Frank Cass, 2000, ss. 138-163.

Cold, Klaus (2003). «En modstander – der skal hjælpes: En feltstudie af militær ledelse i Det danske Forsvars fredsstøttende operationer i Kosovo/a», PhD-avhandling, Institut for Uddannelsesforskning, Roskilde Universitetscenter.

Laberg, Jon Christian, Bjørn Helge Johnsen, Jarle Eid & Wibecke Brun (2002). «Mental beredskap under internasjonale operasjoner: KFOR-undersøkelsen – Rapport I». Bergen: Sjøkrigsskolen/Universitetet i Bergen.

Mæland, Bård (2004). *Skadeskutt idealisme: Norsk offisersmoral i Kosovo*, Bergen: Eide.

Ness, Martin Hjelmervik (2000). «Internasjonale operasjoner: Interesser og motiv for å søke fredstjeneste», rapport nr. 5. Sessvollmoen: Forsvarets kompetansesenter for internasjonal virksomhet.

Ness, Martin Hjelmervik, (2004). «Moralske dilemmaer i fredstjeneste: Kan sympati eller antipati med parter i konflikt føre til moralske/etiske dilemmaer i forhold til klare krav om upartiskhet i tjenesten?», *Pacem* 7(1): 39-56.

Røkenes, Tone Helene (2004). ««Sønner av Norge». En studie av den norske bataljonen i Kosovo, perioden 2002-2003», hovedfagsoppgave, Institutt for administrasjons- og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.

English Summary

“Wounded Idealism: The Morality of Norwegian Officers in Kosovo”

This article presents the aims, scope and findings of Bård Mæland’s recently published book (*Skadeskutt idealisme: Norsk offisersmoral i Kosovo*, Bergen: Eide forlag, 2004) on the morality of a selection (15) of young Norwegian officers. These were mainly platoon leaders, serving in rifle companies during the period 2000-2002 of KFOR. Mæland describes and discusses moral issues intimately related to assumed core elements of their service, such as use of force, their relation to and understanding of (perceived) foreigners and strangers (be it local people, UN-policemen or other KFOR soldiers), as well as their role perception (who they were, actually). Whereas he uses notions such as ‘calmness’ and ‘steadfastness’ (No. ‘sindighet’) to characterise their approach and attitude to the use of force, ‘separation’ and ‘distancing’ (No. ‘avsondring’) are employed to summarise a certain tendency of their relation to foreigners and strangers. Thus, what appears from these analyses is a description of a rather complex and exacting service, even in seemingly calm periods.

Bård Mæland (f.1968). Nedre Stølen 4c, 5003 Bergen. E-post: bmaland@mil.no. Stabsprest/forsker hos Feltprosten og redaktør av Journal of Military Ethics. Tidligere krigsskoleprest på Krigsskolen (1997-2002). Dr.theol. på avhandlingen ”Self-Relating and Self-Change: Islam and The Comparative Theologies of Kenneth Cragg and Wilfred Cantwell Smith” (2001). Publisert ulike arbeider innen militær etikk og komparativ teologi.

Skadeskutt idealisme – respons

AV ROBERT MOOD

Tittelen i seg selv inviterer til kommentarer, særlig fordi forfatterens hensikt er, med hans egne ord:

å komme på innsiden av hvem yngre norske offiserer som tjenestegjør i Kosovo er, og hvordan de reflekterer over sin samlede tjeneste.

Hvis vi skal tolke tittelen som en «konklusjon», har forfatteren konkludert med at moralen til norske yngre offiserer som tjenestegjorde i Kosovo er skadeskutt. Hvis vi tolker tittelen som en «påstand», kan boken være et forsøk på å bekrefte forfatterens forutinntatte holdning i forhold til yngre offiserers moral. Eventuelt kan vi tolke tittelen som «markedsføring» i troen på at hentydningen til at offiserer har dårlig moral, vil selge flere bøker.

Jeg velger foreløpig bort disse alternative tolkningene og legger til grunn at tittelen *Skadeskutt idealisme – norsk offisersmoral i Kosovo* bringer løfte om dyptpløyende analyser og velfunderte konklusjoner som vil bringe noe nytt inn i debatten om Norges internasjonale engasjement.

Mæland har som utgangspunkt for sin analyse dybdeintervjuer med 15 yngre offiserer på troppssjefsnivå. Utvalg og volum kan selvsagt diskuteres, og det er en svakhet at offiserer fra første kontingent ikke er representert.

Jeg synes forfatteren lykkes meget godt med den beskrivende delen, det er lett å kjenne seg igjen i situasjonsbildene og beskrivelsene av oppdragsløsningen. Jeg er imidlertid mindre imponert over analysene. Følelsen av at forfatteren etablerer tillit hos sine intervjuobjekter – for så med ledende spørsmål lokke frem selvransakende og åpne refleksjoner som leder i retning av de konklusjoner forfatteren ønsker seg – blir noen ganger påtrengende.

Jeg er villig til å lytte til dem som straks sier at «nå er du for subjektiv», etter å ha vært sjef i TMBN i første kontingent KFOR. Mulig det, jeg er selvsagt subjektiv, men det må allikevel være lov å peke på at tilliten til fakta svekkes når jeg andre steder leser forfatterens spekulative hentydninger om hemmelig bas-seng, overveldende flislegging (s. 20), og at soldatene kanskje dro ut og drepte hunder fordi de kjedet seg (s. 287).

Forfatteren burde vite meget godt at bassenget, som selvsagt ikke var hemmelig, hadde en viktig funksjon i forbindelse med brann og var bygget på dugnad, samt at fliser i motsetning til i Norge er mye billigere enn for eksempel tre som materiale. Den såkalte hundedrapssaken har han tydeligvis ikke tatt seg tid til å sette seg inn i – ut over sensasjonsoppslag i mediene. Hvis han hadde satt seg inn i denne saken, ville han ha visst at disse soldatene løste oppdrag på korrekt måte i tråd med gitte bestemmelser.

Det kunne dermed være nærliggende å konkludere med at forfatterens analyser består i å søke bekreftelse på egne forutinntatte meninger om sviktende moral blant yngre offiserer, men det tror jeg ville være en feilslutning. Det er nok heller uttrykk for at forfatteren ikke helt har lyktes med sine gode intensjoner. Etter denne innledningen om kvalitetsbetraktninger og faktatilnærming, la meg gå over til viktigere emner.

La oss ta opp temaet menneskesyn ved å se på et intervjuutsagn Mæland bruker til støtte for sine kritiske konklusjoner (s. 155-156). Når temaet *lojalitet* bringes på banen, sier en av troppssjefene at:

en lillefingernegl på en av mine soldater er verdt mer enn alle livene til alle albanere – for meg.

Mæland legger dette ut som en sjokkerende uttalelse som uttrykker et negativt menneskesyn. For meg blir en slik slutning i beste fall merkelig og tatt ut av sammenhengen – i verste fall spekulativt. Å bruke personlige utsagn på denne måten, tilfører en tilsynelatende autentisitet og gir en tett-på-virkeligheten-følelse. Det kan imidlertid stilles spørsmålstegn ved gyldigheten, så lenge slike utsagn tas ut av den emosjonelle og situasjonsmessige kontekst. Uttrykker offiseren seg om lojalitet til egne – eller syn på andre? Jeg heller til at denne type uttalelser representerer naturlig omsorg og ansvarsfølelse for egne soldater. For enhver militær leder er det innlysende at omsorgen for, og lojaliteten til egne soldater, har sterke likhetstrekk med familieloyalitet. Det vil si at mine nærmeste selvsagt betyr mer for meg enn alle andre, og der ligger hovedtyngden av min følelsesmessige lojalitet. Det sier lite om mitt generelle menneskesyn. Mine soldaters liv var følelsesmessig mer verdt for meg enn de britiske soldatenes liv. Er dette et uttrykk for et problematisk menneskesyn eller en naturlig lojalitet?

Til sammen fører dette meg frem til at forfatteren ikke har lyktes i det han beskriver som et forsøk på å «finne en vei mellom det personlige sårbare, den velvillige fortolkningen og den kritiske vurderingen» i analysen av intervjuene og bruk av materialet.

Et sentralt poeng for Mæland, og for meg, er hvorvidt det er det du sier og føler som uttrykker dine grunnleggende holdninger og verdier – og derfor fortel-

ler hvem du er – eller er det det du gjør som viser dette. Mæland synes å mene at det som kommer frem i reflekterende samtaler er det viktigste uttrykk for offiserenes holdninger og moral.

Andre hevder at det er hva vi gjør, våre handlinger, og hvordan vi faktisk løser våre oppdrag, som uttrykker hva vi står for, ikke en verbal beskrivelse av vanskelige følelser som bare uttrykker den naturlige kampen mellom mangfoldet av motstridende krefter inni oss alle.

Jeg opplevde som sjef TMBN i første kontingent i Kosovo, troppsjefer og andre soldater som i fortrolighet kunne reflektere åpent over den rolle de hadde og hva som kunne være følelsesmessig vanskelig når krevende oppdrag skulle løses og vanskelige valg gjøres. Denne evnen til å se seg selv og sin egen rolle i en større sammenheng, og reflektere over egne reaksjoner på opplevelser og inntrykk, var avgjørende for både å agere riktig og evne å se det meningsfylte i sin egen begrensede rolle i et stort puslespill, ikke minst som grunnlag for å gjøre de rette valg i en presset situasjon.

Historikeren John Keegan hevder at måten vi kriger på er uttrykk for vår kultur og verdier. Jeg tror han har rett. Våre handlinger i krig og fredsstøtteoperasjoner uttrykker hvem vi er og hva vi står for, den store testen på hvor dypt våre demokratiske verdier er forankret. Norske soldater og norske styrker imponerer meg dypt i så henseende. Konvensjoner og regler etterleves nesten 100% av våre avdelinger og soldater fordi lederskapet som utøves sammen med god samtrening og meget godt utdannede og reflekterte ungdommer, skaper gode avdelinger. Avdelingsfølelse og identitet gjør det mulig for oss som soldater å representere vår egen personlige integritet, avdelingens integritet og det internasjonale samfunns integritet på en og samme tid. Avdelingsfølelse og identitet med mekanismer gjør det mulig å takle vanskelige situasjoner både fysisk og psykisk. Disse mekanismer vil, tatt ut av sin sammenheng, være vel egnet for spekulative oppslag i media.

Holdningsskapende arbeid og innarbeidede verdier må være en integrert del av samtreningen og lederskapet som utøves, da lykkes vi (s. 245-246). Jeg tror for eksempel Mæland har et meget sentralt poeng når han sier at bevisstgjørende arbeid omkring forholdet mellom følelser og handlinger er relevant og vil virke preventivt (s. 248). Dette er da også allerede en sentral del i overføringen fra erfarne sjefer til nye avdelingssjefer som skal ut.

UNIFIL og UNIFIL-undersøkelsen danner referanse for mange innfallsvinkler i boken, men Bård Mæland synes å forherlige UNIFIL-innsatsen vår, og med personlige erfaringer derfra ha bestemt seg for at KFOR-innsatsen fortjener et mer kritisk søkelys. Utfallet om at det neppe vil bli arrangert veteranturner til

Kosovo er betegnende for hans utgangspunkt, et utgangspunkt som neppe tjener den objektive intellektuelle analyse særlig bra. Det er synd, for kontrasten mellom, og de forskjellige effektene av, å konstant måtte vende det annet kinn til ut fra underlegenhet i UNIFIL – til å ha makt og myndighet til å dominere partene i Kosovo, fortjener reflektert analyse. Hvordan de negative erfaringene fra UNIFIL har påvirket vår måte å løse oppdrag på senere kan være verdt en studie i seg selv.

Denne etikk-konferansen har som tema «Mellom internasjonalt hjelpearbeid og terrorbekjempelse. Utfordringer for Forsvaret og offisersrollen».

Min største betenkning i denne sammenheng er at det internasjonale samfunn er alt for rask til å gripe til militær makt som virkemiddel uten at det settes inn i en helhetlig sammenheng. Det synes som om vi har glemt at militær makt skaper flere problemer enn den løser og derfor kun må brukes når alle alternativer er verre. Vi har sett dette gang på gang de siste 50 år og i tidligere krigshistorie. I for eksempel Kosovo har det internasjonale samfunn brukt flere titalls milliarder kroner hvert år siden 1999 på militær innsats. Innsats som isolert sett er meget imponerende og meget godt utført fra soldatenes og offiserenes side. Problemet er bare at det internasjonale samfunn mangler både evne og vilje til å håndtere overgangen fra kamphandlinger til stabilisering og påfølgende nasjonsbygging på en helhetlig måte. Det tok for eksempel 1-2 år fra krigshandlingene var over til det judisielle, det økonomiske og det administrative ble tatt skikkelig tak i, et vakuum som stimulerte kriminalitet og alternative maktstrukturer og det er de som nå kanskje reelt hersker i Kosovo. Kanskje hadde internasjonalt hjelpearbeid og terrorbekjempelse vært tjent med at noen av de titalls milliardene vi brukte på militære virkemidler var brukt til å styrke de andre virkemidlene. Men la meg ile til – for de som nå fristes til å trekke lettvinte konklusjoner – uten en grunnleggende sikkerhet i bunn, vil det ikke være mulig med et effektivt hjelpearbeid i det hele tatt.

Det som er sikkert, er at hvis det internasjonale samfunn ikke evner å finne frem til et helhetskonsept for intervensjon, som gis ressurser for operasjonalisering med militær makt som bare ett av mange virkemidler, vil vi fortsette å produsere flere terrorister enn vi setter ut av spill. Sårbare samfunn vil fortsatt bli et lett bytte for destruktive krefter når den forventede helhetlige og målrettede overgangen til nasjonsbygging ikke materialiserer seg.

Nasjonen Norges forhold til sine soldater på oppdrag er et annet krevende tema. Bør norske soldater forvente full støtte fra nasjonen eller er det naturlig med kritisk politisk debatt etter at det norske Storting har vedtatt en innsats og avdelingene er satt inn? I parentes bemerket er det selvsagt slik at for soldaten på

bakken vil situasjonen oftest oppleves som krig, og hun må være trent for det, enten mandatet er krig, fredsoppretting, stabilisering, nasjonsbygging eller humanitær hjelp. I hvor stor grad skal militære avdelinger drive nødhjelp? Er det hensiktsmessig at de gjør det når hjelpeorganisasjonene ikke strekker til, som et virkemiddel for egen styrkebeskyttelse, eller prinsipielt ikke i det hele tatt?

Som jeg startet med innledningsvis, valgte jeg å legge til grunn at Mælands valg av tittel brakte løfte om dyptpløyende analyser og velfunderte konklusjoner, som ville bringe noe nytt inn i debatten om Norges internasjonale engasjement. Dessverre finner jeg ikke mange svar på de større utfordringer i hans arbeide, men jeg finner mange interessante spørsmål som er vel verdt å tenke gjennom. Små i forhold til de store utfordringer Forsvaret og offisersrollen står ovenfor mellom internasjonalt hjelpearbeid og terrorbekjempelse. Denne konferansen kan være et viktig bidrag til å løfte de store grunnleggende problemstillinger frem i debatten.

English Summary

“Wounded Idealism – response”

The author is responding to the book *Skadeskutt idealisme* by Bård Mæland. He finds that Mæland describes the situation in Kosovo very well and the way the platoon leaders solved their tasks, but he is not impressed with Mælands analysis. A central question is whether your basic attitudes emerge through your feelings and statements or whether attitudes are reflected in your actions. The author believes that the young officer’s remarks about the worth of their own soldiers compared to local people represent caring for their men and taking responsibility, just like family loyalty, rather than these remarks being signs of negative basic attitudes.

Robert Mood. Brigader og sjef for Hærens transformasjons- og doktrinekommando (TRADOK). Sjef Telemark bataljon (TMBN) 1998-00. Sjef TMBN KFOR-1 1999-2000. Sjef Planavdelingen FO/O 2000-2001. Prosesseier operasjoner FO/FST 2001-2002, Sjef Joint Implementation Commission/KFOR 2002, Kampinspektør & Sjef KAMPUKS 2002-2003.

Det språklige ingenmannsland

Den norske bataljonen i Kosovo, perioden 2002 - 2003

AV TONE HELENE RØKENES

Den norske utenrikspolitikken har delvis dreid seg bort fra de eldre realpolitiske hensyn som økonomiske interesser og egen militær sikkerhet og blitt erstattet av en mer verdibasert tenkning. Norge ønsker å profilere seg gjennom fredsdiplomati, megling mellom fiender og stridende parter, observatørfunksjoner og deltagelse i militære fredsopprettende og fredsbevarende operasjoner, i tillegg til de mer tradisjonelle utviklings- og bistandsprosjektene. Til sammen danner dette en omfattende internasjonal godhetsportefølje. Denne porteføljen uttrykker ikke bare et relativt fravær av gamle maktstrategier, men representerer en ny form for internasjonal makt. Hva denne består i, og hvordan den fungerer både i forhold til Norge og andre internasjonale parter, blir derfor et påtrengende spørsmål.

Men for å realisere potensialet i disse objektive vilkårene, er Norge avhengige av å *representere* godheten. Det må være et høyt moralsk nivå i den norske politikken som både vi selv og det globale samfunnet tror på. I alle fall partene i de aktuelle områdene og konfliktene Norge går inn i, må anerkjenne det uegoistiske motivet i engasjementene dersom de skal få noe virkning og ikke dørene til forhandlingsrommene bli smekket igjen og fredsstyrkene få status som tradisjonelle okkupanter. Det er jo nok av grupper med tvilsomme motiv som er dypt involvert i sakene og problemene fra før, så hvorfor spe på med noen av samme ulla fra det fjerne nord i tillegg? Derfor er det moralen som forvandler oss fra totalt uvedkommende til ytterst vedkommende. Den har sine særegne maktressurser og makteffekter, som ville blitt undergravd av tradisjonell realpolitikk. En kombinasjon måtte i så fall bygge på skjulte og hemmelige strategier. Men ønsker en å få i både pose og sekk, så blir risikoen stor for skandaløse og de-troniserende avsløringer. Dette vil vi diskutere i forhold til den norske og internasjonale militære fredsoperasjonen i Kosovo.¹

¹ Tone Røkenes tjenestegjorde i Kosovo som assisterende S-5 (sivil/militært samarbeid) 2002 – 2003. Metodisk benyttet hun deltagende observasjon i kraft av sin stilling, og intervju av 35 avdelingsledere, troppssjefer

Soldatidentiteten - identitetskollisjoner

Analytisk kan en skille mellom tre ulike lag i identitetene til soldatene som blir sendt på slike internasjonale oppdrag som i Kosovo. Det mest grunnleggende er det norske, eller alle kategoriene, verdsettingene og handlingstendensene som er formet gjennom å vokse opp i et samfunn som vårt. Mesteparten av dette sitter så dypt og er så grundig innprentet at folk ikke er bevisst hvordan dette identitetsnivået fungerer. Deretter kommer soldat-identiteten, som oppfyller og bygger på motivasjonen for å la seg verve: folk gjør dette fordi de ønsker å være soldater, og ikke noe helt annet, for eksempel sosionomer. Deretter blir denne identiteten trent opp gjennom et helt år i førstegangstjeneste. Målet er at reaksjoner, responser, vurderinger, måter å relatere seg til andre soldater og overordnede på og systematikk i utføring av oppdrag skal bli mest mulig automatiserte. En skal bli robuste krigere, og krig handler om kontinuerlige risikoer og farer hvor en må ha visse innkjørte mønstre å falle tilbake på for å overleve. Men det er ikke denne identiteten som skal utfolde seg i Kosovo, bortsett fra i noen få unntakssituasjoner. Like før soldatene drar på oppdrag, skal de erverve seg et tredje identitetslag i løpet av noen få uker: den humane hjelpearbeideren. Og det er denne det blir forventet de skal bruke i Kosovo. Dermed oppstår paradokset: det vi har trent minst på, skal anvendes mest. Tenke- og handlemåter som en bare har fått et overflatisk forhold til, skal skubbe til side de som er inkorporerte gjennom et helt år. Det vi har sett på som nødvendig automatikk, skal i løpet av kort tid av-automatiseres. I tillegg skal tjenesten handle om noe helt annet enn det som motiverte dem til å la seg verve i utgangspunktet.

Perioden i Nord – Norge toppet seg i en forlengelse av «Øvelse Svartmink», som var den største og mest avgjørende eksamen i fullskala krig. Men først deretter reiste guttene og jentene til Sør for å trene på det som skulle møte dem i Kosovo. Denne samtreningssperioden varte bare i en måned. Her var det lagt inn åtte dager på «Øvelse Kosovo», som skulle være den største eksamenen i fred. Ønsket var at krigeren fra Nord nå skulle konverteres til å innta et humanitært blikk. De hadde altså trent inn en krigerrolle i Nord, som strakk seg over tolv måneder, for så å skulle sosialiseres inn i en humanitær empatirolle i Sør på bare brøkdelen av tiden.

Dette trengte likevel ikke å være noe stort problem dersom hjelpearbeideridentiteten var en logisk videreutvikling av kriger-identiteten, og dersom de to bygde på de samme premissene. Men det er langt fra tilfelle. Soldaten skal dele menneskene inn i to kategorier: venn og fiende. Men hjelpearbeideren ser bare

og lagførere. Intervjuene bar preg av den frie samtale. Artikkelen bygger på hovedoppgaven hun skrev i forbindelse med tjenesten.

mer eller mindre trengende ofre, hvor særlig fiendebegrepet er fremmed og nærmest utenkelig. Den logiske baksiden av det er jo at en må kunne tenke på seg selv som fiender av andre mennesker, slik at en potensielt blir i stand til å bruke våpen mot dem. Men en hjelpearbeider kan aldri være fiende av noen som helst. Det ville være selvundergravende. De skal presumtivt ha empati for alle, uansett hvem de er. Dette betyr at soldatene skal tenke og handle ut fra prinsipp som bryter radikalt med soldatidentiteten.

Når soldatene kom til Kosovo, gikk de inn i en situasjon som hadde roet seg ned og som bød på et fravær av tradisjonelle militære oppgaver. I tillegg møtte de et nytt og til dels uforståelig samfunn. Soldatene ble dermed preget av at ingenting var som forventet. Dette førte til et meningstap som resulterte i at den allmenne moralen delvis brøt sammen.

En trenger tid på å fordøye og lære om et samfunn som Kosovo (feltdagbok).

Guttene ble dratt mellom en ytre og en indre legitimitet hvor de ikke alltid følte at de fikk brukt håndverket sitt som soldater. De måtte med ett forholde seg til lokalbefolkningen og gjøre ikke-militære oppgaver. Det innebygde behovet for å være soldater begynte å tre frem.

For soldatene var treningen i Nord den grunnleggende lærdommen de tilegnet seg før de reiste til Kosovo. Soldatene var trent og motivert til å være krigere. Hjelpearbeider-identiteten ble bare som en tynn glasur. Derfor skulle det ikke så mye til før den begynte å slå sprekker. Når relasjonene til sivilbefolkningen og de multietniske prosjektene ble for kompliserte, vokste behovet for å ha rent militære problemer som soldatene kunne skjønne og bruke treningen sin for å håndtere. Soldatene ville være soldater igjen, og ikke arbeidere fra Røde Kors eller NORAD. Den mer rotfestede krigeridentiteten begynte å komme opp til overflaten igjen. Men denne prosessen fungerte samtidig som en fortrenkning. Det rent militære fokuset ble en tilflukt som gjorde det mulig å glemme alle de sosiale og kulturelle dilemmaene som tjenesten i Kosovo konfronterte soldatene med – ikke minst at mye av arbeidet KFOR la ned i kommunene verken tjente lokalbefolkningen, soldatene selv eller de internasjonale styrkene.

Hvordan opererte organisasjonen når den militære rollen ble irrelevant? Det ryktes at ledelsen fant på ting, eksempelvis «øvelser» som besto av oppkonstruerte scenarier, bare for å holde trykket oppe. «Folk må ikke bli passive». Aktivitetene fikk ingen annen hensikt enn å holde seg aktive. Når oppgavene ikke lengre hadde noen ytre verdi for situasjonen i Kosovo, måtte de til gjengjeld få en «egenverdi». Dette preget også mye av patruljeringen, som ofte skjedde i reine etniske områder, hvor det ikke var noen potensielle konfrontasjoner mellom serbere og albanere som måtte forhindres. Men likevel ble det skrevet rap-

porter som var så uinteressante for den militære ledelsen at de ikke nådde lengre opp i systemet enn til troppssjef. Dette ble selvsagt gjennomskuet på bakkenivå og førte til at motivasjonen var synkende.

Gutta begynner også å skjønne en del ting etter å ha jobba en stund her nede. De forstår at dette bare er piss! For eksempel vi skal søke et hus, men vi finner ingenting. Det forstår de. Uten at jeg har vært spesielt involvert så har det vært gjort veldig mye ekstra arbeid fordi det fokuseres på prosessen skal være hundre prosent fra a til å. Uansett om det er en liten ting eller stor ting, i stedet for å gjøre ting enkelt og la underenhetene styre selv (intervju).

Kopps, en svensk filmkomedie, beskriver godt hvordan fiktive scenarier kan oppstå. I en søvnig svensk småby har politiet hendene fulle med ingenting. Lovbrudd finnes ikke. Derfor blir det bestemt fra sentralt hold at politistasjonen bør legges ned. Våre lokale helter klekker ut en vanvittig plan for å beholde jobben: de konstruerer kriminalitet selv. Dette blir en analogi til KFOR, hvor de selv måtte konstruere «militære oppdrag», for å sette det litt på spissen.

Utfordringen har vært å holde motivasjonen oppe hos soldatene. Det er helt meningsløst å være her, ikke helt, men ganske meningsløst på soldatnivå. Det er vanskelig for en geværsoldat på nitten å se KOMKFOR² sin intensjon og de politiske og strategiske bildene på situasjonen her nede (intervju).

En når ikke så langt med å tilføre oppdraget en kunstig hensikt. Det bidrar bare til å forsterke meningstapet og tomhetsfølelsen.

Det er ikke noe poeng i at vi er i Kosovo. Oppdraget har smuldret opp (intervju).

Kanskje det grunnleggende problemet var at kunnskapene soldatene hadde fått på ulike stadier, ikke fikk noen byggende konsekvenser. Dette gjaldt på flere nivåer. Soldattreningen ble lite brukt, samtidig som erfaringene og innsiktene soldatene tilegnet seg om de sosiale og kulturelle dilemmaene i Kosovo, ikke kunne anvendes av politiske årsaker.

Men det er et rasjonale bak at det er soldater – og ikke sosionomer, psykologer og sykepleiere – som blir stasjonert i Kosovo. Volden mellom de etniske gruppene er latent. Den er borte mesteparten av tiden nettopp fordi den internasjonale våpenmakten undertrykker den. Men dette gjør situasjonen bare mer kompleks. Det fører til at soldatene må forholde seg dobbelt til folk de møter på oppdrag. I øyeblikket er de ofre en må kjenne sympati for og hjelpe, men de kan når som helst forvandle seg til fiender. I alle fall er enhver voksen mann en potensiell fiende, og det kan en aldri tillate seg å glemme. Dette skaper inkonsistens i væremåten til soldathjelperne. De skal være myke med en knallhard våpenfasade, og de skal få folk til å kjenne både sympati og frykt for dem på sam-

² KOMKFOR er KFOR sin øverste sjef, som på dette tidspunktet var Fabio Mini

me tid. Ingen er i tvil om hvorfor våpenet er der. Vi kan selv forestille oss hvordan det ville være å gå til en psykolog eller en sosionom som satt med en skarpladd AG 3 i fanget. Eller omvendt: hvordan kan en psykolog eller sosionom be folk om å stole på seg, føle seg akseptert og åpne seg dersom han/hun er synlig bevæpnet? Denne fundamentale motsetningen vil tendensielt være til stede i hvert eneste møte med sivilbefolkningen. På ett vis er de både hjelpetrengende ofre og fiender, og soldatene selv er både hjelpere og fiender. En skal forene de mest ekstreme polene i den daglige tjeneste. For mange soldater ble oppdragene dermed både forvirrende og meningsløse.

Det språklige ingenmannsland (1)

I Kosovo tilegnet soldatene seg et soldatspråk de benyttet internt. Problemene var bare det at dette språket ikke tålte dagens lys. Likevel var det selve baksnakket og skittslengingen som ofte var det som ble presentert for offentligheten. Dette er den eneste beskrivelsen det norske folk sitter igjen med av norske soldater i Kosovo. Det tåler ikke å bli spredt oppover i kommandokjedene og ennå mindre å bli luftet ut i offentlige eller politiske kretser. Av moralske grunner er det dømt til å leve i skyggene blant de menige og fotfolket. Befal lengre oppe kjenner selvsagt til dette. Men de kan ikke tillate seg å la dette praksisspråket få lov til å influere beslutninger eller generelle militære vurderinger. Men det aller minst tenkelige er å la praksisspråket få legge premiss for politisk tenking omkring oppdraget sine hensikter og overordnet rasjonale.

Tema, erfaringer, innsikter og perspektiv kan framstå som så skandaløse, uhørte eller undergravende at de overhodet ikke bør inngå i noen offisiell tale, presentasjon eller skrift. De blir enten oversett, fortrent eller benektet eksistensen av. Det dreier seg ikke om erfaringer og innsikter som er marginale eller uten betydning. Derimot treffer de kjernen i den praktiske oppgaveløsningen og muligheten for å oppnå resultater. Det er altså det mest vitale som ikke kan kommuniseres. Dette gjør at problemet med å kunne dra nytte av erfaringer, som et hvert oppdrag er avhengig av, må formuleres slik: hvordan utvide grensene for den legitime kommunikasjonen? Eller: hvordan bli i stand til å tale om de skandaløse innsiktene? Dette forutsetter igjen to ting: refleksjon over hva som gjør noe skandaløst og uhørt, og hvilke makt disse grensene har. Begge forholdene henger sammen med godhetens makt i militæret, politikken, offentligheten og media.

Det språklige ingenmannsland (2) utblåsninger

En tøff hverdag førte med seg at soldatene trengte å lufte tanker og følelser når de kom tilbake leiren. Alternativet er at de lett kan bli psykologiske «tikkende bomber». Særlig kommer problemene når situasjonen ute, eller selve oppdraget, har mistet meningen sin for soldatene. Den indre legitimiteten ble noe soldatene slet med når dagens tjeneste var ferdig. «Hva er egentlig poenget med at vi er her»?

Da trenger de noen eller noe å skylde på:

Møkka folk! Jeg er lite interessert i kulturen i Kosovo, men skjønner at jeg må ha respekt og så videre, men for meg kan det godt «brenne» i Kosovo i morgen (intervju).

Frustrasjonen skaper sjargonger guttene og jentene bruker i camp. I Kosovo viste soldatene en stor dose profesjonalitet når de var ute på oppdrag, men emosjonene fikk veldig ofte utløp når tjenesten var over.

Men sjargongen var til innvortes bruk. Soldatene kunne verken tenke seg å skrive artikler i norske aviser om forholdene i Kosovo i dette språket eller å bruke det direkte overfor folk i Kosovo for å skjelle dem ut og la dem få sine pass påskrevet. Det var overhodet ikke ment for noen offentlighet. Derfor nærmer det seg et overgrep å rykke disse utsagnene ut av den indre, fortrolige leirkonteksten og presentere de for det norske folket gjennom media. For å sammenligne kan vi jo spørre oss hva virkningen ville blitt om generalenes utblåsninger på kammeret om den politiske ledelsen, for eksempel etter nye krav om nedskjæringer, ville blitt satt på trykk i alle landets aviser. Forskjellen er at vi har med politisk og organisatorisk uerfarne 20-åringer å gjøre, som ikke alltid forstår hvor viktig det er å skjule sine spor og overholde taktisk diskresjon. Men det betyr vel ikke at de skal kastes til mediaulvene?

Et eksempel på dette er hundredrapene som ble filmet av soldatene hvor de hadde lagt til sin egen musikk med slageren «Born to be wild» med Steppen Wolf. I videoen rulet soldatene rundt i Sisu'er og var de tøffeste guttene i gata. Det hele ble fremstilt som en Road Mowie, hvor soldatene var selveste Hells Angels i Kosovo. Hele scenarioet var tatt fullstendig ut av sin kontekst, hvor bildet som ble fremstilt for det norske folk var usympatiske gale norske soldater som drepte hunder for moro skyld.

Et argument for å lufte den interne sjargongen ut i offentligheten, kan være at den uttrykker selve sannheten om soldatene sine holdninger og karakter. Her får vi omsider de «ekte» meningene uten forskjønnende innpakning. Men dette synet overser sjargongens psykologi. Den fungerer direkte i forhold til følelsene for å bearbeide disse. Kanskje er det et helt annet språk som blir brukt når soldatene reflekterer over hvordan samfunnet i Kosovo er eller burde være. Det kan

være fristende å sammenligne med utblåsninger om ektefellen overfor kameraer eller venninner. Hadde dette uttrykt den egentlige og sanne meningen, ville skilsmisseprosenten vært nærmere 100 – for ikke å snakke om mord- og selvmordsratene.

Soldatsjargongen har overhodet ingen legitimitet når den blir offentliggjort. Den inneholder ord, uttrykk og dumdristige handlinger som strider mot etikken vi skal representere. Men kortslutningen ligger i å tilskrive sjargongen en representasjonsfunksjon. Derimot har den en overlevelsesfunksjon. Ingen kan overleve psykologisk, aller minst i ekstreme situasjoner, ved å bli nødt til å gå rundt hele tiden og vokte språket sitt som en sentral politiker som stiller til valg. 20-årige soldater kan ikke bli behandlet som presidentkandidater.

Derfor har forsvarsledelsen både rett og feil når de sier at sjargongen ikke gjenspeiler det norske forsvaret. Den representerer ikke holdningene, men treffer et psykologisk behov. Men det interessante er hvorfor dette skillet ikke blir gjort, i stedet for å love at de involverte skal få sin velfortjente straff. En årsak er at når sjargongen først har blitt offentliggjort, er alle – inkludert ledelsen – tvunget til å tale på det politiske språket sine premisser for hva som er legitimt. Men viktigere er det kanskje at godhetens sentrale plass i fredsoppdraget krever at soldatene er gode mennesker tvers igjennom. De kan ikke ha noen skyggesider uten at moralen blir korrumpert. Godheten skaper derfor en moralsk paranoia som ingen i praksis kan eller bør forsøke å tilfredsstille.

Veldig ofte jaktet vi på nye inntrykk i stedet for å kjenne på kjedsomheten. Men andre ganger førte det med seg at soldatene ble usosiale og initiativløse og hvor frykten for fremmedgjøring og ensomhet ble stor. Kjedsomheten og det uforståelige førte med seg at soldatene måtte gjøre noe for å aktivisere seg selv, et overlevelsesinstinkt.

Avslutning

Problemene det norske Forsvaret står overfor er ikke primært etiske, men et fravær av fokus på det vi faktisk skal drive med. Så lenge Forsvaret fokuserer på dette som et etisk problem, vil ikke organisasjonen kunne utvikle seg, men den vil undergrave sin egen selveksistens! Sitatet under er fra en av avdelingssjefene etter elleve måneder i Kosovo:

Det er viktig med et mål med det vi driver med. Det har vært veldig uklart, hvor vi har famlet i blinde (intervju).

Språket skapte ikke bare et vanskelig problem for soldatene. Et langt større problem var at viktig informasjon om situasjonen i Kosovo ikke ble presentert

på en troverdig måte. Dermed fikk ikke offentligheten en reell situasjonsbeskrivelse, fordi selve virkeligheten ble filtrert vekk. For det er lett å snu ryggen til når virkeligheten ikke stemmer overens med modellene.

English Summary

The article is about a situation and a mission that has been disintegrated. The sense of meaninglessness that was growing with the troops deployed in Kosovo, led to the fact of being sort of misplaced, as a worrier without a gun. A result of this was to develop a camp language. The soldier's language was working as a blow-out provender as well as an instinct for survival in a boring and meaningless duty in service.

My assumption is that the Norwegian military system is facing a problem related to an organizational dilemma, more than an ethical one. The military and the political leaders should not view this as an ethical problem, because then the organisation will not be able to develop itself, but will instead undermine its own existence.

Tone Helene Røkenes (f. 1972). Cand. polit fra Universitetet i Bergen med hovedfag i administrasjon og organsisasjonsvitenskap. Tittel på hovedoppgaven er «Sønner av Norge – en studie av den norske bataljonen i Kosovo, perioden 2002 – 2003». Denne artikkelen er skrevet i samarbeid med veileder Thorvald Sirnes, forsker ved Senter for kulturforskning, UIB. Røkenes er utskrevet løytnant og tjenestegjorde i Kosovo som assisterende S-5 (sivilt/militært samarbeid). Adresse: Vaskerelven 19, 5014 Bergen. E-mail: tonehelene72@hotmail.com

Språk, følelser og utlufting i Kosovo

*En respons til Robert Mood og Tone Helene Røkenes**

AV BÅRD MÆLAND

Innledning

Jeg har fått mulighet av redaktørene av herværende tidsskrift til å kommentere innleggene fra Tone H. Røkenes og Robert Mood som er trykt i dette nummeret. Selv om innleggene fra Røkenes og Mood er svært ulike, åpner de begge opp for å diskutere ett og samme tema: Hvordan man skal forstå de språklige uttrykkene som presenteres i boken min i form av nedsettende, eventuelt rasistiske, uttryksformer? La meg innledningsvis si at jeg er glad for at vi i det hele tatt kan føre en diskusjon om dette.

Selv om Røkenes ikke nevner meg ved navns nevning i det trykte bidraget, er det liten tvil om at hun også henspiller på undertegnede undersøkelser i sin kritiske gjennomgang av ulike forhold i KFOR med utgangspunkt i sine egne refleksjoner fra tjenesten der i 2002-2003 (altså i forlengelsen av mitt materiale). Hos Mood derimot, er undertegnede selve skyteskiven. Det har jeg vært en tid, og rakk derfor å diskutere Moods synspunkter på forskningen min i den omtalte boken (Mæland 2004:243ff). I denne boken vil den interesserte leser kunne finne flere nyanser i tilnærmingen min enn hva jeg har tatt med nedenfor.

Rasistisk språkbruk?

Jeg har lenge foretrukket å omtale den nevnte språkbruken som «nedsettende» i en tid hvor «rasisme» har en viss høykonjunktur som samlebetegnelse for ulike

* Takk til Paul Otto Brunstad for nyttige innspill til arbeidet med denne responsen.

fenomener og uttrykksmåter. Det har jeg i tillegg gjort for å skjelne mellom rasisme i form av relativt sementerte holdninger, og rasistiske uttrykksformer som det er grunn til å tro er av mer temporær karakter. De sistnevnte har i så fall ikke kommet langt nok på veien mellom følelser, holdninger og handlinger. Teoretisk sett er det knapt diskutabelt om vi har å gjøre med rasistiske ytringer i en eller annen fasong. Når det etableres et sterkt skille mellom «vi» og «dem» etter skillelinjer som har med gruppetilhørighet å gjøre (etnisitet, hudfarge, religionstilhørighet), og dette *samtidig* kobles med utsagn som tilkjenner «vi» og «dem» ulik *verdimessig rangering*, i «vår» favør, eller at man tilkjenner en bestemt *anti-pati* til mennesker som knyttes til disse gruppene, har vi med en rasistisk uttrykksmåte å gjøre (jf. Blum 2002:8ff). Hvor alvorlig man skal ta slike ytringer, og hvordan de i det hele tatt skal forstås, oppfatter jeg som kjernen i uenigheten mellom meg, Mood og Røkenes. Sagt på en annen måte: Om det ikke hadde vært maktpåliggende for Mood og Røkenes å endre inntrykket av norske offiserer som man mener jeg har bidratt til å skape (spesielt gjennom media i 2003), hadde denne diskusjonen aldri funnet sted.

En diskusjon om dette antar også en ny dimensjon etter det siste årets avsløringer av overgrep i Abu Ghraib-fengslet i Irak. Dette gjør det påkrevd å spørre om det er en bestemt sammenheng mellom språkbruk, holdninger og handlinger. Jeg mener helt klart det er en slik sammenheng, og at man til en viss grad kan identifisere den i mitt materiale. Hvis ikke en slik sammenheng eksisterer, trenger jo ikke nedsettende, rasistisk språkbruk i seg selv være like alvorlig som der denne sammenhengen er klar og nødvendig. Men da blir også moral ensbetydende med våre handlinger, og ditto oppfyllelse av plikter og regler. Det blir for meg et for snevert perspektiv på menneskelig moral.

Moods familieanalogi: Forklaring eller tilsløring?

Moods anliggende er å restituere de offiserene jeg har intervjuet som moralske aktører. Det gjør han først ved å forsøke seg på en analyse av bokens tittel. Min respons på analysen hans er denne: Vanskeligere titler (for eksempel «Sindighet og avsondring»), eller mindresigende titler, ble ikke valgt, blant annet av salgshensyn, slik Mood helt riktig insinuerer i sin siste hypotese. I tillegg treffer den valgte tittelen bestemte tendenser i deler av materialet. Jeg har derimot aldri påstått at alle offiserene jeg intervjuet var idealister da de dro ned, eller at alle som var det, ble skadeskutt. Men at tittelen dekker en del av det jeg fant, tror jeg det er vanskelig å komme utenom. I den forstand er den også en induktiv «konklusjon». Men i dette ligger det ikke nødvendigvis en hentydning til at offiserer har

dårlig moral. Med andre ord: 'Skadeskutt idealisme' betyr ikke nødvendigvis forringet moral. La meg ta et eksempel: Det at Stig (s. 166-169) opplever skuffelse over manglende dugnadsinnsats fra lokalbefolkningen i sitt tjenesteområde, betyr ikke at han blir mindre moralsk. Men det betyr at den opprinnelige idealismen hans er skadeskutt i den forstand at et opprinnelig sterkt moralsk engasjement har blitt prøvd. I møte med tilsvarende situasjoner vil offiserer oppleve at menneskesynet deres settes på prøve. Dermed er det ikke sagt noe om at menneskesynet deres *er* dårlig. Derimot er det sagt noe om at menneskesyn er noe mer dynamisk enn at dette hele tiden er intakt, nærmest at det pr. definisjon er bra så lenge norske styrker har suksess i internasjonal tjeneste. Når noen av offiserene jeg har intervjuet nærmest blir skremt av seg selv og sine holdninger, taler dette sitt eget tydelige språk.

Moods strategi for å frikople funnene mine omkring nedsettende, rasistisk språkbruk fra moralsk betydning, eller konsekvenser for menneskesyn, kobles sammen med en alternativ forklaringsmodell – «familielojalitet». Denne forklaringsteorien knytter seg riktignok bare til ett eneste utsagn i undersøkelsen min («En lillefingernegl på en av mine soldater er mer verdt enn alle livene til alle albanere»). Kort sagt er familien det som står deg emosjonelt sett nærmest, og familiemedlemmene blir derfor de som du opplever sterkest lojalitet i forhold til. Slik også med en tropp eller et lag. Jeg synes for så vidt Mood tilfører debatten et interessant perspektiv med dette. Noe originalt perspektiv er det imidlertid ikke. Men familier kan komme på avveier, og familielojalitet kan bli så rasistisk at andre familier i gata har god grunn til å låse døren om kvelden. Her er jo etnisk sammensatte landsbyer i Kosovo det beste eksemplet på hvor galt familielojalitet kan bære avsted. Jeg er derfor ikke overbevist om at Moods familieperspektiv duger som et omfattende perspektiv i den forstand at det makter å ta opp i seg alle elementene som fremkommer i de intervjuene hvor de nedsettende uttrykksmåtene – på ulikt vis – er særlig fremtredende. Selv ikke i det aktuelle intervjuet. Det vil man se om man setter sammen alle bitene fra dette intervjuet og tolker den lille setningen innenfor en samlet kontekst. I klartekst dreier dette seg om perspektiver og sammenhenger som overskrider det nakne uttrykket eller den frittstående følelsen. Språk og følelser står i en videre sammenheng. Dette gjelder flere av informantene:

Sigurd innrømmer i intervjuet med ham at faren var overhengende for at soldatene i en situasjon med hard jobbing, at «de brukte sigøynerne som et sted hvor de avreagerte [hvis vi ikke hadde holdt veldig god disiplin på soldatene]». Interessant nok er det ingenting i konteksten rundt Sigurds uttalelser som tyder på at familielojalitet-metaforen er spesielt egnet til å fortolke uttalelsen. Tvert i

mot: Sigøynerne utgjorde ingen maktfaktor, som Sigurd selv sier. Den eneste trusselen man kan ane i dette intervjuet, er «smittefaren» (!) fra de man forakter eller avskyr (jf. W.I. Miller og kapitlet i boken min om foraktens anatomi, ss. 429ff).

I en lengre fortolkning av Kåres utsagn om at «ganske mange (soldater)» som etter måneder i Kosovo ser på ulike etniske grupper og andre tjenestegjørende (særlig FN-politiet) fra Afrika og Asia som mindre verdt, ser man også at følelser strekker seg mot handlinger. Holdningene (Kåre bruker selv dette ordet, og ikke «følelser») har endret seg, og Kåre mener at soldatene «kunne skutt dem uten at de blunket med øynene. Kanskje ikke unger, men demonstranter», altså voksne mennesker som man som soldat møter i masseopptøyer. Han fortsetter: «Jeg tror ikke det hadde vært noe problem å ta noen liv». Jeg kan ikke forstå annet enn at man her får et hint om noe som vanskelig kan dekkes av familieloyalitet-kategorier alene. Et utsagn av en foreleser på Krigsskolen om at «la hundene pule, det er ikke mine hunder», som Kåre refererer til i fortsettelsen, tyder på at koblingen mellom rasisme og Kosovo er noe mer omfattende enn et anliggende som kan oppstå temporært hos enkeltoffiserer. Offiserene selv har jo koblet holdningene sine til både nazisme og amerikanske styrker i Somalia i intervjuene. Dersom man går disse sammenhengene nærmere i sømmene, tror jeg det er vanskelig å godtgjøre at jeg i disse tilfellene har lagt opp til slike slutninger, enn si spritet opp resultatene, slik Mood synes å mene. I større grad er det nok uttrykk for et indre trykk som søker ord, blant annet ord som skuer uønskede handlinger i horisonten.

Det som etter at jeg publiserte de første resultatene i 2003 har vært påfallende, er at både soldater og offiserer som har tjenestegjort i Kosovo, samt sivile som har truffet slike, kjenner seg rimelig godt igjen i beskrivelsene, også omkring de nedsettende, rasistiske uttrykksmåtene. Det betyr nok at undersøkelsen min har en viss relevans utover de informantene som uttrykkelig omtaler dette i boken. Et vitnesbyrd om dette, som også kan tjene som kommentar til Mood, finner man i en kommentar i Forposten, kadettenes «blekke» på Krigsskolen, der daværende president i Kadettsamfunnet og forhenværende lagfører i NORBN III, Lars Ivar Kittelsaa, har skrevet en tankevekkende kommentar med tittelen «Det finnes regler i krig». I forlengelsen av at han skriver om hvordan umenneskeligjøring av fienden gjør at overgrep lettere kan skje, skriver han om norsk personell i Kosovo:

Jeg har jobbet med norske offiserer i Kosovo som gang på gang understreket at «vi» – norske soldater, er mer verdt enn «de» – sivile kosovarer. Meningen er nok å unngå at soldater satte seg selv i unødig fare, men hva er bieffekten? Hvor mange av «de» må være i fare da, før vi tar sjansen på å ofre en av «oss»? Er ikke dette første steg mot å gjøre

motstanderen mindre menneskelig. Rasisme er heller ikke ukjent for norske styrker. Kanskje er det snakk om skitne albanere, det å vise serbertegn eller å kalle de lokale for «jal-lapakk», helt uskyldig. Men kanskje er det med på å svekke viljen til å gi dem den beskyttelsen de ikke bare har krav på som sivile, men som vi er der for å gi.

Etter å ha knyttet dette argumentet til massakren i Srebrenica, hvor nettopp dette slo til, spør han retorisk: «Hvor mange nordmenn går det på en bosnier?» Slik blir både My Lai og Srebrenica nærgående hendelser, og slik mener jeg Kittelsaa på en utmerket måte etablerer den typen sammenheng som jeg både i boken og i denne kommentaren har forsøkt å vise: Skumle følelser er alltid på vei mot holdninger og handlinger, men i dette tilfelle er det mer snakk om holdninger enn om følelser alene.

Hva så fremover?

Den konteksten som de nevnte uttrykksmåtene står i, krever at man må handle bredspektret for å motvirke at ubudne og vanskelige følelser setter seg, eller gir impulser til uønskede handlinger: For det første må man *identifisere og bearbeide* slike følelser (gjerne ved hjelp av «kulturell debrief», som jeg slår et slag for i boken (s. 300), hvilket noen av offiserene gir uttrykk for å ha forestått). Der nest må man *styrke og utvikle holdninger* som kan stå i mot en eventuell emosjonell springflo. Til slutt krever situasjoner som de man kan møte i Kosovo, eller i et fengsel i Irak, en *pliktetisk dose*, gjerne i form av utvetydige regler om hvilken språkbruk som er tillatt og ikke tillatt om «fremmede».

Her hjemme har Forsvaret tatt klare og prisverdige skritt det siste året, både gjennom informasjonsproduksjon, signaler fra ledere, samt måten nye enheter utdannes på. Telemark bataljon har nok en gang gått foran og vist hva profesjonalitet innebærer, også på dette området.¹ I det hele tatt ser både bevisstheten og språket man bruker omkring disse forholdene ut til å være preget av den typen utfordringer som jeg har beskrevet, og som Abu Ghraib klarere enn noe annet har satt en agenda for. Noe mindre alvor fortjener ikke dette feltet, noe Mood og jeg ser ut til å være enige i.

Hundedrapssaken

La meg så kommentere et par ting rundt den såkalte «hundredrapsvideoen». Mood mener at jeg i boken hevder som en «spekulativ hentydning» at «soldate-

¹ Det er grunn til å fremheve følgende offiserer i denne sammenheng: Major Ståle Grytli, kaptein Jan Helge Dale og major Frode Ommundsen.

ne kanskje dro ut og drepte hunder fordi de kjedet seg». Det har jeg aldri hevdet i boken. Det jeg har stilt som et spørsmål, i forlengelsen av og med tilknytning til hundedrapssaken, er hvorvidt kjedsomhet kan være et fruktbart perspektiv på uttalelsene til noen av offiserene i intervjuene mine (som jeg i mindre grad mener; på soldatene, derimot, ser det ut til å passe bedre): «Kanskje var det dette vi så et uttrykk for gjennom den såkalte hundedrapssaken, en måned før ilden igjen flammet opp i Kosovo – og meningsfyllden steg?» (s. 287). Å stille dette spørsmålet er noe annet enn hva Mood påstår at jeg har ment, og som jeg «tydeligvis ikke har tatt seg tid til å sette seg inn i». At det er videoproduksjonen, og ikke hundeskytingen, som har vært mitt fokus, kommer også klart nok frem på de andre stedene i boken hvor denne saken omtales (ss. 245 og 285). Jeg er fortsatt av den formening at den typen videoproduksjon som «hundedrapsvideoen» representerer, har med kjedsomhet å gjøre (i tillegg til andre ting). For eksempel tror jeg det er lite sannsynlig at en slik video kunne blitt produsert like etter opp-tøyene i mars i fjor.

Jeg tror man vil ha god bruk for kjedsomhet som et perspektiv på tjenesten dersom man som sjef skal komme på høyden av den virkeligheten soldater opplever i mange av de operasjonene Norge sender styrker til. På mange måter er kjedsomheten å foretrekke fremfor en del andre alternativer. Men man skal også vite at kjedsomheten bærer i seg mye eksplosiv kraft som må kanaliseres. At flere av Hærens sjefer det siste året har uttrykt at tjenesten i ulike misjoner er meningsfull, og ikke kjedelig – senest i det innlegget av Mood som jeg nå kommenterer – forsterker bare at dette er kategorier som er relevante for å beskrive denne virkelighetsopplevelsen.

Røkenes og skillet mellom fasade-språk og camp-språk

Mye av argumentasjonen jeg har benyttet i forhold til Moods tilnærming, kan lett brukes for å vise hvordan Røkenes' poengtering av sterk språkbruk som camp-språk, i motsetning til «fasadespråk», ikke strekker til for å fange hva dette dreier seg om. Det som imidlertid er prisverdig, er at Røkenes ikke forsøker å underkjenne styrken og formen til slike uttrykk.

Mens Mood bygger opp et skille mellom følelser og handlinger, kan man si at Røkenes gjør et tilsvarende skille mellom intern-språk (camp-språk) og eksternt-språk (i «fasadeområdet»). Kort sagt kan man uttrykke seg utilslørt og røft vel tilbake i leiren etter dagens patruljer, både om udugelige sjefer og en håpløs lokalbefolkning, mens man i møte med de samme vil opptre korrekt og skikkelig. Røkenes tilnærming forutsetter at det eksisterer et slikt skille mellom intern-

språk og ekstern-språk, og at det er rimelig vanntett. Hele poenget er jo at de utenfor leirgjerdet ikke trenger å vite om den språkføringen som måtte skje i en sofa i oppholdsrommet i en av de norske campene, og at en slik utlufting er nødvendig.

Jeg tror skillet mellom intern-språk og ekstern-språk i stor grad eksisterer, og til en viss grad er nyttig. Jeg tror imidlertid skillet mellom intern-språk og ekstern-språk ikke er vanntett, at det heller ikke bør være det, og at det er vanskelig å opprettholde i lengden. Flere av de eksemplene jeg viste ovenfor, viser med all tydelighet at de holdninger som bæres til torgs gjennom nedsettende, rasistisk språkbruk, har blitt noe annet enn interne følelser ledsaget av campspråk. At slikt skjer, må man ta høyde for.

La meg nevne et annet vitnesbyrd som jeg fikk tilgang til i det jeg var i ferd med å avslutte boken i fjor vår. En soldat og tidligere KFOR-soldat som jeg møtte i undervisningssammenheng, fortalte at da han startet tjenesten i Kosovo (etter at jeg hadde avsluttet mine undersøkelser), ble han tatt med på en kjøretur i operasjonsområdet av noen norske KFOR-soldater. Han fortalte at de, etter eget sigende, skulle «lære ham å hate albanere». For meg gir det liten eller ingen mening å differensiere mellom intern-språk og ekstern-språk i en slik sammenheng. Og like raskt som kjøretøyet forlot porten ut fra campen, ble fasadespråket utfordret. Paradoksalt nok, og heldigvis, ble denne soldaten etter eget utsagn rimelig godt vaksinert mot nedsettende holdninger for resten av tjenesten.

Jeg er derimot fullstendig enig med Røkenes i at en utlufting av nedsettende, rasistiske følelser i leiren etter endt tjeneste om dagen er helt nødvendig for å forhindre at man bidrar til å produsere tikkende bomber. Det bør være solid takhøyde for slik utlufting, og slike følelser burde ikke være uvedkommende for Forsvaret. Denne utluftingen bør imidlertid ikke skje som en hvilken som helst drittsslenging eller utbrudd av forakt og avsky. Her ligger det et særlig ansvar på ledere, men også på den enkelte soldat, til å finne former å kanalisere skumle følelser – som fort og ukontrollert kan komme på avveie.

Litteratur

Blum, Lawrence [A.] (2002). *“I’m not a Racist, But...”: The Moral Quandary of Race*. Ithaca/London: Cornell University Press.

Cold, Klaus (2003). «En modstander – der skal hjælpes: En feltstudie af militær ledelse i Det danske Forsvars fredsstøttende operationer i Kosovo/a», PhD-avhandling, Institut for Uddannelsesforskning, Roskilde Universitetscenter.

Kittelsaa, Lars Ivar (2004). «Det finnes regler i krig», *Forposten*, ukjent nummer, men stemp-let inn 11.8.04 på Sjøkrigsskolens bibliotek, s. 8.

Miller, William Ian (1997). *The Anatomy of Disgust*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Mæland, Bård (2003). «'At alle behandles likeverdig og med respekt, uansett bakgrunn'? Forsvarets verdigrunnlag og unge norske offiserer i KFOR», *IFS Info* 3/2003: 5-24. Oslo: Institutt for forsvarsstudier.

Mæland, Bård (2004). *Skadeskutt idealisme: Norsk offisermoral i Kosovo*, Bergen: Eide.

Røkenes, Tone Helene (2004). ««Sønner av Norge». En studie av den norske bataljonen i Kosovo, perioden 2002-2003», hovedfagsoppgave, Institutt for administrasjons- og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.

English Summary

«Language, Emotions and Cultural Debriefing in Kosovo: A Response to Robert Mood and Tone Helene Røkenes».

As a response to the two preceding commentaries to this author's presentation of a recently published book on moral issues related to the service of young Norwegian officers in the KFOR (2000-2) in this issue of *PACEM*, this article emphasises the intimate relation between strong emotions which may accompany relations to perceived strangers and foreigners, how such emotions are expressed in words, and how, eventually, emotions and expressions may give way to excessive ways of approaching highly exacting situations in peace-supporting operations.

Fighting Terror: A View from Israel*

BY ASA KASHER AND AMOS YADLIN

Introduction

The purpose of the present lecture is to briefly present and very briefly defend some ingredients of a new doctrine of the Just War of Fighting Terror. It is an extension of the classical Just War Doctrine,¹ but it includes new principles of military ethics. Most of the lecture in the sequel will be devoted to our conception of 'terror'. The rest will be devoted to presentation of three principles.

The doctrine, in its fully fledged form, has been developed by a team we have headed at the Israel Defense Force (IDF) College of National Defense, whose work has been done in the context of the ongoing conflict between Israel and various Palestinian organizations and individuals involved in committing terrorist activities against Israelis, most conspicuously in the form of homicide-suicide bombings. Although, the problems discussed were those that the IDF had faced, the principles have been formulated on a broad theoretical level. Hence, the principles of the doctrine are meant to be justified and practically applicable under any circumstances of a parallel nature.²

At our starting point we suggest a working definition of 'terror activity'. Numerous definitions of 'terror' that have appeared in the political arena and the professional literature of different disciplines,³ but we have not adopted any on

* The present paper is a result of work done within the framework of the IDF College of National Defense. However, the paper itself is not an official IDF document.

¹ See, for example, Walzer (1992) and Coppieters and Fotion, eds. (2002).

² In addition, it should be emphasized that nothing of what appears in the sequel rests on any particular view of the Israeli settlements or of the future borders of Israel.

³ For a philosophical discussion of several definitions, see Corlett (2003: 116-121). A 1988 guide, Schmid, Jongman, et al. (1988) enumerates 109 different definitions. The present figure would be above 150.

them. On the other hand, we have adopted some major ubiquitous ingredients of those definitions, and formulated our own working definition.⁴

We define an ‘act of terror’ as:

an act, carried out by individuals or organizations, not on the behalf of any state, for the purpose of killing or otherwise injuring persons, insofar as they are members of a particular population, in order to instill fear among the members of that population (‘terrorize’ them), so as to cause them to change the nature of the related regime or of the related government or of policies implemented by related institutions, whether for political or ideological (including religious) reasons.

Two ingredients of our working definition of terror require clarification. The first has to do with the agents of acts of terror. Under consideration in the present work are acts (and activities, which are series of acts) that are carried out by individuals or organization, but not on the behalf of a state. We do not deny that a state can act for the purpose of killing persons in order to terrorize a population with the goal of achieving some political or ideological goal. However, acts of states are under consideration, we apply to the ensuing conflict moral, ethical and legal principles that are commonly held to pertain to ordinary international conflicts between states or similar political entities.⁵ Since the nature of the situation in which a state faces acts of terror committed by individuals and organizations is rather different from that of a state facing acts of terror committed by another state, we take it that those cases should be discussed separately.

Secondly, according to our definition targets of acts of terror are persons in general, not necessarily noncombatants.⁶ Thus, imagine the following circumstances: At a checkpoint into the state, a woman pretends to be disabled, is allowed into a gate where she activates an explosive belt she carries under her garments and explodes, killing three people in addition to herself. The victims are a soldier, a conscript who serves in a border police combat unit and a guard employed by a private security company. A portrayal of such circumstances in terms of an act of terror that killed the guard, an act of guerrilla warfare that killed the soldier and a third act of an ambiguous nature that killed the policeman, makes no sense. We portray it as an act of terror that killed all three of them, using the same method in pursuit of the very same goal.

We do not deny the fact that occasionally acts of guerilla warfare are similar to acts of terror, in some respects. Acts of both kinds are often conducted by per-

⁴ The explanation of our working definition is crucial for its understanding. Hence, our definition should not be considered on its own, but rather against the background of our explanations in the sequel.

⁵ In such a context, a state that killed numerous citizens of another state in order to terrorize its citizenry would be guilty of what is commonly regarded as a *war crime*. Interestingly and regrettably, there is no international treaty against terror that would define *terror crimes* of individuals, organizations and states.

⁶ The UK Terrorism Act 2000 too define acts of “terror” without confining targets to noncombatants only.

sons who live in seemingly ordinary residential areas and use them for planning their acts and hiding from their enemies. However, guerrilla warfare differs from terror activity in that it is conducted primarily for the purpose of disrupting military activity through the use of military or quasi-military means and methods. Guerilla acts are very similar to military acts, whereas acts of terror are very different from them. Hence, principles related to fighting terror and principles related to anti-guerilla warfare should be treated separately, forming separate parts of Military Ethics.

Quite often, acts of terror are described as acts of revenge by the organizations that take responsibility for having carried them out. We do not mention revenge among the purposes of acts of terror, because when acts of terror are thus depicted they are presented as reactions to some counter-terrorism acts or activities and hence are derivatives of acts or activities of terror as defined above. Accordingly, we consider them to be acts of terror.⁷

The definition we have proposed is a working definition of an ‘act of terror’. A naturally related working definition would be that of an ‘activity of terror’, which involves individuals or organizations that regularly try to carry out acts of terror or seriously threaten to do so.

Given our working definition of ‘act of terror’ and the derivative notion of ‘activity of terror’, we are in a position to formulate a moral evaluation of acts and activities of terror, in the given sense of those terms. The major moral focus of acts of terror does not reside in the political or ideological reasons for committing them. Such reasons can be anywhere on a moral scale of reasons, between noble and wicked. If acts of terror are performed for wicked reasons they are morally wrong at least because they are intended to serve wicked goals, but at the same time if acts of terror are performed for legitimate or even noble reasons, they are still morally wrong. Clearly, an act of killing persons or otherwise injuring them is morally justified only if it is an appropriate act of self-defense, used as a last resort, against perpetrating persons. However, an act of killing or injuring persons *qua* members of a population is not as such an act performed against perpetrators. Moreover, an act intended to terrorize a population by killing or otherwise injuring members of it is never an act genuinely used as a last resort. Most importantly, killing or injuring persons in order to terrorize a population is using persons merely as means. Hence, acts of terror and activities of terror are always morally unjustified.⁸

⁷ We thank Prof. David Heyd for his comments on this point. See also McMahan (2004: 694, footnote 5.)

⁸ See Walzer [1988] (2004: 51-66) and [2002] (2004: 130-142). Attempts to justify some acts of terror involve a definition of ‘terror’ different from our definition and justification of a highly restricted class of acts.

Accordingly, there is no reason for accepting the commonly used slogan, 'One man's freedom fighter is another man's terrorist, and vice versa'⁹. A description of a person as 'a freedom fighter' pertains to the goals of one's activity, while a description of that person as 'a terrorist' pertains to the means used in one's activity. Hence, an apparent presentation of an opposition between being 'a freedom fighter' and being 'a terrorist' is misleading. A person can be properly portrayed as both 'a freedom fighter' and 'a terrorist' at one and the same time. Facing activities of terror, a state may use different portrayals of the same individuals and organizations on different levels.¹⁰ However, from the point of view of Military Ethics, a terrorist is a terrorist is a terrorist.

A strategy of fighting terror in order to protect persons from activities of terror, and even from sporadic acts of terror, is of a relatively new nature. It is of a uniquely novel nature for two reasons. First, terror itself has taken a new shape. It has gained the ability to commit acts of mass destruction, as shown by the September 11, 2001 event at the Twin Towers and the Pentagon, and it has put to use the mode of homicide-suicide acts. Secondly, the fight against terror has to be new because it cannot be carried out in a pure, proper and effective way, within any of the traditional paradigms of a state fighting familiar sources of public danger¹¹.

Both paradigms of warfare rest on assumptions that do not hold for the situation of a state facing terror. The conflict that is characteristic of classical wars has a core of activity that takes the form of a series of clashes between professional organizations of combatants that take place in battle fields away from areas of noncombatants. The conflict that is characteristic of activities of terror has a core of an utterly different nature. Persons who are not in military uniform play the major roles in that core, both as agents and as victims.¹² Similarly, the paradigm of police law-enforcement rests on assumptions that do not hold when it faces activity of terror. Thus, for example, an ordinary police force protects citizens from activities of other citizens. Presumably, every person a police

(See Corlett (2003)). However, on no serious account is the performance of acts of terror (as we defined them) considered as morally justified.

⁹ Similar remarks would fit a similar slogan, viz. 'One man's suicide bomber is another man's martyr', mentioned in Govier (2002: 84).

¹⁰ One reason for doing this could be related to *jus post bellum* considerations. See Orend (2000: 21-263) for a suggested system of such considerations. We believe that the principles of the present paper are all compatible with a firm commitment to the pursuit of peace *post bellum*.

¹¹ Terror activity has appeared and been eliminated in the past outside those paradigms, but usually it involved harsh activities on the part of non-Democratic states which are incompatible with the principles underlying any democratic state.

¹² For several related discussions, see Gilbert (2003).

squad encounters when it carries out a mission is a citizen, a party to the ‘social contract’ to which every policeman is also a party. It would be reasonable to assume that most of the citizens thus encountered would be interested in being protected by the police. However, an ordinary anti-terror force usually protects citizens from activities of persons who are not parties to the same ‘social contract’. It will usually be right in assuming that almost all the persons it encounters during a mission do not support it.

Since missions of fighting terror are significantly different from both military missions of fighting armies and law enforcement missions of fighting criminals, it is desirable to form a conception of fighting terror within the framework of a democratic state.¹³ In another paper, we put forward the principles of such a conception and defend them in detail.¹⁴

Here are two of our principles.

Principle A.1 – The Principle of Self-Defense Duty

- (1) It is the prime duty of a democratic state to effectively defend its citizens against any danger posed to their lives and well being by acts or activities of terror, both in the short run and in the long run.
- (2) In doing so, the state discharges its obligation to protect the human dignity of the citizen, both as person and as citizen.
- (3) Moreover, being a democratic state, it must fulfill its obligation while properly respecting the human dignity of each person, as a person.

Principle B.1 – The Principle of Military Necessity

Military acts and activities against terror are right only if they are carried out under the following conditions:

- (1) Purpose Condition:
The act or activity is taken in fulfillment of the basic duty of the state to defend its citizens from terror acts and activities.
- (2) Relative Effectiveness Condition:

¹³ Obviously, we do not take the 1977 Protocol I to provide us with a framework for fighting terror, not because Israel has not ratified it, but for conceptual and moral reasons. Nothing in Protocol I indicates that it was meant to be considered applicable to cases of alien homicide-suicide bombers acting against citizens of a state. Notice, also, that Article 44 of it states that ‘combatants are obliged to distinguish themselves from the civilian population while they are engaged in an attack’ and during preparations for such an act. Accordingly, he (or she) ‘carries his arms openly during each military engagement’ and during visible preparations for it. No terrorist carries his or her arms openly during their acts of terror and when they commit an act of homicide-suicide bombing in a mall they are not involved in what could be felicitously called ‘military engagement’.

¹⁴ Kasher and Yadlin (2005). *Ethics* 4:1 (2005).

Any alternative act or activity (including refraining from any act or activity, respectively) would expose the lives or wellbeing of the citizens of the state, including its combatants, to greater danger.

(3) Minimizing Collateral Damage Condition:

The act or activity is carried out in a manner that strictly protects human life and dignity by minimizing all collateral damage to individuals not directly involved in acts or activities of terror.

(4) Proportionality Condition:

The act or activity is carried out in a manner that takes into account the relationship between its contribution to the defense of citizens from dangers of terror and the collateral damage it causes.

(5) Fairness (or universalizability) condition:

The act or activity is of universal applicability: Its justification would justify carrying out parallel acts or parallel activities in all parallel situations.

Conclusion

The present paper has been devoted to a brief presentation of proposed principles of the military ethics of fighting terror. What has been proposed does not follow from the Doctrine of Just War in any of its common variants. However, the doctrine that consists of the proposed principles can be naturally interpreted as a new extension of the classical doctrine to the case of fighting terror. New distinctions, conceptions and norms have been introduced within those principles or underlying them, but the moral attitude and the practical approach of the classical doctrine have, so we believe, been kept intact.

Military history has seen many developments of the sphere of laws of armed conflicts. Generally speaking, every stage in those developments introduced a moral improvement over preceding stages. We believe that the present proposal provides us with a moral improvement of what classical variants of the Doctrine of Just War have to say about fighting terror when stretched to do it. Moreover, new distinctions, conceptions and norms that have been introduced in the present paper for the case of fighting terror, can and should be adapted for the case of ordinary international armed conflicts. Full presentation and defense of such an adaptation are, however, beyond the scope of the present paper.

References

- Coppieters, Bruno and Fotion, Nick, eds., 2002. *Moral Constraints on War, Principles and Cases*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Corlett, J. Angelo, 2003. *Terrorism, A Philosophical Analysis*. Dordrecht: Kluwer.

- Gilbert, Paul, 2003. *New Terror, New Wars*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Govier, Trudy, 2002. *A Delicate Balance, What Philosophy Can Tell Us About Terrorism*. Boulder, CO and Oxford: Westview Press.
- Kasher, Asa and Yadlin, Amos, 2005. 'Military Ethics of Fighting Terror: An Israeli Perspective' *Journal of Military Ethics* 4:1, in press.
- McMahan, Jeff, 2004. 'The Ethics of Killing in War', *Ethics* 114: 693-733.
- Orend, Brian, 2000. *War and International Justice, A Kantian Perspective*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.
- Schmid, Alex P., Jongman, Albert J. et al., 1988. *Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, and Literature*. New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Walzer, Michael, 1988. 'Terrorism: A Critique of Excuses'; republished in Walzer (2004: 51-66).
- Walzer, Michael, 1992. *Just and Unjust Wars, A Moral Argument with Historical Illustrations*, 2nd ed.. New York: Basic Books [1st ed., 1977; 3rd ed., 2000].
- Walzer, Michael, 2002. 'After 9/11: Five Questions about Terrorism'; republished in Walzer (2004: 130-142).
- Walzer, Michael, 2004. *Arguing about War*. New Haven and London: Yale University Press.

Asa Kasher (PhD, Philosophy, Hebrew University of Jerusalem, 1971) is Laura Schwarz-Kipp Professor of Professional Ethics and Philosophy of Practice at Tel Aviv University as well as a Professor at the IDF College of National Defense. He has been active as author, co-author and chief advisor in many academic and military missions related to Military Ethics. His academic book, Military Ethics (1996), won a national prize for military literature. Among his military activities was the preparation of the 1994 first IDF Code of Ethics. For his achievements in ethics, philosophy of language and other areas of philosophy he was given the highest national Prize of Israel. Tel: +972-3-640-9425, Fax: +972-3-640-7953, E-mail: kasher@post.tau.ac.il

Maj. Gen. Amos Yadlin (MA, Public Administration, Harvard University, 1944) is Israel Defense Attache to the USA in Washington, DC. Until July 2004, he served as commander of the IDF College of National Defense as well as commander of IDF colleges. Maj. Gen. Yadlin has been a pilot since 1972. He has accumulated over 6,000 flight hours on various fighters, including Kfir, F16 and F15I. He has carried out over 250 combat missions behind enemy lines, including during Yom Kippur War and Lebanon War operations as well as the raid on the Iraqi Osirak nuclear reactor. He has commanded fighter squadrons and IAF bases, including the largest one, which includes the IAF Flight School and the strategic F15I squadron. Later he served in IAF staff positions, including Chief

of IAF intelligence and Chief of Air Staff and Deputy Chief of IAF. Tel: +972-3-760-3520, Fax: +972-3-548-7052, E-mail: AmosYadlin@aol.com

The importance of protecting non-combatants*

BY HENRIK SYSE

Introduction

Let me first thank you for the kind invitation to speak to this eminent audience here in Trondheim. My special thanks to Professor Asa Kasher for making the trip here to share his challenging and important thoughts.

Closeness to the debate at hand counts for a lot in ethics – indeed, the academic debate over the last 20 to 30 years within ethics has reminded us that distance, neutrality and disinterestedness are not always recipes for success.¹ The toughest problems are tough exactly because they involve such danger, or such strong emotions, or such high stakes, that the disinterested party – while hopefully able to contribute ideas and perspectives – cannot be counted on to grasp the severity of the problem. The trained philosopher and seasoned academic who *also* sees up-front the horrors of the situation at hand, and feels he has a stake in them, must therefore be listened to. This does not mean that even-handedness and fairness should be foregone, but it means that we cannot treat life-and-death matters as if they were mathematical or logical problems solvable in the peaceful context of a Philosophy Department office, or for that matter an Air Force Acad-

* Forfatterens merknad: Denne artikkelen er basert på mine notater til et foredrag ved den Nasjonale konferansen i militæretikk i Trondheim, 28.-29. september 2004. Grunnet flyvelederproblemerne i Røyken kom jeg meg aldri til den konferansen. Jeg fikk således ikke anledning til å lytte til og gå inn i debatt med professor Asa Kasher den dagen. Jeg har likevel bevart den muntlige form jeg ønsket at kommentarene skulle ha i Trondheim. Artikkelens argumenter er i første rekke bygget på et utkast til en artikkel av Asa Kasher og Amos Yadlin i *Journal of Military Ethics* (denne vil komme ut i nr. 1/2005 av det tidsskriftet) samt en rekke debatter rundt Kashers standpunkter, slik disse er blitt gjengitt på Internett. Jeg er takknemlig overfor Bård Mæland for å ha gitt meg tilgang til disse viktige materialene.

¹ Witness, especially, the important contributions to what has been called “closeness ethics” of Emmanuel Lévinas and Knud Løgstrup, and in Norway by Arne Johan Vetlesen and Per Nortvedt, among others.

emy auditorium. We need more than observers; we also need thoughtful partakers, such as Asa Kasher.

With *me*, I am afraid that you are once again stuck with an observer. My task is to look at things from the outside, as a theoretician. I cannot claim to be *disinterested*, however. While I take no part, nor have any personal stake, in the Middle East conflict, I have made the ethics of war and peace one of my central fields of research, and I feel strongly that the current conflict between Israel and the Palestinians raises so many hard, sometimes even heart-breaking questions within my field, that it is difficult to analyze it coolly and calmly. I will do my best, but cannot promise that I will succeed. And as I have already indicated, maybe it is not always necessary to succeed.

The problem of exceptions

Let me start on a more pedestrian note than the hard questions of war and peace: Exceptions to rules are, morally speaking, dangerous. We all know that. Once you start opening up for exceptions, you often have no way of stopping since the signal has already been sent that the original rule is not absolute. That is why bringing up children is so hard. As an adult you know, for instance, that lying is sometimes (albeit rarely) permissible, possibly even required in a few cases, but you really do not want to institutionalize such an exception in front of your children, because you also know that reverence for truth and general obedience to the do-not-lie rule are such important constituents of a good social order and indeed of a good life. Most of the time, “just this once” does *not* work as a good pedagogical or moral tool. An excuse for doing it once more has, after all, already been implied by the first time’s exception. My children have picked up on this long ago – whenever they ask me for something they know they should not have, they will always preface it by saying “oh, just this once” or “just one more time” or “please, please, please for the very last time”. (What they actually mean is, of course, “a million more times, please, dad.”) They *know* that if the floodgates – if not of hell, at least of fun and play – have been opened, it is a real challenge to close them again.

Back to the world of life-and-death dilemmas: Using violence against civilians in wartime must always, from the point of view of military ethics, come under the general category of “exceptions”. In short, civilians – or more broadly non-combatants, since prisoners of war should also be subsumed under this heading – are as a rule not to be made victims of war.

There are several weighty reasons why non-combatants should not be made direct and intended targets of attack; and why they, even when they are the *unintended* victims of armed attack, should be shielded as far as possible. Let us list those reasons:

- Non-combatants are not capable of defending themselves against attack
- Non-combatants pose no immediate lethal threat to the attacker
- Attacking them raises the general level of violence and hatred in the conflict, making the chances of violence being used against non-combatants on one's own side much higher
- Using violence against non-combatants brutalizes your own fighting forces and results in a military morale and an atmosphere that are conducive neither to sound military discipline nor to a successful integration into civil society of one's soldiers after the cessation of conflict

This list can also be explained by reference to the three most famous traditions of ethics within Western moral philosophy:

- The deontological (duty-ethical) argument: It is wrong *per se* to use violence against those who cannot defend themselves, and who pose no immediate threat
- The consequentialist argument: Using violence against non-combatants raises the general level of violence and hatred to such an extent that your own troops and civilians are put in more danger, not less
- The virtue-ethical argument: By using violence against non-combatants we shape a kind of soldier that we do not wish to identify ourselves with – “this is simply the kind of thing we will not do, or the kind of persons we want to be”

In the special case of prisoners of war – made topical by the recent heated exchanges over Abu Ghraib and Guantanamo – it is important to remember that prisoners of war are not being held prisoner because they have done anything wrong; they are simply combatants who are made non-combatants. We keep them locked up so that they cannot return to their combatant status for as long as the fighting lasts. If they are suspected also of committing war crimes or crimes of terrorism – i.e., of being “irregular fighters” – and they cannot reasonably be tried through their own criminal system once the war is over or within the POW camp, one may of course take out charges against them and, as soon as possible, bring them before a court. The recent attempts – since 9/11 – at creating a special category of “illegal combatants” who can be kept locked up and isolated just

as POWs, but without the protection normally accorded POWs, and with no real chance of getting a trial or a verdict or even a court decision as to whether they are legally speaking POWs or not, fall in a no-man's land which we should leave uninhabited. This is, alas, where the United States are today, and it is being justified, of course, because of the extraordinary nature of our current challenges.

Which brings us back to my point about exceptions: The rules of war were made exactly for the extreme circumstances of war. The *ius in bello* rules worked out by the chivalric writers or by Vitoria or Grotius or Dunant or the 20th-century authors of our current four Geneva Conventions, were not rules designed to fit the everyday, relatively undramatic world of peace and diplomacy, only to be set aside when things *really* got tough. Neither were they meant to be abandoned in cases where the other side started using tactics outside the borders of military ethics and international law. They were made as general, normally exceptionless rules protecting soldiers and civilians on both sides, even in wars of extreme drama and brutality. As I will return to towards the end, we need to question why they should not be applicable – or why they need to be changed – now.

Apropos this problem, the Norwegian international-law expert Arne Willy Dahl has reminded us² that we do not expect the police to abandon their codes of conduct because they are faced with hard-nosed criminals who care little for those codes. That is a common-sense parallel we should not forget. The fight against crime should not force us into ourselves becoming criminals!

Civilians and “double effect”

Asa Kasher and others have argued that the fight against Palestinian terrorists does call for new rules because of the exceptional character of the conflict Israel is engaged in. It has been argued that one may, under such exceptional circumstances, open up the possibility of attacking and destroying purely civilian targets, when there are suspected terrorists lodged within them, and when one's own population is being threatened by those terrorists. In this case, it is not the civilians (say, in an apartment building) who are being intentionally attacked, according to the argument; they are merely bystanders who happen to be in the way. Even if there are many of them, their deaths are legitimized by the fact that one or more of one's own citizens may be saved in this way. This argument uses what is known in just-war terminology as double-effect reasoning, the idea being that the intended effect is surely *not* to kill the civilians – their deaths are merely

² From a presentation in the Norwegian Ministry of Defense, September 14, 2004.

the foreseen, but unintended *side-effect* of one's actions. As long as the side-effect is unavoidable and can be allowed according to a proportionality calculus, the action is not to be counted as immoral or as a war crime.

I take it for granted, however, that one is doing something that normally could *not* be done, even according to double-effect reasoning (otherwise the plea for special and amended rules would not have been made) – something that is made possible, ethically speaking, by the exigencies of the situation. It is (or so it seems to me) the proportionality calculus that is being changed. If 50 or 100 Palestinian civilians lose their lives so that one suicide bomber can be killed, and the attack against these civilians is so direct that there is no reasonable way they can escape from it, it is doubtful that this would be allowable under normal military circumstances, even if the civilians are not the intentional target of the attack. Asa Kasher and Amos Yadlin have argued, in the draft of an article to be published in no. 1 of the 2005 volume of *Journal of Military Ethics*, that it *is* allowable to do this in a war against terrorists, because we cannot let terrorists get away with hiding among civilians and thereby get *de facto* immunity. Even if the ethical criterion of proportionality seems to be violated in each particular circumstance of this kind, the general fight against the tactic of terrorism requires it and renders it proportional, since we are fighting an especially lethal tactic which cannot be allowed to go unpunished or unchecked, and which endangers the lives of our own civilians.

Now, if such an attack could end (or at least seriously hinder) the scourge of terrorism, or if there were no other ways *whatsoever* of increasing one's security against terrorist attacks, one could possibly accept such an argument – it would be what Michael Walzer has called a "supreme emergency".³ But as it stands now, I am in much doubt. *Morally* speaking, one is indeed crossing an important ethical boundary – even if one accepts (as I do) double-effect reasoning – by discounting the value of Palestinian civilian lives so dramatically vis-à-vis the lives of one's own civilians. *Prudentially* speaking, one is eliciting a set of reactions among the civilian population on the Palestinian side so angry, so hateful, and so extreme, that one prepares the ground for more, not less terrorism.

Generally, I believe it is true that even to save one's own citizens, there are things one should not do. I take it for granted that the Israeli leadership believes the same, since it would hardly be willing to negotiate with hostage takers to free a civilian Israeli kidnapped in, say, Iraq, even if that would be *guaranteed* to save the life of that one civilian. One cannot, after all, make compromises with hard-nosed hostage takers. I believe one should be equally careful with making

³ See Michael Walzer, *Just and Unjust Wars* (New York: Basic Books, 1977), ch. 16.

compromises vis-à-vis one's most important ethical standards. Putting strict limits of proportionality on one's use of double-effect reasoning in attacks that seriously harm or kill civilians, should certainly be counted among those important ethical standards!

Conclusion

I will not make specific pronouncements on the extremely hard cases facing the Israel Defense Forces or Israeli society at large. I admit that the nervousness and desperation experienced in a country under constant danger from suicide attacks inevitably lead to a feeling that extreme measures are needed. However, surveillance, various forms of imprisonment, international police and intelligence work, and all the other policies we have come to know well as part of a fight against terrorism are harsh in themselves; yet they are basically different from the tactic of using armed force in civilian areas on such a scale as the Israelis have done over the last years. One should remember that the basic reasons mentioned above for protecting non-combatants are every bit as forceful in a "war against terrorism" as in any other violent conflict. All the serious drawbacks associated with large-scale destruction and death among non-combatants are as real in the current situation as they have always been.

This is not in any way meant to legitimize Palestinian suicide attacks, nor to claim that the Israelis are being more brutal than their opponents. But it is a call to the Israeli political and military leadership to act according to those rules of armed conflict that we expect all civilized democracies to respect. The suspicion that these rules are *not* being respected, and that one is creating a new sphere of "exceptions to the rules" – to last as long as one is under attack from terrorists – is extremely damaging to all sides to the conflict, and not least to Israel itself.

This leads me to my final point: I claim that we have gone too far in the post-9/11 world in viewing it as a world where exceptions come into play because the rules have been challenged so dramatically. I admit that we are fighting an enemy that respects no rules, and our own rules have to change to meet that fact. In terms of smartness and cunning and gathering of intelligence and infiltration of the enemy, we are clearly faced with unique challenges and have to use military force in a different way from what we are used to. In terms of everyday measures to protect civilians, we also have to devise new rules – some of them cumbersome and time-consuming, certainly, but most of them relevant and necessary. But is it time we change the ethics? Is it true that the threat we face is of such a kind that breaking the most basic rules of armed combat – eve-

rything from the *ad bellum* question of the war in Iraq, to the *in bello* questions of counter-insurgency and counter-terrorist warfare in Israel and the treatment of prisoners in Guantanamo, Afghanistan, or Abu Ghraib – is the right thing to do, and will serve us in the long run?

My fear is the following: In order to show decisiveness and swiftness of action, and thus impress our own citizens as well as our enemies, we too easily opt for solutions that fail along all three lines of the ethical spectrum; deontological, consequentialist, and virtue-ethical. Since we know that terrorists do not respect rules nor accept compromise, we seem to believe that circumscribed and scrupulous use of military power against them will be self-defeating. But thereby we lose the “moral high ground”, at our own peril. The catastrophe for the United States and Israel today is indeed that the moral advantage has been all but lost, with no real gain in security. While anti-Americanism, or for that matter anti-Semitism, are serious and dangerous challenges that we must confront and address, the dramatic turn in world opinion over the last three years cannot be explained in those terms alone. They are a reaction to what has been seen as serious rule-breaking on the part of the very nations that claimed to hold the moral high ground – the nations that most of us would be (and remain) prepared to support for that very reason.

Acting ethically is not the same as being weak. Being utterly scrupulous about hitting civilian targets is not the same as fighting inefficiently. In some cases it will admittedly mean that one will be less able to take out the targets one most wishes to hit – including the hide-outs of suspected terrorists or suicide bombers. But that is not the same as letting our moral scruples be turned into the other side’s advantage. We are simply not allowing ourselves onto the dangerous slippery slope of exceptions, and we are telling the world clearly why, in terms understandable to all.

There *may* be times when we need to say “just this once”. But then we have to be sure that the normal rules do not apply, and that breaking them will lead to increased security, especially for non-combatants, and will heighten the chances of peaceful co-existence and an end to violence. I doubt whether discounting the lives of civilians in the fight against terror is a good way of getting to those worthy goals.

Henrik Syse (f. 1966) er forsker tilknyttet Institutt for fredsforskning (PRIO) og Etikkprogrammet ved Universitetet i Oslo. Han har skrevet en rekke artikler om krigens etikk, samt boken Rettferdig krig? Om militærmakt, etikk og idealer (Oslo: Aschehoug, 2003). E-mail: henrik@prio.no.

Opposing ‘the West’

*The Role of Millennial Mythology in the Brutalization of Resistance to Modernization**

BY RAAG ROLFSEN

Introduction

As a Christian believer, I believe that true faith, inside all religions, is basically about peace. True religion contributes towards peaceful coexistence across cultural and religious diversity. When I have chosen to take the millennial myth as my example of a myth that contributes towards escalating violence, the purpose is to point to the inherent dangers of escapist religion and its mythologies. These are dangers that have become reality in Christianity, maybe more than in any other religion.

What are the conditions leading to the sacralization and a following violent escalation of political opposition? How does political resistance become fervently religious? In his *Terror in the Mind of God*, Mark Juergensmeyer gives *three* basic conditions for the *sacralization of violence*. My purpose here is somewhat different, since I am not only asking how existing violence becomes religious, but how religious myths can conduce to making a legitimate struggle cross an ethical limit and become illegitimate and violent. The contention is that the conditions stated by Juergensmeyer are valid also for my purpose. They are: a) The struggle is perceived as a defense of basic identity and dignity; b) losing the struggle would be unthinkable; and c) the struggle is blocked and cannot be won in real time or in real terms.¹ A fourth condition, which is highly present in Juergensmeyer's book, but not explicated as such, is the *violent character of the*

* The following is an adapted version of a lecture held at The Norwegian Conference of Military Ethics in Trondheim September 29, 2004.

¹ Mark Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God. The Global Rise of Religious Violence*. Third edition, revised and updated. Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press, 2003, (2000). Page 164-165.

religious mythology available for application as a relevant interpretation of the events.²

Through seeing ‘millennialism’³ as a basic configuration of a violent religious mythology, what follows is an attempt to explicate what such a fourth condition would mean. The impending coming of the reign of God and the final and victorious battle, the Armageddon, serve to make the ongoing battle both just and absolute.

The terrorism associated with extremist Islam⁴ has attracted much attention in recent years and is here chosen as the example of how a decisive, but in some sense seemingly hopeless, struggle to preserve basic identity and dignity gains fervor and ruthlessness through interpreting its struggle in a millenarian framework. This choice of terrorism associated with extremist Islam is in many ways obvious. All four conditions are here clearly in place, and the deeds issuing from these fringe organizations and networks are commonly condemned, also by the majority in Muslim societies.

The hazard of taking terrorism as it originates within an Islamic context as my example might not be as obvious, but it is all the more important to avoid it. The danger is that I in this way contribute towards strengthening a propensity to equate terrorism with the Arab or Muslim world. This is not my intention. The millenarian mythology is of a Judeo-Christian origin, and it has been used and is still used as a framework to justify violence and terrorism, both Jewish and Christian. This violent myth is a successful export-article of the Christian West and has been used to legitimate violence in all parts of the world.⁵ To demonstrate how the religious mythology of the West through the centuries has legitimated wars, conquest and imperialism would break the limits of this article.

² This could be interpreted the other way around, seeing a violent mythological framework as a condition for religion turning violent. When I here have chosen to see the availability of a violent religious framework as a condition for resistance turning violent, it is because I see the opposition to westernization on the whole as risen by legitimate concerns.

³ The term most commonly designates the teaching of the 1000-year earthly kingdom of Christ, as it is depicted in the last book of the Christian Bible, the Apocalypse of John. I will here, however, use the terms ‘millenarian’ and ‘millennialism’ in a broad sense, i.e. referring to all teachings expecting a more or less immediate coming of the judgment and reign of God. Millenarianism in this broad sense is clearly found within Christianity, Judaism and Islam, but also within certain subgroups of the oriental religions. Millennialism, in more secular versions, will also be found within modern ideologies like Marxism and Fascism. See below for this.

⁴ The term ‘extremist Islam’ will be reserved for Islamic terrorists and the organizations, wings and networks that have terrorism as their goal. ‘Radical Islam’ will here point to a broader movement, including legitimate efforts to counter aggressive Western influence.

⁵ Juergensmeyer takes his examples from Jewish, Christian, Buddhist and Muslim terrorists in his chapter of *Cosmic War: Terror in the Mind of God*, pages 148-166. Björn Kumm (see below) also refers the Basque millennialism described in Juan Aranzadi, *Milenarismo vasco, Edad de Oro, etina y nativismo*. Madrid: 2000.

The goal is, nevertheless, that this exposition will contribute towards such an understanding. I will return to this in the concluding policy recommendations, indicating how the War on Terrorism operates within the same mythological framework as the terrorism it claims to combat. When the violent mythology of the final battle between good and evil, between ‘us’ and ‘them’ is accepted also in the West, then millennialism ‘comes home’.

This article will proceed in two steps:

- I will firstly argue that the combination of a global anti-liberal sentiment and the economic, cultural and social exclusion of the Muslim populaces of the Middle East and South Asia, that this combination can make us understand why radical Islam has become *a natural choice* for many of the inhabitants in the region.
- The second stage will be to show that the *mythological framework* of current extremist Islam contributes towards making extremist Islam totalitarian, cynical, death confirming and beautifying overwhelming violence.

I will conclude by giving some policy recommendations.

Anti-liberalism and humiliation leading to radical Islam

To understand the anger victims of globalization feel when faced with the choices of modernization, we have to try to see modernization and Western liberalism from a non-Western perspective. When human rights, democracy and market liberalism are exported, the actors involved in this export believe, at least I hope so, that this means emancipation and freedom of choice for people that have been subdued by unjust systems.

The problem is that it is not necessarily perceived this way in Muslim societies. What *many of them* see is secularization and privatization of religion. Richard T. Antoun in his book *Understanding Fundamentalism* puts it this way:

*Modernism is an ideology for a society that prizes consumer-oriented capitalism, competition, specialization, and mobility while repudiating hierarchy. The ethos of fundamentalism, its affective orientation, is one of protest and outrage at the secularization of society; that is at the process by which religion and its spirit has been steadily removed from public space - from schools, offices, workshops, universities, courts, and markets, and even from religious institutions themselves - churches, mosques, and synagogues.*⁶

Secularization is a prerequisite to make liberalism work, and that entails that many of the choices more traditionally oriented citizens of these states have to

⁶ Walnut Creek, Altamira Press, 2001, page 3-4.

take to be able to play a role in the new world order, is taken before they even enter into the game. The alternatives are decided by the rules and ideology regulating the game.

One of the best examples of the paradox of liberalism and democracy in the Muslim world is the elections held in Algeria in 1991. As many know, the fundamentalist party *Front Islamique du Salut* (FIS) won most of the seats in the parliament, but the elections were cancelled, many argue after heavy pressure from Western governments. The voters used their choice to say that we do not want this choice, but the ruling ideology and ideologists told them that refusing this choice was the one choice they were not allowed to make!

What Westerners see as good gifts to furnish these societies with the basic equipment for living good lives, are perceived by some of the recipients as an assault on the most fundamental values of their societies. When a Western lifestyle is marketed and sold through soap operas, movies, pop music and magazines as something next to heaven, the ‘customers’, at least some of them, see something closer to a completely different place:

These religious protest movements regard Western societies as failures (...). The movements point to the high rates of divorce, out-of-wedlock births, alcoholism, drug abuse, crime, and the prevalence of pornography in these western societies as evidence for this failure.⁷

This was what happened when Sayyid Qutb, the perhaps most central ideologist of extremist Islam, in 1948 left his homeland Egypt to study education in the United States⁸. He found Western freedom and materialism deeply distressing and returned to Egypt in 1951 with profoundly anti-Western and anti-liberal views. He found the people "violent by nature" and "having little respect for human life". The churches were "not places of worship as much as entertainment centers and playgrounds for sexes."⁹

In the “Introduction” to his most well-known work, *Milestones*, he says:

The period of the Western system has come to an end primarily because it is deprived of those life-giving values which enabled it to be the leader of mankind. (...) If we look at the sources and foundations of modern ways of living, it becomes clear that the whole world is steeped in 'Jahiliyyah',¹⁰ and all the marvelous material comforts and high-level inventions do not diminish this ignorance. This Jahiliyyah is based on rebellion against

⁷ Ibid., page 15-16.

⁸ The presentation of Qutb, both here and below in Part 3, is informed by Chapter III and IV, in Paul Berman, *Terror and Liberalism*. W. W. Norton & Company, 2003. Translated to Norwegian by Alexander Leborg, as, *Terror og liberalisme*. Dinamo forlag, 2003. Pages 74-131, and by Björn Kumms: *Terrorismens Historia*. Revised and augmented version. Historiska Media, 2003 (1997). (In Swedish). Pages 246-247.

⁹ Jessica Stern, *Terror In The Name of God*, pages 45-46 and 264-265

¹⁰ ‘Paganism’.

*God's sovereignty on earth. It transfers to man one of the greatest attributes of God, namely sovereignty.*¹¹

Upon his return Qutb became one of the leaders of the Muslim Brotherhood and the writer of *Milestones* and the multi volume *In the Shadow of the Koran*. His highly influential writings are fuelled by an anti-Western and anti-liberal spirit. At their time of writing they were primarily directed towards the sneaking westernization of the Muslim world. In 1954 Qutb was arrested, the brotherhood was prohibited, persecuted and dispersed. This had important consequences. It meant that the members of the brotherhood, the disciples of Qutb, were spread all over the Arab world, and the message with them, as they were given positions at the schools and universities in the countries where they arrived.¹² It also meant that the anti-liberalism of radical Islam was starting to be interpreted more widely, not only as an attack on the westernization of the Muslim world, but on the West in general and particularly as an attack on the United States.

Today we see that radical and anti-Western versions of Islam have gained a strong and popular foothold in many Muslim societies and this is partly a result of this development.¹³ To us, this is still surprising: Why do a considerable part of the populations that we Westerners expected would leave superstition and religion to progress towards enlightenment, why do they turn back to even stricter versions of their traditional faith? From what we have said up to now, we can presume at least three reasons for this: Firstly, when you focus on the *night side of Western freedom*, it looks rather ugly: pornography, prostitution, promiscuity, drugs, alcohol, broken families and criminality. Secondly, *the basic choices regarding the role of religion are already taken*; liberal democracy presupposes secularization. Thirdly, maybe it is not as enviable as we think it is to be in a situation where there is *a great complexity of choices*, in daily matters, and even with regard to *your own identity*.

Given these three reasons, maybe we should not be too surprised that people say 'no' to the freedom of the West and rather resort to other ideologies and theologies. They make out frameworks that give alternatives based in an identity already known.

The fourth reason and the great catalyst in all this is the social, economic and cultural deprivation felt by so many in these regions. The debate over the role of social causes in the rise of extremist Islam is very often too shallow. Identifying

¹¹ "Milestones – Introduction". <http://www.islamworld.net/qutb/mint.txt>

¹² See, Berman, *Terror and Liberalism*, beginning of Chapter V, pages 132 ff in the Norwegian translation.

¹³ See, e.g.: Reuven Paz, "Global Jihad and the United States: Interpretation of the New World Order of Usama bin Ladin," in, *PRISM Series of Global Jihad*, No. 1, February 2003.

the income level and class belonging of known terrorists has very little explanatory power. What we need to know is the general condition of the social basis for extremist Islam.

Although the situation is complex, the general picture is that at the top of Muslim societies in the Middle East and South Asia we find a privileged elite. As for the rest of the populations we find a general feeling of exclusion, marginalization, humiliation and alienation.¹⁴

This feeling of deprivation has increased during the last decades. This can look like a paradox: Despite the flood of capital to the region from the increased prizes and production of oil, the poor have become relatively poorer, both compared to the ones nearby, the privileged in Middle East societies, and to the ones further away, the peoples of wealthy nations.¹⁵ The increase in social and economic deprivation, and cultural marginalization makes an escapist and simple version of traditional religion more tempting to follow and hang on to. To put it simple: "Hopelessness, deprivation, envy and humiliation make death, and paradise, seem more appealing."¹⁶

Thus, the combination of social, economic and cultural exclusion *and* the simplicity of a religious revival based on anti-liberalism go a long way to explain why many have chosen to strengthen and radicalize their traditional beliefs in traditionally Muslim countries – it can explain the popular basis of extremist Islam. The question then remains: How does radical Islam become extreme? To answer that question we need to see *how* extremist Islam meets the longings and traumas of its believers. We need to learn about the mythology of extremist Islam.

Before we do that, here is the place to make a clarification, or rather a demarcation:

It goes to what can be read as a gradual development of dissatisfaction with modernization and globalization. Read this way, we could start with the daily annoyances of modernity that many of us feel. We could then proceed to the anti-globalization movements and the social reactions to liberalism in non-Western societies, before we reach the level of a fundamentalist and reactionary

¹⁴ For the nuanced picture, see, the UNDP report: *The Millennium Development Goals in Arab Countries*. New York: United Nations Development Programme, December 2003.

¹⁵ Although there is an increase in absolute economic gains, also for the general populace, the relative gains are plunging and this leads to an increase in the feeling of deprivation. To put it simpler: You do not necessarily become any happier from living from one dollar and twenty cents a day, compared to your grandfathers one dollar, if both the wealthy nearby and the ones further away have multiplied the riches many times. See Richard T. Antoun, *Understanding Fundamentalism*, page 19.

¹⁶ Jessica Stern, *Terror In The Name of God*, page 38.

religious opposition, leading e.g. to radical Islam. The next step would then be the violent terrorist war on the West and on its string puppets governing Muslim countries, a war facilitated through a violent mythological framework of interpretation.

Read in this way, as a gradual increase in the violence of the reaction, it would be difficult not to end up as either legitimizing terrorism or as condemning all reactions to westernization, depending on the political position of the observer. When this interpretation of the exposition is not correct, it is because a *critical line of demarcation* goes through this landscape. Terrorism, on the one hand, and globalization, on the other, becomes condemnable when they cross this line. *This line of demarcation is critical because it is ethical.* This line is reached when the dignity of the concrete and other human as a vulnerable individual – as face, in the words of the philosopher Emmanuel Levinas¹⁷, is blurred and lost out of view. The grand narratives fuelling extremist Islam and important parts of globalization itself push these movements across this line. The vulnerable face of the other human is constitutive of reality as truthful and good, and when this is lost out of view, reality is dehumanized. An important feature of this approach, as it is developed by Levinas, is that it takes *a certain religiosity as a necessary framework*. The vulnerable face of the other is revelation. It points behind its worldly appearance in the sense that it cannot be included in the knowledge and powers of the one for whom it appears.¹⁸

This means that inside the line of demarcation drawn in this way, a movement can be established that can include people frustrated with modernization, anti-globalizationists, socially and economically deprived people in Western and non-Western societies and believers of all religions, more or less radically opposed to the effects of Westernization.

The cosmic and violent millennial myth pushes people beyond this human limit. It is not the opposition to aggressive modernization, to an aggressive neo-liberal ideology that makes the opposition illegitimate. The opposition becomes illegitimate when it crosses this ethical limit and becomes terrorist.

¹⁷ The concept of ‘the face of the Other’ is the thoroughgoing theme in the philosophy of Levinas and references can be found in almost all of his writings. See, e.g. *Totality and Infinity*, translated by A. Lingis, Pittsburgh, Duquesne University Press, 1969, Section III, pages 187-253.

¹⁸ See, e.g. *Totality and Infinity*, page 39: “Over [the Stranger] I have no power. He escapes my grasp by an essential dimension.”

The mythology of extremist Islam

There is nothing new about the use of terror to achieve political ends. Jewish *Zealots* and Persian *Assassini* are often pointed to as early representatives of this kind of terror. Interestingly, the origin of *modern* terrorism is often identified as state terrorism, namely *La Grande Terreur* following the French revolution. From this, terrorism and assassinations spread to revolutionaries, nihilists and anarchists in Russia, in Europe and The New World, eventually leading to the breakout of the First World War through the assassination of the heir to the Austria-Hungarian throne, Prince Ferdinand by the Serbian student Gavrilo Princip. More recent terrorism includes such disparate actors as Jewish terrorists prior to and following the establishment of the Israeli state, Palestinian airplane hijackers, Baader-Meinhof, Black September, IRA, ETA, American fundamentalists, Peru's Shining Path, the Japanese Aum Shinrikyo and many others.¹⁹

The reason for listing all these groups and organizations, and for pointing to the history of terrorism is to remind us that terrorism did not fall down from heaven as extremist Islamic terrorism in the 1990s. Terrorism has a history and a language. Moreover, throughout the ages, kings, princes and sovereign states have been the ones leading the way in using terror to reach political goals. What seems to be common to all these strategies of terror is a grand narrative, justifying the use of violence towards the exterior enemy, gaining interior or domestic support, and promising a golden age to come.

In our example of extremist Islamic terrorism, this grand narrative has an apocalyptical and millennial myth as its general framework. Now is the time to spell out what this mythological framework consists in. The millennial myth goes as follows:²⁰

- There is a golden age where a chosen people live in harmony, with nature, among each other and with God.
- Evil grows and many fall out from the right way
- Evil thrives among the infidels
- Even worse are the ones calling themselves chosen, but who are wolves in sheepskin: the false prophets, the traitors
- A small remnant of the chosen and pure remains

¹⁹ For the history of terrorism, see, Björn Kumm: *Terrorismens Historia*. Revised and augmented version. Historiska Media, 2003 (1997). (In Swedish).

²⁰ See, Chapter II of Paul Berman, *Terror and Liberalism*. W. W. Norton & Company, 2003. Translated to Norwegian by Alexander Leborg, as, *Terror og liberalisme*. Dinamo forlag, 2003. See especially the end of the chapter (pages 67-73 in the Norwegian translation). Here Berman also points to, Norman Cohn, *The Pursuit of the Millenium*, and, André Glucksman, *Le XIe Commandement*.

- They are persecuted and suffering
- They rise to take on evil and the great war begins
- The war demands sacrifices, there is great tribulation and suffering – not at least for the faithful and pure ones
- The big and final battle is commencing – the Armageddon
- Goodness prevails and the age of peace begins

This myth is based in Judeo-Christian apocalyptic, found in its purest form in *The Revelation of John*. Both the literal and symbolic interpretation of it has lead to the legitimizing of violence throughout the centuries of Western history, and up to this day.

This myth can also be found in secular versions: In communism and Nazism, capitalism, modernity or the Jews were seen as the evil enemy. All the Trotskys of this world, all the traitors had to be eliminated. The role as sacrificial victims had to be put on and carried, and the fight had to be fought, putting your own life at stake. And, finally, the war would be won and classless society would emerge, or the society where the Arian race had their rightful place as masters.

In the same way as communism and Nazism, and as the Aum Shinrikyo (the group spreading the poisonous gas in the Tokyo underground) and ETA, in the same way, extremist Islamic terrorism takes the millennial myth as the core of its interpretive framework. Therefore, to take this mythological framework into account can help us understand how struggle becomes violent. More specifically, it can help us explain the following four features of extremist Islam:

1. Its totalitarian ideology²¹
2. The lack of concern towards the innocent victims of its deeds
3. The sacrificial character, in the meaning suicidal and death confirming²²
4. The symbolic and overwhelming traits²³

What I will do before concluding, is to try to show that these four features can be understood in light of the mythological framework that extremist Islam offers.

1. To start with, it is important to call attention to the mythological element because it helps us see that terrorism in general and Islamite terrorism especially is *totalitarian*. Islam means ‘surrender’ and has the same root as the word peace. For *extremist* Islam, this peace of the Kingdom of God is only attained when

²¹ This is the main argument of Bermans *Terror and Liberalism*.

²² See, Stern, *Terror in the Name of God*, pages 51-55.

²³ This cosmic and symbolic dimension of terrorism Juergensmeyer, in *Terror in the Mind of God*, finds in diverse terrorist groups. “The metaphor of war” is, however, “more consistently used to characterize its perception of global struggle” by the al Qaida network of Osama bin Laden than any other Muslim group.

everything, every human being and all areas of life, has surrendered to the will and sharia of God. This is what the great and final battle is about. This is monotheism at its worst and there is no exception. Here we see clearly why extremist Islam hates the social order of the West. The worst fear of the Islamists is that this social order of individual, civil and social liberty shall establish itself within the House of Islam. Extremist Islam is totalitarian and undemocratic in its essence.

2. The second reason to call attention to the mythological core of violent Islamism is that it helps us understand what must be perceived as *contempt for the value of human life*. Through the basic millennial myth, reality is so to say lifted out of itself; it is drawn into a larger narrative. Everything is turned upside down: reality becomes symbol and myth and the myth constitutes reality. When, in the attack of large and symbolic buildings, the harlot is hit and the evil snake in the double figure of Judaism and American liberalism collapses, then one can sit in the Tora Bora mountains in costumes from the 7th century and have an enjoyable time when the television pictures show both living and dismembered bodies fly through the air. *It is somehow not real*. There are no faces there. What one is seeing is the good news that at last the final battle has begun. Goodness is now starting its victory over evil.

3. The third reason for the importance of pointing to the mythological framework of extremist Islam is that it contributes towards understanding *the glorification of suicide killings*. There is a death cult in violent and extremist Islam and in parts of its social base of recruitment. This willed glorification of suicide is the foulest and ugliest side of this movement, and even some parents take part in it. How do we understand it?

The belief in heavenly rewards and the obliteration of the borders separating myth and reality take us some steps towards comprehending. There is, however another factor at work. To get a grasp of this factor, we have to return to the chief ideologist of extremist Islam, Sayyid Qutb. After having been imprisoned in 9 years, he was eventually hanged, or he 'kissed the gallows'²⁴ as one of his biographers chooses to call it.

There are many signs that Qutb longed for martyrdom.²⁵ Ever since his stay in the West, he felt an inward and unlivable conflict. He was drawn towards the selfsame life and ideology of the West that he through his religion detested so vehemently. Qutb's own yearning for death is interesting when we are to

²⁴ See, Berman, *Terror and Liberalism*, end of Part VI, page 130 in the Norwegian translation.

²⁵ See, Kumm, *Terrorismens historia*, page 247. He is referring to one of Qutb's biographers, the French Islamologist Gilles Kepel.

understand the death wish, the glorification of suicide killings inside extremist Islam.

In the writings of Qutb there is one thing that he detests maybe more than anything: That is what he calls the ‘ugly schizophrenia’²⁶ of the West. By this he understood the separation of state and religion – and, as we have seen, the civil, social and individual rights that followed from this separation – to mean, think, write, say, organize and do what you want, without this being regulated through religion.²⁷

The question is if this ‘ugly schizophrenia’ that he detests so deeply, if this unlivable duality that screams for unity under the sharia of God, if this is primarily found in New York or in your hometown, or if it is rather found in Qutb self, and in the next turn makes out the kernel of the desperation of Islamic terrorism.

This means that in the heart of the mythmaking of Qutb, he knows at the same time that there is no realistic way back to the unity state of sharia. He knows that pluralism and globalization have come to stay and that some kind of liberalism is unavoidable if we are to live in this world. The tension and the schizophrenia he hated so much, he found in himself. Now, it is the same schizophrenia, the same doubt that makes, not the final victory, because neither Qutb nor the suicide bomber really believes in it, *but the battle, the sacrifice and death itself the real goal*. Here we see clearly the third condition of the sacralization of violence that we pointed to in the “Introduction”: *The struggle is blocked and cannot be won in real time or in real terms*.

Death then becomes the great dissolver of tension. Remembering what we said of the increased sense of deprivation, we can see that death, in addition to being the gate to paradise, becomes a port of relief, a tension-dissolver. Death becomes the place where the insolvable and unlivable tension is dissolved, the tension between the feeling of deprivation, the dream of a global Islamic kingdom and the doubt that it is going to happen all. This way, both the belief and doubt in the millennial myth can help us understand the sacrificial and suicidal traits of extremist Islam.

4. The fourth feature that the millennial myth helps us explain is the *megalomania and beautifying of violence* in Islamite terror. The basic millennial myth is apocalyptic – its theme is judgment day – and therefore, this apocalyptic element is also a part of the signature of the terror. The attack on the World Trade Center speaks the clearest symbolic language. The Western, urban,

²⁶ See, Berman, *Terror and Liberalism*, chapter IV, (pages 103-131 in the Norwegian translation).

²⁷ See the quote from, “Introduction”, *Milestones*, above.

capitalist and liberal society was hit in its heart. But, the symbolic and beautifying are also parts of the other terrorist operations. To take aim at tourism is to punish promiscuity. To hit embassies is to purify the house of Islam of the evil intruders. The same goes for picking synagogues as targets. In addition to all this come the magic of dates and numbers, and the dramatic and mythological language of the proclamations and pamphlets of extremist Islam.

To see the '*signature*' of Islamic terror in these operations is somehow to perceive the essence of the terrorism of extremist Islam. It is as if these deeds are not performed; they are written. These grave events are just that: They are engraved into reality with a style pencil, changing reality into myth and artwork – writing the grand narrative of goodness' final victory over evil.

In this fourth feature, therefore, all the four features are gathered: The esthetic and overwhelming violence is beautifying suicide as sacrifice, making human suffering unreal and seeing everything inside the interpretive framework of the total and totalitarian victory of the people and the law of God.

Conclusion and policy recommendations

In this presentation I have tried to demonstrate how the combination of anti-liberalism and the social, economic and cultural deprivation felt in Muslim countries, for many makes radical Islam a more appealing alternative than the complexity of partly illusory choices that the ideologies of the West offer. I also pointed to a necessary demarcation that separates the reactions to globalization and modernization that still hear the ethical call issuing from the vulnerable face of the other, and the ones that ignore this call. In the last part I have tried to show how a grand narrative, a mythological and violent millennialism can contribute to push movements across that limit, and thus become totalitarian, cynical, suicidal and esthetic.

If there is anything to such an analysis, at least the following four policy recommendations should be assessed:

Firstly, an emphatic approach should be considered followed a long way in the analysis and intelligence directed against excessive movements such as extremist Islam. Only when these groups and movements become obviously criminal, this approach should be supplemented by approximations more enemy-oriented. Such an emphatic approach could also help us understand better the rise of violent criminality in our own societies. Protest and opposition should not be judged hostile until it crosses the ethical limits constituted in and through the call for goodness issuing from the vulnerability of the other human.

Secondly, we have to see that the goal of terrorists is to spread terror and attract attention. Although every unexpected death is tragic, terrorism is not among the gravest threats against societies today.²⁸

This means that it is important to point out that the probability to get hurt by terrorist acts is infinitely smaller than being hit by a car, mugged by a criminal or having a heart attack. In the world at large, suicides, AIDS, other deceases, sugar and cigarettes make out far greater challenges than terrorism. This does not mean that the efforts to stop the spread of WMDs and the fight against the very serious criminality that terrorism amounts to should not have a high priority. What should be focused is that these efforts should be relative to the threats, and that they should be conducted wisely.²⁹ Illegitimate Western aggression can contribute towards pushing people over the ethical limit identified above.

This leads to the third point: By exaggerating the problem we mirror the approach of terrorism in our response. The War on Terror is just such a mirroring. The millennial myth of Islamic terror is met by a counter-myth. This is in many ways a paradox, because the original myth of US foreign and security politics is not expansive but isolationistic. From the Farewell Speech of George Washington, through the Monroe Doctrine³⁰ and the reluctance of the US to take part in two World Wars an even until today, the dream has been to create a free, independent and invulnerable society on the other side of the ocean.

One of the first lessons of President Bush after 9/11 was to state that 'oceans no longer protect us'³¹. The goal of the War on Terrorism then comes to be the restoration of the protection that geography previously gave. This is to be reached through the use of superior military force and technology. This however is not sufficient meeting an enemy that also fights with ideological and

²⁸ See, e.g. Alan B. Krueger and David D. Laitin, "Misunderestimating" Terrorism" in *Foreign Affairs* (Volume 83, No.5, September/ October 2004), page 12: "*The State Department has rightly emphasized that the threat of terrorism remains serious, but a close examination of its data helps put the magnitude of the threat in perspective. In 2003, a total of 625 people, including 35 Americans, were killed in international terrorist incidents worldwide. Meanwhile, 43,220 died in automobile accidents in the United States alone.*"

²⁹ Some even find credible reasons for thinking that the terror of terrorism is more useful to the powerful men of the West, than it is to a group of confused Islamists hidden in caves in the Middle East and East Asia. The reference here is obviously the documentary: *Fahrenheit 9/11*, by Michael Moore, 2004.

³⁰ From a Latin-American perspective, the latent expansive aggression of isolationism was clearly visible already here.

³¹ This phrase was one of the favourites of President Bush in his search for support following the 9/11 attacks. Editor Matthew Rothschild in *The Progressive* has found that the President used and played on this image at least 29 times in the months following the attacks. See "Web Exclusives: Bush Plays Up Our Vulnerability", February 11, 2003, at <http://www.progressive.org/webex/wx0201103.html>. Last entered, November 30, 2004.

mythological weapons. The paradox consists in that isolationism becomes expansive, aggressive and ideological. Every threat has to be eliminated and in the footprint of military and technological power comes what the US interprets under the names of human rights, democracy and liberalism.

Thus, the counter-myth is solidly in place. You have the original state of innocence, the evil enemy, the traitors (the ones who are not for are against), you have the war and the final and global empire of peace. The only thing separating the two myths is that they are the reflected image of one another. In this lies the spiral formed dynamics of the war. Grand narratives give birth to grand counter-narratives, and the absolute limit constituted by the vulnerability of the other human gets blurred.

Our response to terrorism has to be broad. Terrorism has to be met by everything from good police work, robust intelligence, limited military operations, through the fight against poverty and to reforms of the international legal order and the system and organizations of international cooperation. In this connection we who live on the sunny side of globalization have to ask ourselves what it is that creates such fertile conditions for terrorism. From the first Christian and until today the millennial myth has found its foothold and has become the interpretive framework of persecuted and marginalized communities.

The majority of the world population who does not reap the fruits of globalization does just not see its excellence. This means that if we really want to combat terrorism we have to take steps on the macro level with regard to globalization and not just mend its errors through charity and coercion. Albeit globalization, liberalism or modernization can be used as excuses for terrorism, the general feeling of marginalization and deprivation that follow this development is an important part of the force of terrorism and its popular base.

Finally, the answer, neither to Islamic terrorism, nor to any other form of modern terrorism, can be a purely 'neutral' and secularized ideology. We have to search for the peace-building resources of all religions: When we choose our ideologies and mythologies, we should never loose sight of the ethical enigma written in the vulnerable face of the other human.

Raag Rolfsen(f.1962), Commander Senior Grade, Head of Department of Education, Chief Chaplains Staff, Norwegian Chaplaincy. Address: Skøyen Terrasse 30, 0276 Oslo. E-mail: rrolfse@online.no.

Jihad – hellig krig?

AV CECILIE HELLESTVEIT

Den muslimske 'jihad-doktrinen' har alltid appellert til vestlig fantasi. Forestillingen om den fryktinngytende tyrker med sitt sverd høyt hevet, klar til å slakte ned enhver vantro som står i hans vei og nekter å konvertere til Muhammeds religion, var lenge en kjent og kjær stereotyp i vestlig litteratur. I våre dager har dette blitt erstattet av forestillingen om den arabiske terrorist, med Koranen i hånd, dynamittbelte rundt livet og masseødeleggelsesvåpen i kofferten, klar til kaldblodig å drepe uskyldige sivile i sitt korstog mot Vesten. Er et slikt bilde mer representativt for jihad-doktrinens innhold?

Begrepet «jihad» står sentralt i den muslimske tro og tradisjon. Ordet forekommer hele 41 ganger i Koranen, og er et gjennomgangstema i hadithene, fortellingene om Profeten Muhammeds gjøren og laden. Rent språklig betyr jihad å bruke krefter i kampen mot et onde – *an object of disapprobation*. Dette kan gjøres på flere måter. Tilegnelse av viten, bekjempelse av egne syndige lyster, overtalelse eller bevæpnet kamp mot islams fiender, regnes alle for jihad. Muslimer taler blant annet om hjertets jihad, pennens jihad, munnens, håndens og sverdets jihad. Det er først og fremst Koranens henvisninger til sverdets jihad (*jihad bi al-saif*), og til en viss grad jihad for Guds sak (*jihad fi sabil Allah*) som blir tolket som uttrykk for væpnet kamp og krig. Hadither forteller imidlertid «at hjertets kamp er den største jihad, mens sverdets kamp er en mindre jihad». Selv om det er uenighet blant muslimere om rangeringen av ulike former for jihad, er det klart at krigsdimensjonen bare utgjør en liten del av det jihad innebærer.

I mangel på en mer dekkende betegnelse, oversettes jihad med «hellig krig», et ord vi kjenner fra vår egen kristne tradisjon, og som vekker assosiasjoner til korstog og inkvisisjon. Oversettelsen er misvisende fordi jihad har en mye videre og delvis annerledes betydning enn de assosiasjoner hellig-krig begrepet gir. Fremstående jihad-spesialister som den islamske rettshistoriker Rudolf Peters, juristen Khaled Abou El Fadl og religionsviteren James T. Johnson, hevder at oversettelsen er feil, og at 'hellig krig' først og fremst brukes fordi det allerede har festet seg i vestlig litteratur. Arabisk, som er islams språk, har også andre begreper for å omtale krig; Koranen opererer både med *qital* (selve krigshand-

lingene) og *harb* (det generiske ordet for krig). Et motstykke til vår hellige krig (*harb muqaddasa*) finnes ikke i den islamske tradisjonen, men om man vil beskrive en religiøst legitimert voldsbruk, er det 'sverdets jihad' som ligger nærmest vår egen historiske hellige krigstradisjon. Khaled Abou El Fadl definerer (sverdets) jihad som «en krig som er i overensstemmelse med religionens dikta-ter». Jihad er med andre ord en krig som islam tillater eller pålegger. Om en slik krig er religiøs, er ikke dermed sagt.

En viktig avgrensning for krigens jihad, som ofte medfører at den oppfattes som religiøs, er at den gjelder krigføring mot ikke-muslimer. Krig mot andre muslimer blir i den muslimske tradisjonen stort sett omtalt med andre begreper enn jihad. Kamp mot muslimske opprørere er *baghy*, kamp mot frafalne muslimer er *ridda*, opprør mot muslimske despoter kalles *hisba*. I tillegg anvendes *fitna*, et begrep som betyr «kaos», og som brukes om borgerkrigsliknende tilstander blant muslimer.

Jihad er altså et begrep som skiller seg fra vår «hellige krig» på vesentlige punkter, og har et innhold som er betydelig videre enn væpnet konflikt og krig. Når jeg i det følgende omtaler jihad, er det imidlertid krigsdimensjonen av jihad, sverdets jihad, jeg har for øyet.

Jihad som en del av den muslimske verdensanskuelsen, har endret seg i takt med politiske og sosiale realiteter opp gjennom historien. Selv om kjernen av jihad er den samme for alle muslimer, tillegges uttrykket forskjellig mening av ulike grupper. En måte å klassifisere forskjellene på, er å tale om jihad-begreper som kan føres tilbake til ulike historiske perioder: pre-koloniale, koloniale og post-koloniale jihad-begreper.

Et pre-kolonialt jihad-begrep

Den muslimske *umma* er benevnelsen på samfunnet av muslimer, og er en ikke-territoriell benevnelse. Islam har imidlertid også en analogi til den territorielle orden som folkeretten representerer. Den kalles *siyar*, oppkalt etter det klassiske verket til Shaybani (d. 805): *Kitab al-siyar al-kabir*. Her ble den muslimske praksisen for relasjoner med ikke-muslimske landområder kodifisert og klassifisert, og Shaybanis *Siyar* står som en muslimsk parallell til *De jure belli ac pacis* av Hugo Grotius – 'grunnleggeren' av den moderne folkeretten. *Siyar* tar utgangspunkt i en territoriell oppdeling av verden i to enheter: islams land (*dar al-islam*) og krigens land (*dar al-harb*). *Dar al-islam* er områder underlagt muslimsk autoritet. Befolkningen kan være muslimsk eller ikke-muslimsk, det avgjørende er at den styres etter muslimske prinsipper. *Dar al-harb* er områder un-

derlagt ikke-muslimsk autoritet, befolket av ikke-muslimer eller muslimer, og er et begrep som minner om *ager hosticus* i den romerske tradisjonen. I en slik klassisk muslimsk verdensanskuelse er jihad benevnelsen på den konflikten eller krigstilstanden som regjerer mellom dar al-islam og dar al-harb. Men selv om den underliggende relasjonen er kamp, kan det forekomme ulike former for våpenhviler og fredsavtaler som regulerer fredlig sameksistens mellom de to områdene.

Den historiske jihad-tradisjonen la i liten grad vekt på et sentralt ius ad bellum-kriterium som rett grunn.. Fordi forholdet mellom de to verdenene i utgangspunktet **er** krig, ble fokus rettet mot mer formelle kriterier: hvem kan erklære krig (khalifen hos sunnimuslimene og imamen hos shiitene), og hvem har plikt til å kjempe under hvilke forhold (kollektiv plikt på samfunnet ved offensiv krig, og individuell plikt som påhviler enhver muslim ved forsvarskrig). Den klassiske muslimske tradisjonen var imidlertid mer opptatt av «ius in bello» – normene for *hvordan* krig skal føres. Blant annet heter det at følgende handlinger ikke skal forekomme i krigens jihad: summariske henrettelser av krigsfanger, barmhjertighetsdrap av sårede, brenning av fanger til døde, bruk av forgiftede våpen, og drap på kvinner og barn. Disse begrensningene på krigføringen følger delvis direkte av vers i Koranen, og delvis forekommer de i klare og tydelige hadither som føres tilbake til Profeten Muhammed og hans følgesvenner. Følgelig står disse reglene svært sterkt i den muslimske normative tradisjonen, og de har blitt viet mye oppmerksomhet gjennom tidene. Flere mener å kunne påvise at proporsjonalitetsprinsippet og diskrimineringspåbudet, som er hjørnesteinene i den moderne humanitære folkeretten, har sin opprinnelse i denne pre-koloniale jihad-doktrinen.

En pre-kolonial bevegelse som bygger på en slik klassisk forestilling av jihad, er blant annet wahabbismen, som oppsto på den arabiske halvøy på slutten av 1700-tallet.

Kolonitidens jihad-begrep

Kolonitiden og særlig oppløsningen av det sunni-muslimske kalifatet i 1924, bidro til at sekulære nasjonalistiske bevegelser i den muslimske verden fikk konkurrerende ideologiske trender som hadde sin hovedinspirasjon i islam. I disse muslimske bevegelsene fikk etter hvert doktrinen om jihad en sentral plass, og fortolkningen av jihad ble preget av de nasjonale frigjøringskampene: Målet for kampen var å oppnå og opprettholde selvstendighet for de muslimske nasjonalstatene. Koranvers og tradisjoner som vektlegger den defensive krigen kom i

forgrunnen, og de mer offensive delene av tradisjonen ble sterkt nedtonet. Defensiv jihad ble etter hvert ensbetydende med beskyttelse av nasjonalstatens grenser mot okkupasjon fra fremmede ikke-muslimske krefter. Jihad-begrepet som etter hvert utviklet seg, var sterkt anti-kolonialistisk og følgelig ofte anti-vestlig.

En typisk kolonial bevegelse som fortsatt preger den muslimske verden er det muslimske brorskap fra 1928 og dens mange avlegninger, som blant annet palestinske Hamas og det irakiske islamske parti.

Den forståelsen av jihad som utviklet seg i kolonitiden, er svært utbredt også i det brede lag av den muslimske befolkningen i dag. Jihad har blitt ensbetydende med forsvar for nasjonalstaten, og kriteriene som har blitt formulert innenfor den muslimske *ius ad bellum*, er i høy grad sammenfallende med folkeretten slik vi kjenner den fra de siste 50 år. Et illustrerende eksempel er reaksjonene i den muslimske verden på de amerikanske invasjonene i henholdsvis Afghanistan i 2001 og i Irak i 2003. Krigen i Afghanistan etter 11/9 var en væpnet aksjon som de fleste anså for å være i overensstemmelse med folkeretten i kraft av retten til selvforsvar. Invasjonen ble møtt med sterke reaksjoner i den muslimske verden, men ingen sentrale muslimske institusjoner eller fremstående lærde kom med noen rettslig fordømmelse eller oppfordring til jihad mot amerikanerne eller koalisjonen. Krigen mot Irak i 2003 var annerledes i så måte. Det er stort sett bred internasjonal enighet om at denne krigen var et brudd på eksisterende internasjonale regler, og at krigen slik sett var ulovlig. I forbindelse med utbruddet av krigen, ble det utstedt fatwaer fra både statlig kontrollerte og uavhengige sunni-muslimske lærde om at irakerne hadde rett og plikt til å kjempe jihad mot den invaderende styrken. Noen av hovedargumentene i disse fatwaene var at krigen var en aggresjon i strid med den internasjonale retten. Lederen ved Al-Azhar-institusjonen i Egypt slo fast at USA hadde gjort seg til et uunngåelig og legitimt objekt for defensiv jihad som følge av et forkjøpsangrep mot Irak.

En slik forståelse av jihad-begrepet, hvor innholdet i essensielle trekk sammenfaller med folkeretten, er svært utbredt i våre dager. Nasjonal selvstendighet og suverenitet for muslimske land verdsettes høyt, og jihad er først og fremst et middel til å forsvare dette.

Post-koloniale jihad-begrep

Den muslimske tolkningstradisjonen befinner seg i en brytningstid som startet med Al-Nahda-bevegelsen på slutten av 1800-tallet. Etter hvert har det utviklet seg et bredt spekter av hermeneutiske metoder og svært mangfoldige tolkninger

av islam i ulike land, miljø og grupper. Dette gjelder også for jihad-begrepet, som har gjennomgått betydelige endringer de siste 100 år. I nyere tid har også globalisering, internasjonalisering og migrasjon blant muslimer vært med på å forme de ulike tilnærmingene til jihad, og i en del miljø ser man konturene av et jihad-begrep som har et globalt innhold, løsrevet fra nasjonalstaten og med en fri tilnærming til den klassiske doktrinen. Men her finnes det trender som går i ulike retninger.

Den ene ytterligheten er representert blant salafister, hvor man finner både voldelige jihadister som Osama bin Ladin og al-Qaida tilhengere, og ikke-voldelige religiøse utopister som Omar Bakri og Hizb al-Tahrir. Salafistene opererer med et globalt perspektiv, hvor nasjonalstatene søkes undergravd til fordel for en muslimsk politisk enhet – (det sunni-muslimske) kalifatet. De henter mye av sin inspirasjon og legitimitet fra den klassiske muslimske verdensanskuelsen, og baserer seg på dikotomien mellom *dar al-islam* og *dar al-harb*, og ideen om en permanent krigstilstand mellom dem. Den type fredsavtale som Osama bin Ladin angivelig tilbød Europa våren 2004, er også hentet fra denne klassiske tradisjonen. Imidlertid er sentrale trekk ved jihad-begrepet til salafistene både i mål og middel forskjellig fra den klassiske doktrinen, og svært godt tilpasset et postmoderne samfunn.

Den andre ytterligheten representeres av moderne islamister, som ofte lever i eksil i vestlige land, og forholder seg til nedbygging av nasjonalstatene og internasjonalisering på en annen måte. Blant dem er det en utbredt oppfatning at ettersom det ikke finnes dekning verken i Koranen eller i hadithene for oppdelingen av verden i *dar al-islam* og *dar al-harb*, må muslimer gå bort fra denne verdensanskuelsen. De forholder seg også til en mer global verden, men trekker andre konsekvenser for tolkningen av jihad-begrepet enn salafistene. For de moderne islamistene er den vestlige verden ikke et område som ønsker å komme islam til livs. Derimot er det samfunn hvor religionsutøvelsen (stort sett) er fri, hvor rettigheter garanteres og hvor verdier som er fundamentale i islam, som for eksempel rettferdighet, søkes ivaretatt. Istedenfor å være områder som må kriges mot for å beskytte islam, ses de på som en slags forbildets land. *Dar al harb*, krigens land, har blitt byttet ut med «rollemodell-land» (Tariq Ramadan), «det lovede land» (Muhammed Bushari) og «religionens land» (al-Alwaani) for å nevne noen.¹ I disse miljøene er jihad først og fremst en kraftanstrengelse for å gjøre samfunnet bedre med fredlige midler, og jihad med voldelige midler er

¹ De arabiske benevnelsene er henholdsvis *dar al-shahada* (ikke å forveksle med *dar al-shahid*, som ville være martyrenes land), *dar al-wa'ad*, og *dar al-milla*.

begrenset til selvforsvar mot urettmessig væpnet aggresjon fra ikke-muslimsk hold.

Konkluderende bemerkninger

Jihad er et mangefasettert begrep med et innhold som er nært knyttet til den virkelighet muslimer lever i. Alle forståelser av jihad-begrepet som eksisterer i dag har sitt utspring i de hellige muslimske kildene og tradisjonene, men innholdet som ulike grupper legger i jihad-begrepet har blitt sterkt påvirket av ulike historiske perioder og samfunnsmessige forhold. Den klassiske doktrinen gjør seg fortsatt gjeldende i noen miljøer, selv om det er kolonitidens begrep om jihad som beskyttelse for muslimske nasjonalstater som er dominerende i våre dager. At islam befinner seg i en brytningstid, kommer klart til syne i de post-koloniale jihadbegrepenes sprikende innhold. Her finnes den versjonen av jihad som vies mest oppmerksomhet i våre dager - voldsaksjoner som utføres av internasjonale terrorgrupper under den globale jihads fane. Men den moderne virkeligheten har også fostret en rekke andre tolkninger av jihad-begrepet. Selv om alle jihad-begrep deler en kjerne som handler om forsvar av islam, er mangfoldighet stikkordet for forestillinger om mål og middel for jihad forøvrig. Jihad er et fenomen som vanskelig lar seg beskrive i forenklede stereotype bilder.

Litteraturhenvisninger

Kitab al-Siyar al-Kabir (fra 700-tallet). Verket ble utgitt i engelsk oversettelse med kommentarer av Madj Khadduri 1955. *The Islamic Law of Nations: Shaybani's Siyar*. Johns Hopkins University Press, Maryland, US.

Rudolf Peters 1979. *Islam and Colonialism. The Doctrine of Jihad in Modern History*. Mouton Publishers, The Hague.

Khaled Abou Fadl 2001. *Rebellion and Violence in Islamic Law*. Cambridge University Press.

Khaled Abou El Fadl: «Between Functionalism and Morality. The Juristic Debates on the Conduct of War» og Sohail H. Hashmi: «Saving and Taking Life in War» i Jonathan E. Brockopp (red.) 2003. *Islamic Ethics of Life*. University of South Carolina Press.

Reuven Firestone 1999. *Jihad - Origins of Holy War in Islam*. Oxford University Press.

James Turner Johnson 1997. *The Holy War Idea in Western and Islamic Traditions*. Pennsylvania University Press.

Mustansir Mir 1991. «Jihad in Islam» i Hadia Dajani-Shakeel/Ronald Messier (ed) *The Jihad and Its Times* s. 149-176. University of Michigan.

English Summary

Jihad – Holy War?

Jihad is a broad and important term in Islam, and the jihad of the sword is just one dimension of the term. But also as jihad of the sword there are several interpretations. In classical, pre-colonial interpretations the central topics are formal prerequisites for war and how to fight properly. In colonial interpretations the meaning of jihad of the sword often came close to international law, i.e: defence of national states, while in post-colonial interpretations the concept varies from reestablishment of the muslim caliphate with violent means to jihad as a primary peaceful strife toward a better community.

Cecilie Hellestveit (f. 1972). Stipendiat i rettsvitenskap ved juridisk fakultet i Oslo. Arbeidsplass ved Senter for menneskerettigheter (SMR). Holder på med en avhandling om folkerett og borgerkriger. Har vært ved Institutt for fredsforskning – PRIO siden 2002, hvor hun har arbeidet med islam og Midtøsten. Adresse: Rathkesgate 16 b, 0558 Oslo. Email:cecilie@prio.no

Ikke bland rollene

*Perspektiver fra en humanitær organisasjon**

AV GEN.SEKR. ATLE SOMMERFELDT

Innledende forutsetninger

FN-visjonen

Forholdet mellom militære og humanitære aktører i humanitære kriser har vært gjenstand for betydelig refleksjon de siste 15 årene. Før 9/11 var refleksjonen i stor grad knyttet til de såkalte sammensatte, humanitære krisene.¹ 9/11 har skapt en helt annen kontekst for denne samtalen, først og fremst fordi krigen mot terror ikke har en humanitær begrunnelse for de militære intervensjonene,² men en tradisjonell sikkerhetspolitisk. Det har ytterligere komplisert situasjonen at invasjonen i Irak ikke fikk et legitimt mandat i folkeretten.

Forutsetningen i denne artikkelen er at det normativt-operasjonelle grunnlaget i dagens verden for arbeidet med å beskytte og sikre menneskeverdet, er FN-pakten, Genevekonvensjonene og FNs menneskerettighetserklæring. Disse uttrykker den overordnede visjonen for det internasjonale og nasjonale samfunns rettsorden, slik det ble formulert i nazismen, jødeutryddelsen og verdenskrigens skygge. I disse holdes menneskelig utvikling og menneskerettigheter sammen med menneskelig sikkerhet. Det er derfor ikke tilfeldig at bruk av militær makt anerkjennes som legitim og FN har mandat til å både støtte og selv utplassere militære styrker. Bruk av militære styrker må derfor under gitte forutsetninger sees på som en ønsket og nødvendig del av arbeidet for menneskets verdighet.

* Artikkelen bygger på et foredrag ved Nasjonal konferanse i militæretikk på Luftkrigsskolen 29.9. 2004.

¹ Min artikkel «Samspill og avstand» i *PACEM* 2:1 (1999) s. 89 - 101 reflekterer dagens tema i den daværende konteksten.

² Slik intervensjonene i Somalia, Bosnia og Kosovo hadde.

Dette betyr imidlertid ikke at alle aktører som er med på å fremme menneskeverdet innenfor en agenda som spenner over menneskelig utvikling, menneskerettigheter og menneskelig sikkerhet er like og derfor kan gå inn og ut av hverandres roller og oppgaver. Tvertom blir det i et slikt helhetlig perspektiv helt nødvendig å fastholde ulike aktørers ulike roller og mandat. Denne artikkelen vil behandle premisser for en grenseoppgang mellom internasjonale humanitære og militære aktører når de to aktørene møtes i det samme «teater».

Menneskelig sikkerhet

Menneskets sikkerhet trues i vår tid på mange måter. Vi vet at overgrep mot kvinner og barn i hjemmene foregår i de aller fleste kulturer og representerer en vesentlig hemming av menneskelig utvikling for mange, og særlig for kvinner.

Kriminalitet i nabolag og i velorganiserte ligaer med internasjonalt nettverk, skaper store begrensinger på mange menneskers handlingsrom. De viktigste bransjene er handel med rusmidler/narkotika, våpen og mennesker (trafficking).

Den store tilgjengeligheten av våpen og kunnskap om våpenteknologi gjør at mindre konflikter blir langt mer omfattende enn tidligere og kan vedlikeholdes over lang tid. Lokale makteliter utvikler seg til krigsherrer med liten annen ideologi enn egen makt og med vilje til å bruke ethvert middel for å holde fast ved makten. Opprørsbevegelser kan være av etnisk/fascistisk merke, marxistiske eller religiøse (i alle slags varianter av religioner). Noen av dem kan i utgangspunktet ha hatt en legitim sak og motivasjon, men svært ofte degenererer de til selvgående voldsgrupperinger og krigsherrer med tette bånd til kriminelle miljøer. Terror som politisk virkemiddel er ikke ny og er neppe vesentlig mer utbredt i dag enn tidligere. Men den er også i dag en vesentlig trussel mot menneskelig sikkerhet.

Autoritære regimer og krig truer fortsatt menneskelig sikkerhet. Ikke minst representerer militærmakters overgrep mot sivile og soldaters opptreden mot sivile, ekstreme belastninger for mennesker som allerede lever under sterkt press. Det er ikke uten grunn at tidligere generasjonene utviklet regler for krigføring. Når disse reglene i dag undermineres av demokratiske regimer, er det et svært alvorlig varsel om at politisk selvforherligelse er i ferd med å få overtaket igjen i disse landene.

Vår tid ser også hvordan store og små miljøutfordringer truer menneskets sikkerhet, fra flom og jordskjelv til sultkatastrofer og global oppvarming.

Denne store bredden i trusler mot menneskelig sikkerhet viser at utfordringen å beskytte mennesker mot overgrep og katastrofer er innenfor mandatet til mange aktører nasjonalt og internasjonalt. Både politiske, militære, humanitære

og kommersielle aktører må på ulik vis sikre at egen virksomhet kan fremme menneskers sikkerhet.

En av disse aktørene er det militære. Men selv om de alltid representerer en overlegen fysisk makt med økonomiske og materielle ressurser i en størrelsesorden helt ukjent for alle andre aktører, må de når de går inn i en situasjon, innordne seg en helhet der andre aktører gis det rom de trenger samtidig som de militære ser sin egen begrensning. Denne artikkelen vil handle om hvordan dette etter min oppfatning bør skje.

Legitim intervensjon

En intervensjon³ fra det internasjonale samfunnet i en krisesituasjon kan omfatte humanitære, økonomiske, politiske eller militære aktører og virkemidler.⁴ Militær inngripen forutsetter en legitimasjon under FN-pakten (selvforsvar, folkemord og en autorisasjon i Sikkerhetsrådet).⁵ I det følgende er forutsetningen at slikt legitimt mandat er gitt. Det er en svakhet for mitt tema at det i dagens debatt raskt skjer en kobling til situasjonen i Irak der det jo ikke fantes et legitimt mandat for krigen.⁶ Slik sett er situasjonen i Afghanistan bedre egnet som utprøvende kontekst fordi det der er mulig å hevde at den USA-ledede intervensjonen var legitim.

Fra mitt ståsted er det i hovedsak fem situasjoner der det kan være aktuelt å tale om en legitim militær intervensjon.

- For det første folkemordet. Lenge virket dette som en lite aktuell kategori, men den ble gjenreist i nyere tid først i Kambodsja, senere på Balkan og i

³ Se til dette *ibid.* Sommerfeldt s. 91 ff.

⁴ Humanitær intervensjon er som regel knyttet til naturkatastrofer og sult og skjer som regel på invitasjon fra landets regjering, men ikke alltid jf. Etiopia på 1980-tallet og dagens Zimbabwe der det er politisk vedtatt at avlingen er stor nok. Hele ambisjonen om global fattigdomsbekjempelse har vært fulgt av ulike intervensjoner i landenes økonomi fra det internasjonale samfunnet, likeledes er de mange politiske pressmidler som utøves på andre land f.eks. knyttet til menneskerettigheter, eksempler på det samme.

⁵ Det er viktig å understreke at jeg i denne artikkelen ikke drøfter om hvorvidt militær inngrepen i en gitt situasjon er det beste middel for å gjenopprette sikkerhet. Mye tyder på at en prosess med å bygge fred nedefra og utnytte lokale og tradisjonelle konfliktløsende mekanismer, kan være minst like effektiv. Mye tyder på at utenlandsk, militær tilstedeværelse eller en hardhendt militær inngripen fra nasjonale styrker like gjerne forverrer, sementerer og forlenger konflikten. Poenget i denne sammenheng er imidlertid et annet, nemlig at det er mulig å definere situasjoner der det er nødvendig og legitimt med militær inngripen, også fra det internasjonale samfunnet.

⁶ Det tales her om en formal legitimitet som en nødvendighet. Det betyr i og for seg ikke at det kan være aktverdige motiver bak en intervensjon, men dette er ikke tilstrekkelig. Det mest kjente eksempel fra nyere tid er Viet-Nams intervensjon i Kambodsja som uten tvil stoppet Pol Pots folkemord, men som ikke fikk mandat fra Sikkerhetsrådet. Resultatet var at Pol Pot representerte Kambodsja i FN gjennom hele 1980-tallet, også støttet av Norge. I diskursen om rettferdig krig, er det anerkjent at heller ikke beslutning av legitim autoritet er tilstrekkelig, det må også være en legitim grunn. En etisk bedømmelse av en militær intervensjon kan derfor ikke hvile ensidig på et Sikkerhetsrådsvedtak. Politisk er vel imidlertid en slik ytterligere skjerpning vanskelig.

Rwanda. Personlig er jeg tilhenger av en stram definisjon på folkemord, men den må samtidig ikke være så stram at den aldri kommer til anvendelse. Dagens debatt om hvorvidt situasjonen i Darfur i Sudan er et folkemord, er viktig.

- For det andre erfarer vi behov for militær inngripen i komplekse og sammensatte humanitære kriser der kombinasjonen av væpnede konflikter, overgrep mot sivil befolkningen, utilgjengelighet for humanitære organisasjoner og naturkatastrofer, gjør at store folkegruppers liv er truet og der militærmakt er nødvendig for å sikre befolkningen trygghet og tilgang til hjelp. Somalia er det klassiske eksempelet på dette, mange mener at situasjonen i Sudan i mange år har vært i denne kategorien, men uten militær inngripen fra det internasjonale samfunn.
- For det tredje har vi militær-politiske kriser, som ikke løses uten internasjonal, militær intervensjon. De mest kjente og vellykkede i vår tid er i Vest-Afrika der det har vært slik intervensjon i flere land.
- For det fjerde kan det tenkes situasjoner der internasjonal militær intervensjon er nødvendig for å opprette og sikre en våpenhvile og en fredsprosess, ikke minst for å beskytte minoriteter og den svakere part. Flere av de klassiske FN-styrkenes oppdrag er i denne gruppen.
- Og endelig den klassiske forsvarskrig der den angrepne part får internasjonale støtte.

Kampen mot terror

Den pågående «krig mot terror» representerer en betydelig utfordring for hele det klassiske begrepsapparatet. Ikke først og fremst fordi kampen mot terror er ny. Tvert om har den hvert ført i mange nasjoner i mange år.

Terrorismen er i seg selv grove overgrep mot menneskers verdighet. Den hindrer menneskelig utvikling og representerer brudd på grunnleggende menneskerettigheter i tillegg til at den ødelegger menneskets sikkerhet. Terroristene skiller ikke mellom sivile og militære mål og de gjør sivile til mål for krigshandlingene. Terrorgruppene kjennetegnes ved en jernhard disiplin overfor egne medlemmer, noe som også gjenspeiler seg i måten de behandler sivilbefolkningen på i områder de behersker. Men erfaringen fra en lang rekke land viser at også de som fører kampen mot terror kan gjøre seg skyldig i grove brudd på menneskerettighetene og demokratiske tradisjoner.

Dagens globale kamp mot terror setter et nytt paradigme når det gjelder internasjonal politikk. Ikke fordi terrorhandlingene 9/11 var særskilt grusomme, men fordi verdens eneste stormakt ble rammet og har valgt å la kampen mot internasjonal terrorisme være hovedparadigme for sikkerhetspolitikken og utenrikspolitikken. Siden terrorismen i sin natur ikke er knyttet til et territorium, blir det en global kamp og kan legitimere intervensjoner hvor det skulle være, der-

som verdens eneste supermakt definerer et land (område) som terroristers gjemsted. Dette har betydd en trend nasjonalt og internasjonalt der politikken og utenrikspolitikken, inkludert utviklingspolitikken, militariseres. Det er økt press for å utvide OECDs kriterier for hva som skal godkjennes som bistand,⁷ det er flere røster som mener at de militære i grunnen er best egnet til å ordne opp i et land etter konflikten,⁸ og utenrikspolitikken som var i ferd med å få andre rammer enn sikkerhetspolitikk blir igjen i større grad underordnet sikkerhetspolitiske vurderinger. Nettopp fordi kampen mot terror har trusselen om ekspanderende militarisering i seg, er det svært nødvendig å diskutere hvordan ulike mandater for ulike aktører bygget på internasjonale avtaler skal forstås i vår tid.

Komplementaritet

Det er altså nødvendig å arbeide med forholdet mellom militære og humanitære aktører på det grunnlag at vi taler om ulike aktører med ulike mandater. Min neste tese er at vi må utvikle et konsept for komplementaritet, gjerne under overskriften «Samspill og avstand».⁹ I det følgende vil jeg gå noe dypere inn i hvilke ulike mandater og roller som bør tillegges militære og humanitære aktører, for så å peke på den risiko humanitære aktører løper dersom de militære ikke respekterer dette.

Ulike aktører

Fokuset i denne artikkelen er forholdet mellom militære og humanitære aktører. Denne inndelingen er nyttig og understreker den grunnleggende forskjellen mellom hovedgruppene. De militære er aktører som er organisert for å anvende væpnet makt for å skape sikkerhet. Humanitære organisasjoner er organisert for å hjelpe og støtte menneskers utvikling, rettigheter og sikkerhet uten å bruke væpnet makt. Det tør være velkjent at det er ulike militære aktører.¹⁰ Det er også

⁷ Danmark og Holland er pådrivere sammen med USA i en debatt som går i OECDs Utviklingskomite (DAC). Jf. OECD/DACs dokument A Development Co-operation Lens on Terrorism Prevention: Key Entry Points for Action, OECD 2003. Det er forøvrig interessant at militære og politiske miljøer prøver å finansiere sin virksomhet over utviklingsbudsjettene i betraktning av at verdens militære utgifter anslås til 900 milliarder US dollar, mens midler til utvikling (kriteriene definert av Utviklingskomiteen i OECD) utgjør i overkant av 60 milliarder US dollar.

⁸ Jf. konsepter i Pentagon som forutsatte at de militære skulle ta ansvar for gjenoppbyggingen i Afghanistan. Reminisenser av denne tenkingen finnes i USAs forståelse av de såkalte Provincial Reconstruction Teams i Afghanistan. For en analyse av dette konseptet, se Provincial Reconstruction Teams and Humanitarian-Military Relations in Afghanistan, Save the Children UK 2004.

⁹ Ibid. Sommerfeldt.

¹⁰ Det kan skilles mellom to hovedgrupper av militære aktører, offisielle og u-offisielle. Offisielle (Jf. OCHA Juni 2004) er da militære styrker som er del av en hierarkisk kommandostruktur ledet av staten, enten

flere ulike humanitære aktører med ulike mandater og roller.¹¹ Det kan være hensiktsmessig å dele humanitære aktører på følgende måte:

- Statlige aktører. Disse kjennetegnes ved at staten og dennes politiske organer styrer den internasjonale, humanitære innsatsen. Denne innsatsen kan være styrt bilateralt eller gjennom FN-systemet. Som regel er FN statenes operasjonelle aktør gjennom ulike særorganisasjoner med ulike mandater. I tillegg til at statene selvfølgelig er politiske aktører, har de også råderett over militære midler og aktører. Dette gjelder også FN.
- Den internasjonale Røde Kors Komiteen (ICRC) er i en særstilling fordi statene har bestemt seg for å gi rom til en uavhengig aktør med et beskyttet mandat til å utføre humanitære oppgaver i konflikter.
- Nasjonale, humanitære organisasjoner som spenner over et vidt felt fra nasjonale Røde Kors-foreninger, religiøse og kirkelige organisasjoner til almene humanitære/sosiale organisasjoner og menneskerettighetsorganisasjoner av ulike typer.
- Internasjonale humanitære organisasjoner og med en stor variasjon i mandat, fra ambulansetjeneste (Leger Uten grenser) til integrerte mandater (katastrofe, langsiktig utvikling, beslutningspåvirkning) som Care, Oxfam, Save The Children, World Vision, ACT (Action by Churches Together – Kirkens Nødhjelps internasjonale allianse). I denne gruppen er den store forskjellen om organisasjonene betrakter seg som en internasjonal aktør uten mål om å knytte seg opp til eller forsterke lokale organisasjoner (Leger uten Grenser) eller om en ser seg som en internasjonal aktør som forsterker lokale ressurser og organisasjoner (Kirkens Nødhjelp/ACT-alliansen).
- Nasjonale organisasjoner med et internasjonalt oppdrag, men uten en større internasjonal allianse å støtte seg til. Norsk Folkehjelp og Flyktningerådet er av de største internasjonalt i denne gruppen. Dessverre er det også i denne gruppen en lang rekke useriøse organisasjoner befinner seg.

Dette varierte bildet av humanitære aktører er beskrevet ut fra mandat, forankring og måte å arbeid på. Det er i dag populært å beskrive dem ut fra finansieringsform og det legges da ofte vekt på at statene gir betydelige bidrag til dem. I Norge taler myndighetene om frivillige og humanitære organisasjoner som en av flere kanaler for en statlig innsats. Dette er ikke stedet å gå nøyere inn i denne debatten. Jeg vil imidlertid understreke følgende: De humanitære or-

nasjonal, regional eller inter-statlig. U-offisielle militære aktører er da militære grupper som spenner over geriljabevegelser og legitime militære motstandsbevegelser til krigsherrer og terrornettverk.

¹¹ En interessant refleksjon om ulike humanitære aktører innenfor artikkelens kontekst er Hugo Slim: *With and Against? Humanitarian Agencies and Coalition Counter-Insurgency* i *Opinion*/Juli 2004/Centre for Humanitarian Dialogue.

ganisasjonenes oppdrag og mandat utføres etter fastlagte prinsipper uavhengig av finansieringskilde. De som finansierer kan ha ulike motiver, men den eneste klargjørende måten å drøfte dette på, er å se på aktørenes mandat og operasjonelle praksis. Det er her uavhengigheten dokumenteres, ikke i finansieringen.

Det avgjørende kriteriet for om en organisasjon i det sivile samfunn kan kalles humanitær aktør er om organisasjonene slutter seg til «The International Code of Conduct for the International Red Cross and Red Crescent Movement and Non-Governmental Organisations in Disaster Relief.» De sentrale humanitære prinsippene er her nedfelt. De fire hovedprinsippene er behovsbestemt hjelp, upartiskhet, ikke-diskriminering og nøytralitet. Av dette følger operasjonell uavhengighet, rett til tilgang til utsatte grupper og respekt for lokale ressurser og kultur. Disse humanitære prinsippene er hardt tilkjempet, bygger på en meget bred erfaringsbase og er på ingen måte noen selvfølge.

Det sivile samfunn brukes i dag som en beskrivelse av organisasjoner mellom familien og staten/offentlige myndigheter som ikke er markedsaktører (det vil si har som formål å sikre en høyest/best økonomisk utbytte til dem som har investert penger i organisasjonen). Aktører i det sivile samfunn er en enda større kategori enn humanitære aktører. Det er en utfordring for oss på den humanitære siden å skjelne mellom å være en aktør i det sivile samfunn, som primært avgrenser mot stat og marked, og å være en humanitær aktør, det vil si organisasjoner som utfører en oppgave i en humanitær krise. Den største utfordringen er det for de av oss som både er humanitære aktører og har et bredere mandat og oppdrag. I det følgende vil jeg altså konsentrere meg om humanitære aktører og definere disse som aktører som slutter seg til Code of Conduct og FN-systemets humanitære organisasjoner.¹²

Ulike relasjoner mellom humanitære og militære aktører.

Forholdet mellom sivile, humanitære og militære aktører har som nevnt vært på agendaen i mange år. Også på dette punktet er FN en hovedarena for autoritativ drøfting.¹³ OCHA understreker at det i en rekke situasjoner er nødvendig å fremme koordinering mellom humanitære og militære aktører, men understreker at denne koordineringen må skje på ulike måter, hovedsaklig avhengig av om og hvordan den militære styrken er en del av konflikten. Men uansett understreker FN at det er nødvendig å opprettholde et klart skille mellom de militæres og de humanitære aktørenes rolle bygget på ulik kompetanse og ansvar.

¹² En interessant drøfting av ulike sider ved dette gjøres av Slim, *ibid*.

¹³ Det nyeste dokumentet er «Civil-Military Relationship in Complex Emergencies – An IASC Reference paper» fra 28.6.04. Dokumentet ble utviklet av UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA) og anbefalt av IASC-Inter-Agency Standing Committee og bygger på en rekke tidligere dokumenter.

OCHA argumenterer for at koordineringen må skje på en skala fra «co-existence to cooperation».

- *Sam-eksistens* er beskrevet som relasjonen der det ikke er mulig, høvelig eller ønskelig og heller ikke er et felles mål for aktørene og derfor nødvendig med en så tydelig avstand som mulig. I slike tilfeller bør aktørene operere helt separat og koordineringen bør begrense seg til å redusere konkurranse/konflikt og forøvrig ikke forstyrre hverandres arbeid.
- *Samarbeid* kan tenkes der alle parter aksepterer alle aktører, der det er mulig å etablere felles mål og strategi og der alle aktører er enige om at hensikten med samarbeidet er å tjene humanitære mål mest mulig effektivt.

Det OCHA og FN gjør, det vil si statene i dette dokumentet, er å erkjenne nødvendigheten av å skille mellom humanitære og militære aktører og videre at for den humanitære innsatsen må de humanitære prinsipper og mål ha forkjørsrett. Dette skjer altså samtidig som de samme stater hver for seg og gjennom FN opprettholder legitimiteten av militære styrker og også deres nødvendige deltagelse i komplekse, humanitære kriser. Selv om det i den internasjonale debatten slett ikke er full enighet om disse grunnleggende prinsippene, vil jeg i det følgende forutsette dette grunnlaget og gå litt nærmere inn på hva dette betyr operasjonelt for de ulike aktørene. I den følgende drøftingen vil jeg delvis bruke ulike utredninger og dokumenter,¹⁴ men like mye de erfaringer vi i Kirkens Nødhjelp har gjort i ulike kontekster.¹⁵

¹⁴ Se særlig særlig de tidligere henviste dokumenter Mohonk kriteriene, Sommerfeldt, Save the Children, Slim, OCHA,

¹⁵ Kirkens Nødhjelps erfaringer på dette feltet spenner fra Biafra-krisen på slutten av 1960-tallet til dagens Irak-krise. I de siste 6-8 årene har vi arbeidet i dette problemfeltet i forbindelse med krisene i Rwanda, Congo, Sudan, Liberia, Sierra Leone, Somalia, Etiopia/Eritrea, Balkan, Afghanistan, Irak. Kirkens Nødhjelp er i dag en av de store ikke-statlige humanitære organisasjonene i Norge med en samlet innsats i 2003 på ca. 530 millioner kroner som brukes både på katastrofeinnsatser, langsiktig bistand og beslutningspåvirkning av politiske, økonomiske og religiøse myndigheter. Kirkens Nødhjelp er del av et nettverk av kirkelige humanitære organisasjoner med et samlet volum i 2003 på ca. 750 millioner US dollar. 130 millioner av disse US dollar ble koordinert gjennom ACT (Action by Churches Together) for bruk i katastrofesituasjoner. Dette nettverket, som er knyttet til Kirkenes Verdensråd, har hatt en levende samtale om disse problemstillingene i en årrekke. Alt dette er likevel småpenger i forhold til de militæres økonomiske ressurser, i Norge og globalt.

Militæres rolle

Sikkerhet

Den viktigste rollen militære aktører har, er den elementære oppgaven å sikre mennesker sikkerhet i den grunnleggende betydning som frihet fra væpnet konflikt og overgrep. Det er andre aktørers manglende evne til å sikre dette, som er grunnlaget for at de militære aktørene befinner seg i den humanitære krisen. Det betyr at den primære oppgaven for de militære aktørene er å være soldater med de begrensinger og de risikoer det innebærer. Fra vårt perspektiv vil sikring av vannanlegg, skoleveier og forsyningslinjer være helt avgjørende uten at dette betyr at de militære aktørene skal sikre vannforsyning og skolebygging.

Sikre det humanitære rom

En avledet funksjon av denne første oppgaven, er å gi sikkerhet til humanitære aktører eller det som kalles å sikre det humanitære rom. Det betyr ikke å dominere og drive aktiviteter i det humanitære rom, men sørge for sikkerheten til dem som opererer der.

Gjenoppbygging av sikkerhets infrastruktur

I en post-konflikt situasjon vil det være svært viktig å utvikle bærekraftige sikkerhetsstrukturer i landet som er tuftet på internasjonale og demokratiske prinsipper. Dette omfatter gjenoppbygging av fysisk og organisatorisk sikkerhets infrastruktur innenfor politi, kommunikasjon inkludert broer og hovedveier og opprydding særlig av militært avfall (miner etc). Det omfatter videre myke komponenter som opplæring av lokalt sikkerhetspersonell ikke minst i internasjonal lov og rett.

Forsyningstjenester

Militære aktører har en overlegen logistikk kapasitet i form av fly, båter, kjøretøyer etc. Det vil være naturlig at denne kapasiteten kan stilles til disposisjon for humanitære aktører dersom de humanitære aktørene ber om det og bestemmer hvordan dette skal skje.

Tjenester

Det vil være ønskelig for oss som humanitære aktører å kunne dra nytte av særlig sikkerhetsbriefinger fra militære kilder og også assistanse knyttet til medi-

sinsk oppfølging og evakuering. Det er imidlertid nødvendig at de militære ikke forventer gjenytelser i form av etterretning.

Sivile oppgaver

I utgangspunktet bør ikke militære aktører involvere seg i oppgaver som sivile og humanitære aktører kan utføre. Dette vil muligens kreve en nyorientering av hele «counter insurgency» strategien, slik Slims hevder.¹⁶ Det betyr at den konvensjonelle militære tale om at sivile prosjekter må drives for å «win the hearts and minds of the people» må endres. Fra dens fødsel i kolonikrigene har det skjedd svært mye. I dag er det ikke mangel på aktører som kan gi sivil befolkningen bedre levekår, det er mangel på sikkerhet for at disse kan operere. Den viktigste måten militære kan vinne legitimitet på, er derfor å holde seg til kjerneoppgaven: å være soldater som skaper sikkerhet.

Humanitære og sivile aktørers rolle

Organisere og drifte humanitær assistanse

Den viktigste oppgaven for humanitære aktører er å organisere og drifte assistanse til menneskers som lever i den humanitære krisen. Assistansen må skje i henhold til de etablerte humanitære prinsippene som er behovstyrt og upartisk. Det er korrekt å si at den samlede humanitære kapasitet i verdenssamfunnet i dag er betydelig forbedret i forhold til for 10 år siden. Det er i dag oftest finansielle begrensinger ved siden av manglende sikkerhet som hindrer at assistanse rekker fram. Ikke minst de finansielle begrensingene henger sammen med politisk oppmerksomhet og mediaomtale. Det er i dag en økende forståelse for at denne innsatsen må skje som et samarbeid mellom lokale og internasjonale aktører.¹⁷

Organisere og drifte gjenoppbygging av samfunnet

I en post-konfliktsituasjon er det helt avgjørende så raskt som mulig å få i gang gjenoppbygging som sikrer at folks levekår blir varig forbedret. Matutdeling må som regel fra første dag suppleres med redskaper og såkorn så folk selv kan dyrke maten, tankbiler med vann og midlertidige vann installasjoner må så raskt som mulig erstattes med permanente vann forsyningsanlegg. Dess kortere av-

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Dette er en posisjon det internasjonale kirkelige systemet har hatt sammen med RødeKors/Halv måne bevegelsen i motsetning til andre aktører. Jf. World Disaster Report/ICRC 2004.

standen mellom akutt hjelp og gjenoppbyggingstiltak er, dess bedre er det, både i form av kostnadseffektivitet og i form av samfunnsmessig bærekraft.

Organisere og drifte utviklingstiltak

Tilsvarende er det nødvendig så raskt som mulig å komme fra gjenoppbyggingsfasen til utviklingsfasen. Denne fasen er særpreget ved at hovedfokus er å bygge kapasitet hos lokale aktører og den internasjonale aktørens rolle blir ytterligere redusert i tillegg til at utviklingen vil omfatte bredere programmer og være tett koblet til nasjonens normale arbeid. I utviklingsarbeidet er det nødvendig å integrere programmer som bevisst adresserer konfliktforebygging og katastrofeberedskap. Det er også nødvendig å gi prioritere geografisk og på annen måte regioner og mennesker som vil være utsatt for konflikt og katastrofer samt å sikre at tidligere marginaliserte grupper i samfunnet sikres deltagelse i prosessene og likhet i tilgang til grunnleggende sosiale tjenester

Faren ved rolleblanding

Vi har sett at det kan utvikles betydelig temperatur i debatten, også i Norge, om forholdet mellom militære og humanitære aktører, særlig når dette angår direkte norske aktører. En hovedgrunn til at vi på den humanitære siden blir såpass engasjert i dette, er at vi betrakter den pågående rolleblanding som skadelig for de humanitære mål.¹⁸

Humanitære prinsipper undergraves

Det aller viktigste er at når militære styrker involverer seg i humanitære oppgaver, brytes så og si med nødvendighet de elementære humanitære prinsippene. Groteske fortellinger om matutdeling med væpnet vakt og betingelser om informasjonsutlevering for nødhjelp er bare noe av det som rapporteres fra for eksempel Afghanistan.

Det mest sentrale er imidlertid at for militære styrker er humanitær assistanse i prinsippet et middel for å nå et annet mål. Det betyr at humanitær assistanse instrumentaliseres for et (makt)politisk formål. Uansett om formålet er edelmødig eller ikke, bryter det med all humanitær innsats grunnleggende verdi formu-

¹⁸ Rolleblandingens består i at militære aktører gis humanitære oppdrag. Det blir selvfølgelig verre når denne rolleblandingens promoterens fra Norges statsminister og forsvarsminister og andre politikere ved talen om norske soldater som humanitære aktører og på humanitært oppdrag. Jeg registrer at denne begrepsbruken har vært lite brukt av militære og er på vei ut fra politiske dokumenter.

lering: alle menneskers verdighet og rett til humanitær assistanse og grunnleggende menneskerettigheter.

Sikkerhetsrisiko

Som nevnt er de militære styrkenes primære oppgave å etablere sikkerhet for befolkning og humanitære aktører. Dersom militære styrker involverer seg med aktiviteter i det humanitære rommet, reduseres humanitære aktørers sikkerhet. Det viser seg svært vanskelig både for sivilbefolkning og andre militære aktører å skille. Derfor kan humanitære aktører bli legitime mål. Så rart det enn kan høres er Kirkens Nødhjelps erfaring at vi som humanitære aktører ofte er sikrere ved å holde avstand til de militære.

Undergraving av demokrati og godt styresett

En for lite påaktet konsekvens av militær involvering i sivile oppgaver er at dette undergraver gjenoppbyggingen av demokrati og godt styresett. Et hovedproblem i mange av de landene som sliter med konflikter og katastrofer, er at militære har spilt en altfor stor rolle i samfunnsstyret. Det kan ha vært tilfelle både hos statsmakten, i geriljabevegelsen eller hos krigsherrene. I arbeidet med å bygge demokrati og utvikling er det derfor som oftest nødvendig å demilitarisere politiken og samfunnsstyret. Dersom internasjonale, militære aktører involverer seg i sivile prosjekter som skolebygging, vannforsyning eller helseklinikker, kommuniserer en at militære aktører er gode samfunnsbyggere. Dette er ikke et budskap disse menneskene trenger. Tvert om trenger de et entydig budskap om at de militæres oppgave er å støtte den sivile autoritet og myndighet.

Ressursdrenering

Jeg har allerede omtalt den skjeve fordeling i verdenssamfunnet mellom ressurser til militære formål og ressurser til humanitære formål. Det er derfor i utgangspunktet urimelig at militære styrker skal ta for seg av økonomiske ressurser øremerket sivile og humanitære aktører. Men verre er det at militære aktørers operasjonsmåte er svært ressurskrevende og kostnadskrevende. Dette henger ikke minst sammen med den store bruken av utenlandsk personell, men også en kostnadskrevende logistikk. Dersom de militære aktørene skal få preferanse i humanitære oppgaver, vil det bety mindre assistanse til økte kostnader.

Manglende kompetanse

Det er naturlig at militære aktører ikke har samme kompetanse til å drive humanitært arbeid som profesjonelle humanitære aktører. Det er, som nevnt ovenfor,

en rekke aktører som bare driver humanitært arbeid. De har generert betydelig profesjonell erfaring og kapasitet med begrensede ressurser. Av og til har jeg hatt følelsen av at enkelte politikere og militære har forvekslet ressurstilgang med kompetanse. Det er ikke tilstrekkelig å ha en god intensjon og evne til å sette i gang et prosjekt i landsbyen som noen får nytte av for å regne seg som en humanitær aktør i dagens verden. Humanitært arbeid er en profesjon og er ikke det samme som å gjøre gode gjerninger. Vi må ofte håndtere inkompetanse i egne rekker, og vil helst slippe å måtte håndtere dette når det i tillegg fører til økt sikkerhetsrisiko og underminering av det humanitære mandatet.

Undergraving av lokal kapasitetsbygging.

Som nevnt ovenfor er en av de viktigste utfordringer i humanitært arbeid å bidra til å utløse og forsterke lokale ressurser og kapasitet. Dette krever en fasiliterende mer enn en gjennomførende arbeidsmåte, og en arbeidsform der prosessen for involvering må skje samtidig med leveransene. Dette er en arbeidsmåte som er svært forskjellig fra en klassisk militær arbeidsmåte preget av kommandolinjer, direkte operasjoner og bruk av eksterne ressurser og personell. Militære aktører kan derfor ved sin arbeidsmåte undergrave langsiktige utviklingsprosesser.

Konklusjon: Norske utfordringer

Det er viktig for oss i Kirkens Nødhjelp å holde en løpende dialog med politiske og militære myndigheter og aktører om disse spørsmålene.¹⁹ Vi er et lite land og den norske modellen for samfunnsutvikling er bygget på kommunikasjon og samhandling mellom ulike aktører. De små avstandene mellom ulike miljøer i Norge er en komparativ fordel vi har og vi bør bruke den til å utvikle samhandlingsmønstre som gir respekt til ulikheter. Vi var godt i gang med felles trening i Nordic Peace-samarbeidet på slutten av 1990-tallet. Det burde være mulig for oss å utvikle nye modeller for operasjonell komplementaritet slik at vi relativt lidenskapsløst kan analysere ulike kontekster og finne fram til hvor koordineringen bør ligge i den aktuelle kontekst på skalaen fra ko-eksistens til samarbeid.

English Summary

«Don't Mix the Roles. Perspectives from a Humanitarian Organisation»

¹⁹ Vi deltar blant annet i prosesser europeiske NGOer involvert i Afghanistan har med NATO.

The author states the importance of clear roles and criteria for humanitarian and military organisations. They need to establish a concept consisting of both cooperation and distance in complex emergencies. The article describes the different civilian actors and points out the various tasks for both the military and for humanitarian and civilian actors. The author then identifies some areas where mixing the roles could be harmful.

Atle Sommerfeldt (f.1951). Generalsekretær i Kirkens Nødhjelp fra 1994. Generalsekretær Mellomkirkelig Råd 1993-94. Ass. generalsekretær Botswana Christian Council 1989-93. Konsulent for internasjonale spørsmål, Mellomkirkelig Råd, 1984-1989. Vikarprest i Oslo bispedømme 1982-83. Cand.theol 1980. Sosiologi mellomfag 1972.

The Spiritual Costs of being in Combat

The military chaplain's role in PTSD-work

BY KYRRE KLEVBERG.

...my soul is full of trouble and my life draws near the grave (Ps 88,3).

Recovery is not for sissies (P.H.T. Mason 1998).

*Where can I flee from your presence? If I go to the heavens, you are there; if I make my
bed in the depths you are there (Ps 139,7-8).*

Introduction

Bill, 54, Vietnam War Veteran:

*God will never forgive me for what I did in Vietnam. I know, I will never forgive myself
either. It is hard living like that. It is like I am at war with myself.*

Joe, 72, Korean War Veteran:

*Where was God when we needed him the most? He deserted us. You see, my problem is
not that I do not believe in God. I do believe in God. I know God is there. But he did not
look after us, like they said in the church that he would. Now, what do you make out of
that? He was there, but he did not look after us.*

Robert, 36, Gulf War Veteran:

*The close fellowship we had over there was so strong that you will not believe it. Nothing
will ever compare to that. Here I do not even have my wife and kids anymore. They left
me. Or to be honest, I made them leave me.*

All of the three above quotations are from pastoral encounters I have had from September 2003 through August 2004 at a hospital for war veterans, Portland Veterans Affairs Medical Centre (PVAMC) in Oregon, USA. Bill, Joe and Robert are only three out of many hundred thousands of Americans diagnosed with Post Traumatic Stress Disorder (PTSD). As the number of people having served in Iraq increases it is expected that the PTSD-numbers will grow explosively. In a recent study from the Walter Reed Army Institute of Research

it is suggested that one out of six of the American soldiers serving in Operation Iraqi Freedom will return from Iraq with PTSD-related problems.¹

Sometimes we hear of the chaplain's role in PTSD-issues being discussed. Is this not a mental health issue? Shouldn't mental health medical staff deal with it then? The answer is yes to both of these questions, but that doesn't mean there is no need for a chaplain to be part of the team. In fact, the chaplain can prove to be a centerpiece in a number of the cases. I think the quotations above are good examples of cases where spiritual and religious issues seem to be at the core of the problems. After having had regularly contact with PTSD-veterans for a year I have come to the conclusion that *PTSD wounds are spiritual wounds*. Questions related to purpose in life, feelings of guilt and relationship to oneself and God come up consistently in interactions with PTSD-individuals.

In this paper I will first try to explain what PTSD and spirituality is. Then I will briefly point out in what way this has to do with a Norwegian context. From there I will be looking into what kind of responsibility both the Norwegian Armed Forces in general and the Chaplaincy Norwegian Defense in particular have in facing the probable PTSD-challenges. After I have disclosed the responsibility we are facing, I will explore in what way the chaplain can be of use in PTSD-related issues. Before I conclude I want to share a patient-interview that I think is illustrative for some of the challenges soldiers with PTSD may present to us. I hope to show by all this that a well-trained chaplain will play an important role in the treatment of PTSD.

What is 'PTSD'? What is 'spirituality'?

It is generally accepted that many soldiers who have been in combat or combat-like settings struggle with their experiences a number of years following the actual experiences. The psychological diagnosis given to some of them is Post Traumatic Stress Disorder. PTSD is a result of being exposed to a stressor, an experience that is extreme in nature, and threatens a person's feeling of being well and safe. The re-experiencing of the incident is one of the symptoms of PTSD. The PTSD-individual may re-live the trauma in different ways, e.g. by flashbacks, nightmares or intrusive thoughts. Other symptoms of PTSD are emotional arousal, hyper vigilance and sleep disturbances. To be diagnosed with PTSD, a person must experience the symptoms for over one month, and the symptoms have to cause "clinically significant distress or impairment in social,

¹ Hoge, Charles W. *et al.*

occupational, or other important areas of functioning”.² Often this re-experiencing seems so hard to deal with that PTSD-individuals start to avoid different activities that can trigger the re-living of the traumatic event(s). Emotional numbness often is the result.

I have already suggested that PTSD-wounds are spiritual wounds. At this point it will probably be helpful to offer a definition on what spirituality actually is. Barton and La Pierre provide us with a definition on spirituality. They understand spirituality to be:

*a multi-dimensional aspect of human experience. Spirituality may be conceptualized as six such dimensions or factors: journey, transcendence, community, religion, ‘the mystery of creation’ and transformation.*³

These factors include search for *meaning*, the relationship to a *transcendent force or being*, the *connectedness* or sense of belonging to some sort of community and the *awe of the creation* as it can be experienced with the five senses. These factors also make room for the *personal change*, which result from spiritual experiences. The impact that spiritual issues have on the quality of life cannot easily be exaggerated. Needless to say, a person unable to find any purpose in life will have a lower quality of life than a person who can find meaning and purpose. It will be important to note that religion and spirituality are not equals. Religion is often an important part of a person’s spirituality, but the two are not interchangeable. Religion most often has an organizational side. This organizational side is not necessarily a side of the spirituality.

PTSD in Norway? What is our responsibility?

Over the last few years, there has been a significant change in the use of Norwegian soldiers. Peace support operations (PSO’s), in which Norway take part, are taking place in some of the world’s major conflict areas and Norwegian soldiers have often been involved in violent incidents in several out-of-country-missions. There are no indications that this activity will decrease. Rather, in recent years, the trend has been continuously developing. Norwegian soldiers are being used in more combat-like settings, and they are sent into complex areas of high-intensity conflicts. It seems reasonable that the Norwegian Armed Forces prepare to meet the consequences of this type of military deployment.

It belongs to the military ethos of most Western countries that one should as an officer “accomplish your mission and take care of your men”. This ethos

² American Psychiatric Association 1994: 424-429.

³ Barton and LaPierre 1999: 6.

applies not only to the commanding officer individually. In my mind, it also applies to the Norwegian Armed Forces as a whole. I hope with this paper to highlight the second part of this ethos; to care for the personnel. The fact that Norwegian soldiers are sent into areas of high-intensity conflicts, will add dimensions to the responsibility the Norwegian Armed Forces have in taking care of its personnel.

I would like to argue that this focus on PTSD is *not only interesting and beneficial* in a Norwegian setting, but also that *we have a duty* to be prepared to meet the needs of soldiers, who have been exposed to combat or have had combat-like experiences. This preparedness would demonstrate the will to put action behind the words of taking care of the personnel, and not allow it to be nice words only. The soldier is perhaps a political tool, but can never be just that. The Norwegian Armed Forces will always have to treat a soldier as more than a means to get something. A person is him- or herself an end, and not a means for other ends. Although it is expected of the soldier, if necessary, to be willing to make the ultimate sacrifice of his or her own life, the general rule is still of course that the soldier's life is supposed to continue after the end of the military service. Returning to civilian life is not always uncomplicated, and for individuals with PTSD, it is often a long-lasting and painful process. My suggestion is that the responsibility of the Norwegian Armed Forces lasts until this process of adjusting to civilian life is completed.

With this in mind it is commendable that Chaplaincy of the Norwegian Armed Forces (in Norwegian *Feltprestkorpset*, hereafter abbreviated FPK) is showing awareness of the possible rising challenge of PTSD in the context of the Norwegian Armed Forces. FPK has shown this awareness not only by sending two chaplains to Clinical Pastoral Education and PTSD-training for a year at a Medical Center for veterans (PVAMC), but also by pointing this area out as one of two that needs attention and further development in the following years.⁴ In this context it is important to point out that by giving PTSD ongoing focus, FPK will be able to update and provide its chaplains with information and education on PTSD and issues related to PTSD so that FPK will be prepared to face the challenge.

Although FPK has no formal responsibility in this area, I would like to add the civilian context as one where FPK might be able to offer an important contribution. A growing awareness about PTSD among military chaplains and education of military chaplains opens possibilities for FPK to make a

⁴ In a letter from the Chief of Department of Ethics and Chaplains' Education to the Chief Chaplain in FPK, dated Jan. 16. 2004.

contribution in a broader sense of the Church of Norway. PTSD is a general term. It is a challenge not only in the military theatre. The trauma that causes PTSD need not be related to combat or other military service. Other traumas include, but are not limited to, rape, sexual abuse, accidents and natural catastrophes. Even though FPK's chaplains are trained to meet the needs of the Norwegian Armed Forces, much of the content of the training can also be applied in a non-military context.⁵ The role that a chaplain can play in treatment of combat related PTSD is basically the same that a clergy-person can play in relationship to a PTSD-individual in the context of civilian life. For PTSD-individuals the need to address spiritual issues will exist whether the trauma is related to combat or not. Where the attitude often has been to "*support, befriend and pray for the victim*"⁶ (which is a lot in itself), I would like to suggest that clergy can play a more significant role in the treatment of PTSD.

The use of the chaplain

As already stated: I have come to agree with numerous war veterans and members of the PTSD Clinical Team that wounds from PTSD are spiritual wounds. As one war veteran expressed to me (and I am sure that many other war veterans have used these exact words): "I lost my soul in Vietnam." Statements like this indicate to me that the chaplain has a natural and central place, not only in the treatment of PTSD, but also in a process of preventing PTSD. My theory is that *military chaplains can contribute before a mission, they have a role in preventing PTSD during a mission, and, as I have already said, chaplains can contribute to the treatment of PTSD after a mission.* The important thing is not to pinpoint the exact use of the chaplain in these three phases. Such pinpointing represents a danger of setting inappropriate boundaries for how the chaplain can contribute in PTSD-related issues. What is important is to focus that the chaplain is *a member of a team*. Within this team the chaplain need to step forward and take responsibility in all appropriate places and in all the different phases. Consequently, the following is not meant to be an exhaustive and detailed list of the chaplain's fixed tasks. Rather, it is some thoughts of how the chaplain can be of positive effect in a team's effort to prevent and treat PTSD.

⁵ Military chaplains often move on to ministry in a civilian context after a year or two. If they do so with PTSD-training acquired during their military service, FPK eventually could provide the Church of Norway with ministers with skills needed to deal with PTSD in a civilian context.

⁶ Hadley and Richards 1992, 174

The chaplain's role before a mission

It is important to realize that PTSD-related work starts a long time before the mission. The presence of the chaplain during the process of building a unit for a mission in a high intensity conflict area can prove to be important. A chaplain contributes to the building of a unit's cohesiveness. As a person not in the chain of command the chaplain is often perceived as 'not dangerous' and can easily be trusted. Knowing that there is a person that one can come to with thoughts and difficulties is in itself a relief to the soldiers. To build the bonds of trust within the unit obviously is no task for the chaplain alone, but his contribution often is of significant value. A soldier who feels that he/she has support and that he/she has someone to trust with personal matters will be better prepared to handle extreme stress he/she potentially is put under.

The chaplain already has *educational responsibility* in teaching ethics. This is not the place to go into details about how ethics and PTSD sometimes are interwoven themes. However, it is important to state the following: To participate in atrocities or to be involved in unethical conduct creates wounds and can mean the difference between developing PTSD or not. Together with others the chaplain can take on responsibility in teaching both officers and soldiers about what PTSD is and when it can become a challenge. Everyone in a unit needs to know the connections between combat exposure and PTSD, they need to get to know what the normal human reactions are in settings of combat stress, they need to know what kind of situation they can expect to meet and they need to know how important it is to stay within ones own ethical standards and the standards put before them by the authorities, such as the Commanding Officer, the Rules of Engagement and the Geneva Conventions.

An officer has challenges in addition to the ones mentioned above. In extreme situations the officer obviously has to be willing to put his/her soldiers' lives in danger. Facing the possibilities of entering such situations is part of what makes the officers work unique and profoundly different from what other do for a living. What does it do to an officer to lose personnel because of orders given by him/her? I talked with a veteran who was a platoon leader in the Korean War. He still sees himself crawling from his own foxhole to other foxholes to comfort his men as many of them cried and trembled with fear. He kept his own posture, but finally back in his own foxhole he fell apart and cried and trembled of fear like the others. He lost many of his men, and still today blames himself because, as he says: "It was my responsibility to take care of my men." Although this officer clearly put too much responsibility upon himself, the fact remains: The officer has a responsibility to take care of the personnel; not only to keep them

alive, but also to keep them from being wounded. It follows that the officer has to act in a way that, as much as possible, protects soldiers from experiences that might lead to PTSD. The paradox is that we are preparing our soldiers for combat, which in its nature is extreme, and at the same time, want to keep the very same soldiers from extreme experiences, like combat. Maybe the chaplain can think together with the officers about what basics they need to face their responsibility. Also: What can the officers offer to the soldiers to make them well equipped to handle combat-like experiences?

The importance of the chaplain during a mission

I heard a lecture from a psychologist that recently came back from army duty in Iraq. I grew taller every second when he talked about the importance of chaplains in mental health work. He called the chaplain his most valuable ally in his work. One of the things that made the chaplain's contribution so valuable was that the chaplain stayed close with the rest of the unit and lived under the same conditions as them. The chaplains were the eyes and ears that the psychologist needed to know who really struggled. They provided the necessary place of ventilation and morale support that the units needed.

The point is that the chaplain is in a good position of picking up problems. The chaplain can refer a soldier to psychologist when necessary.

It has repeatedly been shown how stressful settings make people more receptive and more in need of what a chaplain can offer. Prayer and religious services grow more important when in a stressful setting. Even for personnel who choose not to participate actively in chaplain-related activities, the mere facts that there are church services and that there are someone praying for them can be consoling. The chaplain is expected and qualified to be a spiritual resource that becomes increasingly important and more frequently requested in a stressful theatre.

During a mission the personnel will need someone to talk with. Stressful events are likely to be debriefed in their natural contexts, but that does not take away the valuable contribution the chaplain can bring. It has been documented that the situation in the home country and the relationships to those who is left behind often will create stress for personnel in out of country mission. Many soldiers hold the chaplain to be the natural point of contact regarding issues related to the situation at home.

After the mission: A chaplain's role in PTSD-treatment

What is it the chaplain can bring to the treatment of PTSD that is unique for the chaplain? PTSD is a diagnosis included in the 'bible of the psychologists', *The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, since the third edition (1987). So obviously PTSD is defined as a psychological disorder. However, the fact that PTSD is a mental disorder does not make the chaplain irrelevant. The traumas of the PTSD-veteran impact the veteran's spirituality. Questions appear that have to do with the meaning of life, relationship to God and feelings of guilt. The chaplain is highly relevant in helping people with these questions and consequently with their quality of life. As earlier mentioned; wounds from PTSD are spiritual wounds.

It is very common to turn away from God as a result of being in combat and of experiencing the evil close up, as is the case for people in combat theatres. In this perspective it may be surprising to hear that the use of liturgy has helped a number of PTSD-veterans work through some of their toughest issues. This is not the place to elaborate on the possible use of liturgy in this context, but liturgy as a way to help a PTSD-veteran to mourn fallen soldier friends is one relevant example.

The issue of the veterans' guilt and feelings of guilt is worth giving some extra attention. My impression is that a traditional mental health approach to guilt is effective and helpful in dealing with guilt that is inappropriate or 'stolen'. *Survivor-guilt* is one example of guilt that is not appropriate. One feels guilty of other soldier's death. "Why did he die and not I?" "I should have been the one dead and buried. Not him!" It is necessary to underline that this type of guilt lacks any grounding in reality. It is something negative that sets boundaries and inhibits people's quality of life.

Many veterans definitely take on too much responsibility and blame themselves for things far from their area of responsibility. But other times the guilt feelings represent something not only valid, but also something appropriate and necessary. This is guilt that is not 'stolen'. It is an accurate feeling corresponding to reality. It is important that this guilt is not treated as inappropriate guilt. Many regrettable things happen in a stressful military theatre. Soldiers do things that are against the Rules of Engagement, the laws of war and their own consciousness. There is a longing to make up, but often it feels difficult or seems too late to make it up. How do you for example make up for having killed a defenceless POW when he was looking you straight in the eyes praying for his life? I think that a chaplain can be helpful in a process of making up. This is far from uncomplicated work. The chaplains involved must

receive a training that helps them to be both pastoral and clinically wise. It takes more than the traditional invitation to confess ones sins and then receive absolution. Often, the problem for the PTSD-veteran is not only to accept that God forgives, but also to be able to forgive oneself. The PTSD-veterans need to be given responsibility for actions committed by them. No easy way out will work for them. The process will take them to places that have to do with guilt and atonement, sin and forgiveness. I can see no better resource to handle this than the chaplain. Here again, though, I want to underline that the chaplain always needs to belong in a team where it is possible to draw on other professionals. The chaplain does not have the skill to deal with this alone. The chaplain represents one piece in the puzzle.

Yet the basic remains: The chaplain often will be a helpful resource. I am a firm believer that a theological and spiritual approach can contribute to the process of recovering from PTSD.

Where to go from here...

My hope is that this paper contains a positive challenge for chaplains and pastoral care providers. People who provide pastoral care have traditionally been too modest, and maybe also a little afraid of relating as professionals to PTSD-individuals. I hope this paper highlights the important role pastoral care providers have in this area.

Another challenge for the chaplains is to stay within their own professional area of competence. *It is precisely as chaplains we are needed.* The awareness of own role and competence is important. Chaplains are trained to be aware of that. Thus, it should be little cause for concern that the chaplains' role could blend into a psychological role.

I imagine that this paper can represent a challenge for psychologists, psychiatrists and other professional groups working with PTSD as well. I have the greatest respect for the work that the different professionals involved did in the PTSD-treatment at the PVAMC. The openness I met as a chaplain entering the arena of PTSD-treatment suggests that other professional groups often have an inclusive attitude towards chaplaincy, which chaplains not always anticipate. Still there might be skepticism from different professional groups as for what the chaplain will bring to the interdisciplinary team. It might be that members of other professional groups working with PTSD have met or heard of church representatives who have displayed a judgmental and destructive attitude. It might also be that professionals working with PTSD have seen cases where religion is a part of the problem, rather than the solution to the problem. In these

cases it is not spirituality or faith-perspectives in themselves that are the problems. Rather, the problem is the way religion is applied and misused in some peoples' worlds. Maybe the presence of a chaplain could prove especially important in these cases.

This paper hopefully opens up some possibilities and ideas of where to go from here. There are a number of challenges waiting ahead and research waiting to be done. The following are just a few suggestions of focuses that can be made:

- The impact on the soldier of seeing and treating the enemy as subhuman.
- Liturgy as a possible way of preventing enactment of the PTSD trauma.
- PTSD and terminology – Can it be that a spiritual language can help PTSD-individuals in dealing with their PTSD symptoms?
- The importance of mourning death casualties in combat.

Meeting with a veteran

I want to share one of many pastoral encounters with war veterans last year. I think that the interaction makes a good example of what a war veteran can struggle with. It also shows how the chaplain is a natural point of contact.

The patient is a Catholic, diagnosed with PTSD after participation in the Vietnam War. The patient is 57 years old. He is hospitalized for other reasons, and uses the opportunity to meet with a chaplain. I visit the patient in his hospital room where he is sitting upright in his bed. The patient is staying in a long-term relationship with a counsellor. This relationship seems to have helped him to be able to have this conversation.

Me 1: *Hey mr D. I am chaplain Klevberg. I thought I would stop by to see how you were doing. I heard you had asked to see a chaplain?*

Patient (Pt) 1: *Hey, chaplain. I am not sure if I want to or not... But my therapist said he think it would be a wise thing to do to see a representative of the church. But as I said: I am not sure.*

Me 2: *It sounds like it is hard for you to talk about whatever is on your mind.*

Pt 2: *It definitely is. But I think my therapist is right. I think it really could be helpful to me.*

Me 3: *So it is your choice and not his to see a chaplain.*

Pt 3: *Yes, it is my choice. He gave me his advice long ago, and I did not do what he wanted me to. Now I feel ... I guess it is not exactly something I am looking forward to, but still it is something that I need to do.*

Me 4: *Sounds like this somehow has forced its way. I would just like to remind you, since it appears that this might be hard for you to bring up, that you can trust that what you*

bring up stays with me.

Pt 4: *I know. I am a Catholic. That is, I used to be a Catholic a very long time ago. I am not able to go back to church.*

Me 5: *Tell me more about that.*

Pt 5: *Before I went to Vietnam, I checked with the priest in our congregation if he thought it was all right to go to Vietnam. He told me: «It is OK for you to go to Vietnam. God is fine with you going there.» I wish I could talk to that priest today and ask him over again. I wonder what kind of an answer he would have given me... Well, anyway I went with the priest's words in my ears. And it was hell. To me it was hell. And he sent me there. I am struggling with so much that happened back then.*

Me 6: *Do you feel like sharing some of that?*

Pt 6: *I was going through this village, myself and two other soldiers. It was a friendly village, but you never knew. It was tense. We had to be alert all the time. I had my eyes fixed on this vehicle two cars behind us. For some reason that vehicle caught my attention. Then our driver said: «It looks like they are piling some stuff at the road ahead of us. We need to slow down.» I responded: «Keep our speed up. There might be something wrong going on here.» Soon afterwards we heard a sound like something hitting our jeep. I was carrying my gun. I pulled it and as a reflex fired it into the crowd of people, where I felt the object was coming from. (The patient takes a short brake and becomes tearful.) It turned out I hit a little boy. The dump I heard was a ball hitting our jeep. There was no threat to my life at all, and I killed an 8 or 9 years old boy...(Silence). He was just playing with his friends.*

Me 7: *I know I will never be able to understand what you went through.*

Pt 7 (Looks like he is in his own world, tears still rolling): *Now, how am I ever going to be able to forgive myself of what I did? At first I just kept thinking about the little boy and his mom. I stopped his life. I really wish I could be in the grace of God. But how can I be in the grace of God after what I did? That is what I have been struggling with all the time. When I came back from Nam, I backed off from going to church... I have not been there since.*

Me 8: *Those are really big questions. I think one of your questions was how to be able to forgive yourself. Did I hear you right?*

Pt 8: *Yes. That is what I said. I did wrong back then, and I will have to live with that for the rest of my life.*

Me 9: *For some reason I see that question as the key issue: to be able to forgive yourself. Maybe that would help to get the other pieces into their right places as well.*

Pt 9: *I do not know how to do that.*

Me 10: *It sounds hard.*

Pt 10: *I really do not know how to do that. How do I do that?*

Me 11: *I do not know either, I think. But I have an idea that somehow you will not let yourself be forgiven.*

Pt 11: *It is just too simple. I cannot say «it is all right» and then be done.*

Me 12: *How long has it been now since you came back from Vietnam? It must be in between 30 and 40 years. I am sure it has not been many days that without having been*

affected by what happened over there. I think everyone would have to agree that you have had your punishment. These many years have not been simple. Thinking about that kid and his mother every day. To be upfront: I do not agree with you when you say it is too simple.

Pt 12: Thank you for saying that. (Break.) You know, I carried so much with me from the war. I have taken out my anger on so many that didn't deserve it. But still I gave it to them. I beat up a co-worker once, because of some small remark of his. The first year I could not keep a job for more than a couple of weeks... I could not come near a child. I still struggle to be able to enjoy my grandkids. I see that kid's face on every kid I see.

Me 13: That sounds awfully painful.

Pt 13: Yesterday my granddaughter at seven years came by and she brought me that lion. (The patient points his finger to a toy-lion in the window post.) I asked her why she brought me a lion. She answered me back that it was because I was so angry, so a lion was a good fit for me. I tried to laugh, but I really felt bad inside. I have not given them what they deserve.

Me 14: Have you shared with anyone in your family how you feel about not being able to give them what they deserve?

Pt 14: No. That would be hard for me.

Me 15: It isn't easy to share those kinds of things. It sounds to me that it hasn't been so easy for you all together after Vietnam... I have a feeling you have prayed God to forgive you of everything you felt you did wrong?

Pt 15: I pray for forgiveness every single day.

Me 16: I think you keep yourself from receiving the forgiveness that God has tried to give you for very long. God has forgiven you. In a way it is as if you keep God from doing what he wants to do. (Long break.) It sounds to me you have a longing to somehow find the way back to God. We have a Catholic priest on the staff. Would you feel comfortable talking to him?

Pt 16: I do not think I am ready yet. But you have given me much to think about.

Me 17: You can do things in your own pace. I would like to say, though, that I am sure you are already forgiven by God. And I would like to think that God has been at your side all along. We have a God that knows a lot about suffering.

Pt 17: That is a nice thought. I am glad you came by.

Me18: Do you want me to say a prayer before I leave?

Pt 18: No, thanks. I can pray here, and if you want to pray for me where you're at I would really appreciate that.

Me 19: I will definitely keep you in my prayers. Thank you for sharing. You did a great job. Take care.

Pt 19: Thank you. And good-bye.

The patient clings on to his decision not to forgive himself. Thus, he is blocking out the possibility to be loved by God and by himself. It seems to me that he feels that he deserves to have a hard time, and sees his hardship as appropriately payback for what he did. He seems to have a problem to see God as the

forgiving God that loves him unconditionally. The chaplain's tasks are to listen, to walk along side with the patient, to let him claim the proper responsibility for what he did and to express to the patient the image of a God that is forgiving and a God that can understand his world of suffering because he himself has been there.

Conclusion - and where my heart is

I have reached the end of a year (four units) of Clinical Pastoral Education (CPE) at the PVAMC. This setting has provided me with numerous possibilities to talk with war veterans. I have also been very well received in the PTSD Clinical Team at the PVAMC. I am grateful for both, and I feel that this has been immensely rewarding for me at a personal level. But maybe most important: This passed year has convinced me that the chaplain is valuable and needed in PTSD-related work because of the spiritual dimension of PTSD.

I have been deeply impacted by my meeting with PTSD-individuals. They have paid tribute to their country by going to war, and their lives have been changed in radical ways. Many of these war veterans have visible physical wounds. But often it is the wounds that are not physical that are the most serious wounds. Their family relationships have fallen apart. Many of these veterans never sleep more than two hours in a stretch. They wake up from nightmares that have brought them straight back to the place they fear to go the most. They avoid living normal lives in fear of triggering the thoughts and fears that will make them re-experience their traumas.

The Norwegian Armed Forces send soldiers to high intensity conflict areas. Young men and women run the risk of being affected by their experiences in a way similar to the PTSD-individuals I have worked with this last year. During my service as a chaplain in the Norwegian Armed Forces, I have come to grow attached to many of the young men and women I have met in their line of duty. I feel it is in *my* line of duty to do what I can to keep the Norwegian soldier safe from such painful wounds.

Bibliography

- American Psychiatric Association 1994. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. 4th ed.
- Barton and LaPierre 1999. "The Spiritual Sequelae of Combat as Reflected by Vietnam Veterans Suffering from PTSD". *American Journal of Pastoral Counselling*. Vol. 2 (3): 3-21.

- Boehnlein, James K. 2000. *Psychiatry and Religion – The Convergence of Mind and Spirit*. Washington DC: American Psychiatric Press.
- French, Shannon E. 2003. “The Code of the Warrior”. *PACEM*. Vol. 6:1: 5-16
- Grossman, Dave 1995. *On Killing – The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*. Boston: Little, Brown and Company.
- Hadley, Donald W. and Richards, Gerald T. 1992. *Ministry with the Military – A Guide for Churches and Chaplains*. Michigan: Baker Book House.
- Hoge, Charles W. et al. 2004. “Combat Duty in Iraq and Afghanistan, Mental Health Problems, and Barriers to Care”. *The New England Journal of Medicine*. July: Vol 351: 13-22.
- Mahedy, William 1986. *Out of the Night*. New York: Ballantine Books.
- Marin, Peter 1981. “Living in Moral Pain”. *Psychology Today*. Nov: 68-80.
- Mason, Patience H. C. 1998. *Recovering from the War – A Guide for All Veterans, Family Members, Friends and Therapists*. High Springs, Florida: Patience Press.
- Shay, Jonathan. 1995. *Achilles in Vietnam – Combat Trauma and the Undoing of Character*. New York: Touchstone.
- Siemon-Netto, Uwe. 1990. *The Acquittal of God – A Theology for Vietnam Veterans*. New York: The Pilgrim Press.

Kyrre Klevberg (f 1969). Garnisonsprest ved Garnisonen i Sør-Varanger (GSV). Studier ved Portland Veteran Affairs Medical Centre fra september 2003 til august 2004. Adresse: Sætra 10B, 9912 Hesseng. E.mail: kklevberg@mil.no

Offiserens oppsigelsesvern

AV HANS BØRSHEIM

Stortinget vedtok 2. juli 2004 omfattende endringer av yrkesbefalets tilsettingsvilkår. Det særskilte oppsigelsesvernet ble opphevet og beordringsplikten utvidet til også å gjelde utenlandsoperasjoner. Jeg vil i denne artikkelen gi et historisk tilbakeblikk, og mine synspunkter, på utviklingen av offiserenes spesielle oppsigelsesvern. Jeg vil først gi et kort *historisk bakteppe*, men likevel så langt at det kan ha interesse for dagens offiserer. Jeg holder meg til Hæren, hvis intet annet er sagt.

I mellomkrigstiden, 1918-1939, ble den norske Hær (og Marine) sterkt redusert av regjeringer utgått fra Venstre (Mowinckel) og Arbeiderpartiet (Nygaardsvold).

Fra 1928 til 1938 ble det utdannet færre offiserer fra Krigsskolen enn de som falt under 2.verdenskrig. De færreste kompanisjefer og bataljonssjefer hadde øvelse i å føre sine avdelinger i felt – enn si hadde sett sine avdelinger!!

I perioden 1940-45 opparbeidet Nygaardsvolds regjering seg en gjeld (moralisk og økonomisk) til England, Canada og USA; en gjeld som vi aldri har betalt tilbake.

Men vi ydet dog noe: Fra 1947 til 1953 stillte vi en fullt oppsatt brigade til British Army of the Rhine (BAOR). Brigaden var, i den lengste perioden, stasjonert i Schleswig-Holstein, men drev utstrakt øvingsvirksomhet i hele den Britiske Sone. *En brigade* var stadig under utdanning i Norge (6 måneder) – og *en brigade* var stadig til tjeneste i Tyskland (6 måneder).

Etter mye ståhei i Arbeiderpartiet ble vi medlemmer i NATO, og vårt Forsvar fikk et veldig oppsving; det største noensinne. Tysklandsbrigaden ble trukket tilbake i 1953, og vi fikk opprettet to stående brigader i Norge: Brigaden i Sør-Norge og Brigaden i Nord-Norge; og med de nødvendige Skole- og øvingsavdelinger som skulle tilføre disse *brigader* befal og vernepliktige menige soldater.

Samtidig beholdt vi vår territorielle organisasjon fra før krigen, men nå ble den fylt opp. Divisjon 1- 2 - 3 - 4 - 5 - 6 ble nå til distriktsskandoer: DK Vi-

ken, DK Opland, DK Sørlandet, DK Vestlandet, DK Trøndelag og DK Nord Norge. Infanteriregimentene 1-16 ble til FDIer (Forsvarsdistrikt) + FLF (Finnmark Landforsvar med Alta bataljon og Varanger bataljon).

Dette vil si at vi fikk en territoriell og en operativ hær. Den operative Hæren besto av: Brigade 1, 3, SØR, 5 og 6. Brigade 7 og 8 (kombinerte enheter). Brigade VEST, Brigade 12 og 13. Brigade 14, 15 og NORD, pluss to løsreipede divisjonskommandoer: Divisjon 1 og Divisjon 6. Dette krevde en enorm utvidelse av Hæren med utdannelse av mer personell – både yrkesoffiserer og vernepliktig personell.

Krigsskolen økte inntakene årlig med de største kull i 1954: 2 kull med 75 elever i hvert. Like etter krigen ble det utdannet 4 tilleggskurs (I -IV) utenom de ordinære kull 1945-47 og 1946-48. Dagens kadetter og offiserer bør ha dette i mente når de skal vurdere sin og Hærens situasjon i dag. Hvis ikke blir bildet helt uforståelig.

Og så litt om befalsordningen over samme tidsrom:

På begynnelsen av 1900-tallet hadde vi offiserer og underoffiserer som andre armeer. Men i begynnelsen av 1930-årene fikk vi innført *enhetsbefal*. Underoffiserene kunne *avansere* til offiserer, men fikk samtidig føyet en 'B' til graden. 'B' sto for befalskoleutdannet. Derfor måtte de tidligere offiserene få tilføyet en 'K' til graden. 'K' står for krigsskoleutdannet.

I Tysklandsbrigaden hadde vi derfor et konglomerat av befalskategorier. Men i alle de brigader jeg har tjenestegjort, våger jeg den påstand at akkurat der var dette intet problem. Oppgavene og oppdragene overskygget det meste. Her var det sersjanter med forskjellige grader, valør og utdannelse. Her var offiserer 'K' og 'B', Kompanisjefer og Nestkommanderende. Her var midlertidige grader, yrkesbefal og vernepliktig befal.

Det var intet problem å skaffe befal til Tysklandsbrigaden. Men da vi kom med i NATO, trakk Tysklandsbrigaden tilbake og opprettet to stående brigader i Norge, meldte problemene seg. Spesielt med å skaffe befal til Brigade N.

Det var da myndighetene, på det tidspunktet en Arbeiderparti-regjering, begynte å lukte på å innføre et beordringssystem, det vil si et «tvangssystem».

Før jeg går over til beordringssystemet, må jeg gå litt tilbake til vårt lovverk. Selv om jeg ikke er jurist, har jeg gjennom 49 års militærtjeneste hatt så mye samarbeid med jurister både i Forsvaret, i Embedsmennenes Landsforbund og i Skoleverket, at jeg tør uttale meg litt generelt om vårt lovverk.

Det som hadde umiddelbar interesse var Grunnloven §§ 21 og 22:

§ 21: civile, geistlige og militære Embedsmænd. § 22: Regimenters og andre militære Korpsers Chefer, Kommandanter paa Festninger og Høistbefalende paa Krigsskibe kunne, uden foregaaende Dom, afskediges af Kongen, efterat han derom har hørt Statsraa-

dets Betænkning. NB!! Andre Embedsmænd kunne ikkun suspenderes af Kongen, og skulde da strax tiltales for Domstolene, men maa ei, uden efter Dom, afsettes, ei heller, mod deres Vilje, forflyttes. (Utropstegn og uthevelser er satt inn av meg).

Som vi ser av foranstående, så stred et beordringssystem (for Embedsmænd) åpenbart mot Grunnloven. For å innføre et slikt system måtte Regjeringen derfor ty til en del formelle og uformelle triks for å få det til. I *Lov om offentlige tjenestemænd* av 15. februar 1918 finner vi i det fjerde kapittel følgende:

§ 1 Opsigelse. Forseelser. Avsked. §19 Første tre tjenestear. §20 Efter tre aars tjenestetid. §22 Afsked. §23 Fremgangsmåten ved avskedigelse. §24 Anke over avsked. §25 Midlertidig fjernelse fra tjenesten. §26 Straffeforfølgning efter ordensstraf eller avsked. §27 Offentlig tjenestemands ret til at si op. §28 Arbeidsstans: Har offentlige tjenestemænd efter aftale eller i forstaaelse med hverandre ulovlig nedlagt arbeidet, kan de avskediges, uten at reglene i §§ 23 og 24 blir fulgt.

Lov om offentlige tjenestemænd av 15. februar 1918 er senere avløst av *Lov om statens tjenestemenn m.m.* av 4. mars nr. 3/1983 (= Tjenestemannsloven). Vi hadde da imidlertid fått en *Lov om yrkesbefal m.m. i Forsvaret* av 10. juni nr. 66/1977. Dessuten fikk vi en egen *Lov om aldersgrenser for yrkesbefal* av 19 juni nr. 12/1964, som er avløst av *Lov om aldersgrenser for yrkesbefal m.m. i Forsvaret* av 8. juni nr. 36/1973.

Men vi solgte oss dyrt i forhandlingene med Forsvarsdepartementet om Fredsregulativet og andre regulativer: *Omflytningstillegg, Beordringstillegg og Flytningsgodtgjørelse.*

Jeg hadde som styremedlem i KOL (Krigsskolutdannede offiserers Landsforening) anledning til å delta i forhandlingene med FD gjennom flere år. Og jeg må gi god attest til de andre befalsorganisasjonenes representanter. Vi hadde stort sett felles interesser og samarbeidet meget godt. Om jeg skal nevne et navn må det bli Albert Uglem fra Befalslaget. Han var en dreven forhandler og hadde et stort kontaktnett. Og det var meget lett å kommunisere med ham. Forhandlingene ble som regel ledet av en Ekspedisjonssjef fra FD. Vi i KOL hadde dessuten assistanse fra EL (Embetsmennenes Landsforbund) – senere Akademikernes Fellesforbund. Det hendte at Ekspedisjonssjefen i FD måtte til Statsråden for å hente ut mer penger i potten.

Da jeg foran har antydnet at Regjeringen brukte triks for å få igjennom *Beordringssystemet*, må jeg belegge det med et par eksempler: Først fikk de fjernet kapteiner (i Marinen kapteinløytnanter) som embetsmenn. I neste omgang fikk de fjernet majorer (i Marinen orlogskapteiner) som embetsmenn. Derved klarte de å redusere antall embetsmenn i tusentall.

Jeg gikk ut av Krigsskolen i 1954 (ordinært kull), og gikk gjennom systemet som embetsmann fra og med kaptein til og med oberstløytnant, og har derfor tre bestallingsbrev, alle underskrevet av H.M. Olav R. Til kaptein medunderskrevet

av statsminister Einar Gerhardsen (AP), til major medunderskrevet av statsminister Per Borten (SP) og til oberstløytnant medunderskrevet av statsminister Lars Korvald (KRF). Jeg var med andre ord helgardert. Oppsigelsesvernet har vært meget sterkt for statens tjenestemenn (spesielt for offiserer i Forsvaret), og for embetsmenn omtrent absolutt.

Da Stortinget nå har opphevet *Loven om yrkesbefal i Forsvaret* av 10. juni 1977, vil jeg kommentere det lengre ut i denne artikkel.

Ingen har på en bedre måte enn Generalmajor Lindbäck-Larsen beskrevet innføringen av Beordringssystemet i *Seksti Kampår 1909-1969. Krigsskoleutdannede Offiserers Landsforening*. Han var en ordets mester, både muntlig og skriftlig:

I St.prp.nr. 44/1957 ga Forsvarsdepartementet en redegjørelse for saken og innbød Stortinget til å vedta at beordringssystemet skulle innføres - under hensyntagen til de forbehold som var blitt fremført. Militærkomiteen understreket at den grunnlovsmessige side måtte være i orden.

Forsvarsdepartementet uttalte om dette at ordningen ville være obligatorisk for nyansatte i Forsvaret, men befal i tjeneste ville kunne velge om de ville gå med på ordningen, men det ville være forutsetningen for å nyte godt av de kompensasjoner som ordningen forutsatte.

Militærkomiteen sluttet seg deretter til proposisjonen med det forbehold at befal som ikke godtok ordningen ikke dermed avskar seg fra avansement. Stortinget godtok deretter beordringssystemet 5. juli 1957. Og ved Kgl.res. 12. februar 1960 ble Forsvarsdepartementet bemyndiget til midlertidig å ta systemet i bruk overfor majorer og kapteiner.

Høsten 1959 ble representanter for Befalets Fellesorganisasjon tilkalt til konferanse i Forsvarsdepartementet, og Befalets Fellesorganisasjon nedsatte deretter et utvalg for å vurdere resolusjonen, med oberstløytnant Giljarhus som Landsforeningens representant.

Utvalgets innstilling ble sendt til Forsvarsdepartementet høsten 1959. 2. september 1960 nedsatte Forsvarsdepartementet «Personellutvalget» med representanter fra de impliserte institusjoner, blant annet forsvarsgrenene, men uten representanter fra befalsorganisasjonene. Utvalget trådte likevel i forbindelse med dem. Det ble oppnevnt to særutvalg med representanter i begge fra Forsvarsdepartementet og fra befalsorganisasjonene – for utredning av forutsetningene for gjennomføring av systemet. Et avpasset fredsregulativ var en av disse forutsetninger. Det ble holdt utenfor de to særutvalgs mandat, men ble våren 1962 gjort til gjenstand for spesielle forhandlinger, og de respektive hovedsammenslutninger, Embetsmennenes Landsforbund og Statstjenestemannskartellet, anbefalte deretter sine medlemmer å velge beordringssystemet.

Personellutvalget avga deretter sin innstilling 24. april 1962. Den ble drøftet med organisasjonene, og det ble oppnådd enighet om grunnlaget for de videre forhandlinger om Fredsregulativet. Det resulterte i et forslag som ble godtatt av Kartellet og Yrkesorganisasjonenes Hovedsammenslutning, men ikke av Embetsmennenes Landsforbund.

Med St.prp.nr. 4/1964 og nr. 5/1965 fremla Forsvarsdepartementet saken for Stortinget, som vedtok systemet 13. juni 1966.

Det var nå også oppnådd enighet om Fredsregulativet, og alle hovedorganisasjoner anbefalte forslaget vedtatt. Men for offiserer som alt var ansatt på gamle betingelser, var dette fremdeles overlatt til hver enkelts personlige avgjørelse. Høsten 1966 sendte Forsvarsdepartementet ut orientering til alt befall med krav om svar innen 15. november 1966, og Krigsskoleutdannede offiserers Landsforening sendte ut en grundig orientering til medlemmene om det valg de sto overfor. Landsforeningen påpekte at valget var individuelt. Et «Ja» ville være endelig, mens et «Nei» ville kunne endres. Landsforeningens styre ville anbefale ordningen, men poengterte at den fortsatt ville representere alle sine medlemmer uansett hva de valgte. Beordringssystemet var nå et faktum.

Som en konsekvens av at det ble fastsatt prosentvis opprykk til major og oberstløytnant, ble det opprettet Opprykksråd i alle tre forsvarsgrener.¹

Ser vi på *dagens forsvar*, var det åpenbart at det krevde en betydelig reduksjon i antall offiserer (og menige). Hæren, som største forsvarsgren, måtte ta de største reduksjonene, fra 13 til en brigade. Sluttpakker til offiserer som ønsket å slutte drev kostnadene i været fordi embetsmenn ikke kan sies opp uten videre og militære tjenestemenn har et relativt sterkt ansettelsesforhold.

Forsvaret må være villig til å betale for dette – det skulle bare mangle. Selv om offiserene er som potetene, de kan brukes til det meste. Men jeg har lite til overs for Staten, som har brukt så mange ufine knep til å redusere ansettelsesret-

¹ Jeg satt i noen år som representant for KOL i Hærens opprykksråd til oberstløytnant. BFO (v/HOF) hadde også en representant. Rådet bestod av Hærens DKsjefer + Sjef Divisjon 6, med eldste DK-sjef som formann, i min tid Generalmajor Paul M. Strande, Sjef DKØ + Stabssjefen i Hærstaben, Oberst I Sverre Børli. Det var med blandede følelser og en viss ærefrykt jeg tok plass i en så gradstung forsamling. Og som yngstemann i rådet, måtte jeg være førstemann til å uttale meg om kandidatene og gi mine karakterer. Slik det var regelen i krigsrådene i historisk tid – da yngstemann måtte avgi sitt råd først.

Uten sammenligning for øvrig, men jamfør Karl 12's krigsråd etter slaget ved Poltava 28. juni 1709, før han krysset Djepr mot syd ved Perevolotnja med ca. 1000 mann; og den svenske hær kapitulerte med 13.000 mann. Den stakkars adjutanten (en løytnant) som var yngstemann i krigsrådet, hadde en mye vanskeligere oppgave enn meg, både i konsekvenser og i moralsk belastning – og i tid til forberedelser. Mine erfaringer fra Opprykksrådet var bare positive. Jeg må si at behandlingen var meget omfattende og kvalitetssikret. Jeg hadde aldri noen betenkeligheter med å sette mitt navn under sluttprotokollen – og jeg sov godt senere. (Vi brukte en uke på selve rådsforhandlingene).

tighetene, og til å kvitte seg med «overtallige» offiserer, som Staten selv har gjort overtallige.

På grunn av beordringssystemet har jeg vært med på å betale en stor del av regningen for Forsvaret. Etter at jeg ble gift i 1956 har jeg flyttet med familien og pikk og pakk i alt 19 ganger. Jeg tar hatten av meg for alle de offisersfruer, min egen frue inkludert, som har fulgt sine ektemenn i tykt og tynt. De har alle sammen gjort seg fortjent til en medalje – som de aldri fikk.

I *Forsvarsforum* for august i år fremgår det at NOF og BFO, om nødvendig vil stevne Stortinget for retten, fordi det den 10. juni i år fjernet *Loven om yrkesbefal m.m. i Forsvaret* av 10. juni nr. 66/1977. Loven ble akkurat 27 år.

Før 1977 hadde vi en felles *Lov om offentlige tjenestemænd* av 15 feb 1918, som ble avløst av *Tjenestemannsloven* 4. mars nr. 3/1983.

Så dette er ikke noe nytt, og det tilligger Stortinget å gi lover og oppheve de samme. (Jeg er nesten flau over å måtte si dette). Jeg må derfor skuffe de to organisasjoners medlemmer med å si at de har en dårlig sak. (Men jeg er som tidligere anført ikke jurist). En annen sak er at statsadministrasjonen, i dette tilfelle FD, kan gå inn med rimelige administrative bestemmelser, slik det gjorde i forbindelse med innføring av beordringssystemet. Da befallet fikk et valg.

I ovennevnte nummer av *Forsvarsforum* har Lederen i KOL, Tor Erik Drangsholt, en nøktern kronikk under overskriften «Stillingsvernet svekkes dramatisk». Jeg forutsetter at både stortingsrepresentanter og ansatte i FD leser Drangsholts kronikk, og tar de nødvendige grep for at Forsvaret kan utføre sine oppgaver også i fremtiden på en tilfredsstillende måte. Da jeg i min ungdom tjenestegjorde i Tysklandsbrigaden var det ikke spørsmål om å bli kvitt befal. Tvertimot, Forsvaret tok imot oss alle med åpne armer. Idag er den norske (operative) Hær på størrelse med Tysklandsbrigaden.

Nå skal vi stille med *ett kompani* til EU. Det er en stor vits. Men det har medført mer hurlumhei både i Storting og i statsadministrasjonen enn det fortjener. Og alle kjendispolitikere står frem på TV og taler om kommandoforholdene innen en organisasjon som vi ikke er medlem av. Jeg vil anbefale dem alle å lese Grunnlovens § 25. Der står det i *klartekst* hvem som har «høieste Befaling over Rigets Land- og Sømagt».

Hans Børsheim (f.1932). Pensjonert oberstløytnant i infanteriet. Han begynte i Forsvaret i 1950 og har en allsidig tjenestebakgrunn. Han var mangeårig lærer i krigshistorie ved Krigsskolen og sluttet ved KS i 1999 etter 49 år i Forsvaret. Adresse: Bjørklundveien 8, 1400 Ski. Email: h-boersh@frisurf.no

Bokanmeldelser og kommentarer

Skadeskutt idealisme

Bård Mæland: *Skadeskutt idealisme. Norsk offisersmoral i Kosovo*. Eide Forlag, 2004.

Da smakebiter fra Bård Mælands bok *Skadeskutt idealisme. Norsk offisersmoral i Kosovo* ble publisert i fjor, medførte det oppslag i media og noen skarpe reaksjoner fra sentrale personer i Forsvarets øverste ledelse.¹ Nå foreligger hele boken, og leserne får en mulighet til å danne seg et helhetlig inntrykk av Mælands forskningsprosjekt.

Mæland har intervjuet 15 norske offiserer (primært troppssjefer) enten under deres tjeneste i Kosovo eller rett etter hjemkomst. Offiserene tjenestegjorde i Kosovo i perioden 2000-2002.²

Mælands studie er en av de første av denne typen i Norge, og han tegner et interessant bilde av noen sentrale aspekter ved norske utenlandsoperasjoner. Dybdeintervjuene får fram en annen type informasjon enn for eksempel de spørreundersøkelsene som tidligere har blitt foretatt om motivasjon og holdninger hos norske soldater og offiserer i utenlandsoperasjoner. En annen fordel med metoden sammenlignet med spørreundersøkelser, er at offiserene selv får ta del i tolkningen av egne opplevelser og utsagn. Her syns jeg Mælands bok er mer interessant enn for eksempel Eva Johanssons studie av svenske UNPROFOR- og IFOR-styrker som er basert på spørreskjemaundersøkelser.³

Hovedinntrykket er altså at Mæland lykkes godt med å formidle noen av de utfordringene norske styrker møter i en uteoperasjon hvor spenningsnivået ikke

¹ Noen av Mælands funn ble presentert i ««Alle skal behandles likeverdig og med respekt, uansett bakgrunn»? Forsvarets verdigrunnlag og norske offiserer i KFOR», *IFS-info* nr 3/03.

² Trolig på grunn av anonymitetshensyn framgår det ikke om de kommer fra to, tre eller fire ulike kontingenter. Det virker som alle er fast ansatt i Forsvaret og «uteoffiserer» (altså at de ikke har ansvaret for oppgaver knyttet til driften av KFOR, men mer direkte til oppfyllelse av styrkens mandat), men dette sies ikke eksplisitt.

³ Johansson, Eva, *The UNknown Soldier: A Portrait of the Swedish Peacekeeper at the Threshold of the 21st Century*, (Karlstad: Karlstads universitet, 2001).

lenger er særlig høyt. Spesielt for lesere som ikke har noen spesielle forkunnskaper om temaet, gir boken et godt bilde på hva norske styrker faktisk gjør i disse operasjonene, og dette er verdifullt i seg selv. Men boken har også kvaliteter for dem som er mer profesjonelt opptatt av disse temaene. Undersøkelsen er delt i tre hoveddeler som fokuserer på henholdsvis bruk av makt, holdninger til lokalbefolkningen og andre troppebidragsytende nasjoner, og forståelse av egen rolle. I alle delene reiser Mæland interessante problemstillinger.

Sindighet: om bruk av makt

I del 1 som omhandler maktanvendelse og maktforståelse, sier Mæland at fredsoperasjoner handler om «å ikke tape» i motsetning til krigsoperasjoner som handler om å vinne. Boken viser imidlertid at dagens fredsoperasjoner omhandler mye mer enn ikke å tape. Den militære delen av dagens fredsoperasjoner handler vel først å fremst om å forhindre uønsket voldsbruk og bekjempe kriminalitet. Ut over denne primærhensikten, gjøres det også mye humanitært og tillitskapende arbeid. Her gir intervjuobjektene gode og konkrete eksempler på de vanskelige dilemmaene de møter. Det grunnleggende problemet er spenningen mellom å bruke makt mot de i lokalbefolkningen som opptrer ulovlig, og samtidig bygge tillit og gode relasjoner til lokalsamfunnet. Hvis man bruker mye makt kan man oppnå resultater raskt, men kanskje også undergrave en fredelig løsning som kan vare også etter at de internasjonale styrkene har trukket seg ut. Hvis man bruker lite makt, er det fare for at de gruppene i samfunnet som motarbeider fredsløsningen, blir dominerende og respekten for den internasjonale styrken går tapt. Intervjuene viser at norsk praksis i forhold til disse avveiningene kan variere mellom kontingenter og offiserer selv om alle er utstyrt med de samme engasjementsreglene og det samme soldatkortet.⁴ Noen offiserer ønsker å praktisere en tøffere linje, mens andre legger mer vekt på forhandlinger og overtalelse.

Mæland beskriver den norske maktbruken med begrepet *sindighet*.⁵ Det definerer han som en kombinasjon av treghet og fasthet, å være energisk og rolig, sta og fleksibel. Videre sier han at denne tilnærmingen er et resultat av den norske mentaliteten. Selv om Mæland langt på vei kan ha rett i dette, syns jeg ikke begrepet *sindighet* eller Mælands analyse tilfører særlig mye utover det som kommer fram i intervjuene. Materialet hans gir heller ikke dekning for noe mer. Mæland har ikke forsket på hva som faktisk skjer ute i operasjonene. Hans materiale omfatter bare norske offiserers opplevelser av det. Så mens Mæland lykkes

⁴ Soldatkortet er en kortversjon av oppdragets engasjementsregler.

⁵ Mæland s. 132.

godt med å få fram dilemmaene som norske styrker opplever, er den videre drøftingen av dette for lite konkret til å bli særlig givende.

Når det gjelder norske styrkers bruk av makt i internasjonale operasjoner, er det mange interessante problemstillinger å ta tak i. Det er for eksempel en utbredt oppfatning både innenfor og utenfor Forsvaret at «den norske tilnærmingen» til fredsoperasjoner er den beste.⁶ Samtidig er norske offiserer svært kritiske til nesten alle andre lands tilnærminger. Her hadde det vært interessant å undersøke hva land som velger en annen tilnærming enn «vår», synes om den norske løsningen, og da tenker jeg ikke på den høflige rosen som kommer til uttrykk i offisielle takketaler. En annen interessant problemstilling er hvordan ulike tilnærminger til bruk av makt kan forklares. Er det riktig at det skyldes ulike nasjonale kulturer eller mentaliteter, eller finnes forklaringen i et bevisst valg av trening, utdanning og doktriner innenfor de ulike lands væpnede styrker?

Avsondring: om de fremmede

Kapittelet som omhandler offiserenes holdninger til lokalbefolkningen og andre aktører i området (det sivile FN-apparatet og andre NATO-styrker), er den delen som har utløst kritikk fra sentrale ledere i Forsvaret. Kritikken har gått på to forhold: At undersøkelsen ikke er representativ (Sverre Diesen) og at Mæland har feiltolket intervjuobjektene utsagn (Robert Mood). Når det gjelder den første innvendingen, hevder Mæland ikke at disse holdningene har vid utbredelse i Forsvaret eller er representative. Generaliserbarheten er av et annet slag. Gjennom intervjuene får Mæland fram hvordan opplevelser i uteoperasjoner faktisk kan skape rasistiske holdninger. Han gjør det lett å forstå at sterke opplevelser av for eksempel kvinne- og barnemishandling kan skape negative følelser i forhold til en hel folkegruppe. Jeg tror de færreste av oss med hånden på hjertet kan si at slike reaksjoner er helt fremmede for oss. Mælands studie inviterer dermed ikke til fordømmelse av offiserene, men heller til nyttig refleksjon over hvilke grep Forsvaret kan ta for å forhindre at slike følelser setter seg fast.

Robert Mood kan ha rett i at Mælands intervjuobjekter er «befal med integritet og mot til å kjenne på sine egne vonde og skumle følelser».⁷ Det tjener imidlertid Mæland til ære at han har lyktes med å få intervjuobjektene sine til å snakke åpent om dette temaet som utvilsomt er tabubelagt, i hvert fall innenfor politisk korrekte akademiske sirkler.⁸ Vi får håpe at intervjuobjektene ikke føler

⁶ Mæland bygger for øvrig også opp under denne antakelsen.

⁷ *Hærfra* nr 2, 2004.

⁸ Mæland oppgir også at han ikke er ukjent for sine intervjuobjekter. Noen har han hatt som elever ved Krigsskolen og andre har han fungert som prest og sjelesørger i forhold til. Dette har nok påvirket intervjuene i noen grad. Sannsynligvis har intervjuobjektene formulert seg på en litt annen måte i møte med en prest og lærer

at han har misbrukt tilliten deres og at anonymiseringen er god nok til at de ikke kan identifiseres. Hvis det motsatte er tilfelle, kan det blir vanskelig for andre forskere å få norske offiserer i tale om vanskelige tema ved en senere anledning.

At han har feiltolket dem, som Mood hevder, er imidlertid vanskelig å finne støtte for. Utsagn om at deler av lokalbefolkningen ikke er menneskelige eller mindre verd enn lillefingeren til en av de norske soldatene, kan vanskelig feiltolkes. Det betyr imidlertid ikke at norske offiserer er rasister, noe Mæland heller ikke hevder. Her kan en feltstudie av danske KFOR-styrker, tjene som kontrast til Mælands tilnærming. Mæland legger vekt på å få fram hvordan slike holdninger kan oppstå i den spesielle situasjonen utenlandsstyrkene befinner seg i. Intervjuobjektene framstår som reflekterte og delvis skamfulle over egne reaksjoner. De skjønner at det bærer galt av sted, men kan likevel ikke fornekte at følelsene er der. Bildet er dessuten langt fra ensidig. Mange forteller også om et oppriktig engasjement og ønske om å bidra til at menneskene som omgir dem skal få et bedre liv.

I Claus Kolds studie av danske KFOR-styrker skapes et helt annet inntrykk.⁹ Der presenteres rasistiske utsagn løsrevet fra en ytre sammenheng og studieobjektene (soldatene og offiserene) gis i liten grad muligheten til å forklare hvordan de opplever situasjonen. De framstilles som dumme og ureflekterte – i motsetning til den «gode» forskeren som på trygg avstand sjokkeres over det han opplever. Her er Mælands studie langt mer interessant fordi den lar intervjuobjektene være med å tolke det som skjer. De får en sjanse til å forklare seg og dermed øker også leserens forståelse av deres opplevelser. Mens Kolds studie i grunnen handler mye om hvordan en sivilist opplever møtet med den militære virkeligheten, handler Mælands studie om den militære virkeligheten. Jeg vil anta at den presenterer nettopp det realistiske bildet av hva soldatene ser og føler i en utenlandsmisjon, som Mood etterlyser.¹⁰

Rolleforståelse: Humanitær militær

Den siste delen er studiens svakeste. Den virker tynt dokumentert – her er det langt mellom sitatene – og de teoretiske drøftingene virker springende. Mæland har likevel et godt og viktig poeng, som jeg vil prøve å spisse enda litt mer enn Mæland har gjort. Norske styrker fungerer i dag som et utenrikspolitisk instru-

enn hva de hadde gjort i møte med for eksempel andre offiserer. Dette gjør imidlertid ikke bildet Mæland tegner mindre sant.

⁹ Kold, Claus, *En motstander – som skal hjelpes*, Ph.d. afhandling, Roskilde Universitetscenter, 2003.

¹⁰ Her må jeg ta forbehold om at jeg selv ikke har noen militær bakgrunn, bare har vært på kort besøk i en norsk utenlandsoperasjon, og derfor kjenner til denne virkeligheten primært gjennom andres beskrivelse av den.

ment. I mange sammenhenger er det viktigste motivet bak norsk deltakelse i internasjonale operasjoner å sikre norske beslutningstakere en plass ved bordet der viktige beslutninger som angår Norges sikkerhet tas. Denne overordnede målsetningen har blitt gjentatt av og er akseptert av Forsvarets øverste ledelse. Mæland peker imidlertid på at dette i mange tilfeller ikke vil være tilstrekkelig meningsbærende for dem som er ute i operasjonen. Mennesker har et behov for å føle at de utretter noe meningsfylt der og da. Hvis denne følelsen mangler, kan det få svært uheldige konsekvenser for avdelingens moral og evne til å utføre oppdraget på en god måte. Selv godt indre samhold, kameratskap og fokus på troppslederoppgraden er neppe tilstrekkelig meningsskapende. Selv om Mælands intervjuobjekter ikke oppgir at de har idealistiske motiver for å tjenestegjøre i Kosovo, synes det likevel å være vanskelig å forsone seg med at man kanskje ikke bidrar til å skape fred i området.¹¹ Dette behovet har Forsvaret selv innsett i økende grad, og man har i de siste årene utviklet en meningsbærende retorikk knyttet til at denne type operasjoner er en hovedaktivitet for norske styrker. Norske politikere synes i mindre grad å ha tatt dette inn over seg.

Mæland påpeker dette meningsbehovet og foreslår også en løsning på hvordan det kan imøtekommes. Løsningen er at norsk militært personell skal utvikle en identitet som *humanitær militær*. Spørsmålet er om ikke kjernen i den profesjonelle selvforståelsen i Forsvaret ligger for langt unna det humanitære idealet til at dette vil være det Mæland kaller en bærekraftig rolleforståelse. Andre studier har vist at disse to rollene er vanskelige å kombinere, og at fraværet av det som anses som militære oppgaver skaper sterk frustrasjon.¹² For å sette det på spissen: Er du utdannet og trent til våpenbruk og kamp, kan det oppleves som lite meningsfylt å gå på sosialpatrulje og snakke med gamle damer som er bekymret over at de mangler ved til vinteren. Disse motsetningene går Mæland lite inn på.

Teoretisk er begrepet også problematisk. For det første er definisjonen uklar: Humanitære militære er «soldater som i vid forstand bruker sin militære makt til å fremme betingelser for menneskelig liv og utfoldelse og som gjør det på en måte som samsvarer med det man ønsker å fremme innenfor det militære oppdraget».¹³ Innebærer dette noe mer enn at utøvelse av militærmakt skal finne sted innenfor folkerettslige rammer? Det er i så fall ikke nytt, og tilføyningen av humanitær foran militær virker påklistret.. Samtidig kan begrepet tjene til å til-

¹¹ Tone Helene Røkenes' feltstudie av en norsk bataljon i Kosovo understreker også behovet for å føle at man faktisk bidrar til en løsning av konflikten i operasjonsområdet. (Røkenes, Tone Helene, «*Sønner av Norge*» En studie av den norske bataljonen i Kosovo, perioden 2002-2003, Hovedfagsoppgave, Institutt for administrasjons- og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen, 2004.)

¹² Ibid, s. 83.

¹³ Mæland, s. 294.

sløre virkeligheten. Norske politikere har flere ganger hatt problemer med å stille seg bak de ubehagelige sidene ved militærmakten. Et begrep som «humanitær-militær» vil være fristende å gripe til for dem som ikke vil se i øynene at bruk av militærmakt ikke alltid handler om å bygge opp, men også om å ødelegge eller ramme dem som ønsker en annen politisk løsning enn den som militærmakten stiller seg bak.

Konklusjoner

Alt i alt er det samtalereferatene som er bokens store styrke. Offiserene kommer til orde og gir leseren innblikk i og forståelse for hvordan de opplever den situasjonen de er i. Her har Mæland gjort et viktig nybrottsarbeid i norsk sammenheng. Funnene har også interesse utover den nasjonale konteksten, og fortjener å bli presentert på engelsk for et større publikum. Når det gjelder de teoretiske delene av boken, er jeg mer usikker på hvor mye nytt Mæland har å komme med. Det trekkes inn svært mange ulike teoretiske tilnærminger, og det må nødvendigvis gå på bekostning av dybden i behandlingen av de fleste av dem. Min andre innledning gjelder språket. Det er til tider mettet med fremmedord som *selvre-lativering*, *tvetydig akseretning*, *verdimessig superioritet*, *moralsk stratifisering* og *virtuell fremmedhet* for å nevne bare noen få. Dette gjelder først og fremst de teoretiske delene, hvor man av og til får inntrykk av at noen relativt greie poeng pakkes inn i en svært forvanskende språkdrakt. Der Mæland presenterer intervjuene legges materialet fram på en oversiktlig måte. Her er det mye interessant stoff å ta tak i både for dem innenfor og utenfor Forsvarets egne rekker.

*Torunn Laugen Haaland
Institutt for forsvarsstudier*

En motstander som skal hjelpes

Claus Kold: *En motstander – som skal hjelpes. Et feltstudie af militær ledelse i Det danske Forsvars fredsstøttende operationer i Kosovo/a*. Ph.d. afhandling, Roskilde Universitetscenter, 2003.

Claus Kold har skrevet en phd-avhandling om en dansk bataljon i Kosovo. Den er basert på et feltstudie, med lange intervjuer med konstabler og sersjanter, egne feltboknotater og egen dagbok. Men avhandlingen er også en rik kilde for filosofiske spørsmål om hva dannelse er, hva ledelse er og hva vitenskap er.

Claus Kolds avhandling reiser mange og viktige spørsmål. Spørsmål som er av den største viktighet å besvare når Forsvarets oppgaver i større og større grad blir sivilisering (fredsskapende) og statsbygging (institusjonelle betingelser for stabilitet).

Blant de spørsmålene denne anmelder fant mest utfordrende var:

a) Hvordan kan en organisasjon tilpasset ett sett av oppgaver (krig) fungere når den stilles overfor et helt annet sett av oppgaver (fredsskapende- og konfliktforebyggende)?

b) Hvordan kan et føydalt ledelsesbegrep (basert i et hierarki gitt av Gud), forankret i før-demokratiske (dvs. føydale, der adelen/offiserene bestemte) prosesser, fungere sammen med individuell og organisatorisk læring?

c) Hvorfor er soldatenes hverdagsspråk preget av rasisme og en til dels ekstrem sex-fiksering?

Det første spørsmålet er hvordan en organisasjon som er forankret i forsvar av det territorielle og skal møte konflikter som oppsøker organisasjonen, fungerer når det er verdier som skal forsvares og det er Forsvaret som oppsøker konfliktene heller enn omvendt. Organisasjonsteorien har som en bærende hypotese at det er en sammenheng mellom hvordan en organisasjon er organisert og de oppgaver den skal løse. Spørsmålet til Kold er derfor velkjent for en organisasjonsteoretiker. Og han besvarer på en overbevisende måte hvorfor den tradisjonelle militærorganisasjon var organisert som et hierarki med krav om absolutt lydighet. Spørsmålet er om den samme organisasjonsform er tilpasset det som kalles fredsbevarende operasjoner. Og her svarer Kold nei.

For aktører og redskaper er ikke atskilte fenomener. Drar man i fredsbevarende operasjoner med en organisasjon og ledelse skapt for krig, med uniformer, utrustning, pansrede vogner og militære rutiner så skaper dette en oppgavedefinisjon og et handlingsperspektiv for aktørene. Og det er ikke sivilisering og statsbygging, men konflikt og makt, sier Kold.

Det andre spørsmålet er forankret i en forestilling om krig som stammer fra tiden rundt 1. verdenskrig. Soldatene skal kjempe, de må ha samhold, kontrollere hverandres frykt og ha rett til å drepe – ja, egentlig lyst til det. Fordi dette gjør dem livsfarlige må de underlegges kontroll av et militært hierarki som er styrt av den politiske vilje og legalitet. Derved sikres det at dette livsfarlige apparat holdes innenfor rammene av et demokrati ved nettopp selv ikke å være demokratisk. Men denne forestillingen om soldater mener Kold er dysfunksjonell i fredsbevarende operasjoner. Fordi soldatenes opplevde organisasjonen som tvang, rutiner og at de bare ble behandlet som kropper, dvs. alltid møtte maktens tale (jeg bestemmer du adlyder), utviklet de ikke egen vilje til å forstå konflikten og fungere konstruktivt i siviliseringen og statsbyggingen. Det ville ha forutsatt at de hadde opplevd å bli lyttet til, være deltakende individer i en oppgaveorientert organisasjon – hadde opplevd talens makt (en dialog hvor det beste argumentet og ikke den høyeste grad vinner diskusjonen).

Det tredje spørsmålet er forankret i Kolds opplevelse av soldatsspråket som han viser uttrykkes i rasisme og porno. Lokalbefolkningen ble systematisk omtalt i rasistiske ordelag og hele samværet var seksualisert der makt språklig kom gjennom fallos – og kvinnelige egenskaper sammenlignes med høner/kyllinger og homoer («som åpenbart også kan bolles»). Men Kold knytter ikke dette til at soldatene er rasister og mannssjåvinister. Det knyttes til at organisasjonen gjennom å behandle dem bare som kropper fratår dem egenverd og produserer meningsunderskudd. De er fratatt egne meningsfulle verdensbilder og de viser sin motstand mot dette gjennom feillæring som på grunn av systemets hierarkiske autoritære ledelsesformer forskyves mot ikke-tilsiktete objekter som lokalbefolkning og det annet kjønn, som begge omtales i nedsettende ordelag.

Kold feller slik en hard dom over den danske militærorganisasjonens måte å fungere på i Kosovo. Og han har i den danske debatten i ettertid brukt sine funn til å forklare de overgrep som begås av både amerikanske og danske soldater i Irak – der skytset, i følge Kold, ikke bør rettes mot de enkeltindivider som tiltales, men mot den organisasjon de inngår i.

Kold konkluderer selv med at Forsvaret er uegnet til å bli sendt i internasjonale fredsoperasjoner – og at den refleksjon han gjør omkring form og innhold må reflekteres både av de politiske og militære myndigheter.

Claus Kold sin avhandling er naturligvis mye mer enn dette. Den er på over 460 sider. Den begynner med et meget langt første kapittel der Kold fører oss gjennom vitenskapens historie, sterkt inspirert av Fritjof Capras post-cartianske forståelse, for så å konkludere med at han vil bruke Grounded Theory (altså gå fram teoriløst ved å la det empiriske felt, dvs. observasjonene skape kategoriene

han skal analysere med). Han burde kanskje nøyde seg med å skrive det siste. Andre kapittel er en analyse av offisers- og soldatrollen slik den utviklet seg fra middelalderen og framover. Tredje kapittel er pilotstudien som var en første reise til Kosovo, mens fjerde kapittel er hovedstudien. I det femte kapittel trekkes både empiriske og teoretiske konklusjoner.

For denne anmelder er nok avhandlingen i lengste laget. Side opp og side ned med råutskifter av dagboknotater og intervjuer som det er svært mye av i kapittel 3 og 4 gir selvfølgelig leseren en mulighet til å følge med på ferden, og gripe forfatteren i urimelige tolkninger. Men det vekker også mistanken om dovenskap hos forfatteren. Jeg vil imidlertid tro at det er de kontroversielle konklusjonene som gir Kold dette ekstra behovet for å dokumentere. Men han burde nok satt foten ned langt tidligere og sagt at nok er nok.

En leseanvisning fra min side vil være å begynne med kapittel 5 og så lese i kapittel 4 for å se om det er dokumentert tilstrekkelig.

Selv om Kolds avhandling reiser mange viktige – og til dels livsviktige spørsmål for den militære organisasjon er det ett som savnes: Hvis Forsvaret er uegnet til å delta i sivilisering og statsbygging i konfliktområder – hvem skal da gjøre det? Et Forsvar skal fungere i krig – og hvis det er en vits å ha et forsvar er det også fordi vi ønsker at det skal vinne krigen. Dette må bestemme dens organisasjonsform. Dermed ikke sagt at denne formen må være føydal – tvert imot er det i dag en oppskrift for å tape krigen. Kanskje vi trenger to militære organisasjoner? En som skal vinne krig og en som skal skape fred? For også den siste må kunne håndtere krigslignende forhold, som konfliktene en skal skape fred i fort kan eskalere tilbake til.

Hvis dette er det ideelle svaret så er det i liten grad i tråd med gjeldende budsjетtrammer, både i Danmark og Norge.

*Jan O. Jacobsen
dr.polit. og
l.amanuensis ved
Sjøkrigsskolen*

Tillitens teknologi

Katrine Nørgaard: *Tillidens teknologi. Den militære ethos og viljen til dannelse*. Institutt for Antropologi, Det Samfunnsvidenskabelige Fakultet, Københavns universitet, 2004.

Fredsbevarende operasjoner er blitt et av de vestlige militære styrkers viktigste innsatsområder. Det er ikke lenger territoriale grenser som i samme grad som tidligere står i fokus, men universelle folkerettslige normer og prinsipper. Slike sikkerhetspolitiske endringen får konsekvenser for fredsbevarende militære enheters organisering og lederskap. Det er disse praktiske endringene på hverdagsplanet som er i fokus i den danske antropologen Katrine Nørgaards doktoravhandling. For bedre å kunne beskrive disse endringene lot hun seg høsten 2000 innrullere i den danske KFOR-styrken i Kosovo. Gjennom deltagende observasjon, der hun ble en del av det militære praksisfellesskapet, etablerte hun et innsideperspektiv i forhold til feltet hun skulle studere. Det har blitt en spennende studie med mange gode og relevante perspektiver for etikk- og lederskapsutdanningen innen vårt hjemmelige Forsvar.

Sentralt i Nørgaards avhandling står de militære utfordringene i møte med endringer både på det lokale og globale plan. For å få et grep på disse endringsprosessene tar hun i sitt teorikapittel utgangspunkt i begrepene modernitet og liminalitet. Begge begrepene peker i retning av en verden som hele tiden er omskriftelig og uforutsigbar. I utvikling av disse begrepene på et organisasjonsmessig plan trekker hun inn spennende teoretikere som Richard Sennett, Ole Fogh Kirkeby og ikke minst Niklas Luhmann. Her er har Nørgaard gjort en god jobb med å synliggjøre de ulike teoretiske posisjonene på en opplysende og avklarende måte. Selv om dette nok gjør avhandlingen teoretisk fremtung og til tider fortrenger det spennende empiriske stoffet, er dette likevel for denne leseren noe av det mest spennende i avhandlingen.

Grense eller liminalitetsbegrepet anvendes så for å beskrive de rammefaktorene som fredsbevarende operasjoner skal fungere innenfor. Problemet oppstår når en organisasjon preget av byråkratiske, formelle og hierarkiske strukturer skal forholde seg til uventede, kaotiske og uoversiktlige hendelser. I møte med slike situasjoner tvinges den militære organisasjonen til å endre sine lederskapsprinsipper. Nørgaard beskriver den nye formen for ledelse og kontroll som desentralisert og tillitsbasert. Dette er knyttet til at de militære oppgavene i en fredsbevarende operasjon må ivaretas av små mobile enheter, spredt over et stort område og der trusselbildet hele tiden er i endring. Omformingen av den

militære kommandostrukturen som denne situasjonen fremtvinger, gir soldaten mer frihet, men øker samtidig kravet om disiplinering og selvkontroll.

Til dette kommer det at den militære innsatsen mer er rettet mot beskyttelse av verdier enn territorier. Dette gjør begrepet *tillit* til et sikkerhetspolitisk tema i spenningen mellom sivile og militære styrker. Utfordringene blir for de militære styrkene å fremstå så troverdig og tillitsvekkende som mulig. Både den enkelte soldat og de ulike avdelingene vil måtte forvalte sin frihet og sitt handlingsrom på en måte som samsvarer med det militære etos og dets dannelsesidealer. Nørugaards fremhever i denne sammenheng korpsånd, lojalitet, selvdisiplin og profesjonelle holdninger som de sentrale elementene i et slikt ideal.

Med utgangspunkt i begrepet dannelselse introduserer Nørgaard begrepet *govermentality*. Dette er et uttrykk (lånt fra Foucault) som betegner en ledelsesrasjonalitet og moralitet som ikke lar seg redusere til håndhevelse av en rekke lover og regler. Det viktige blir en dannelsespraksis med vekt på selvkontroll og evne til å underordne egeninteressen under fellesskapets interesser og målsettinger. På den måten transformerers en tidligere byråkratisk kontroll til en form for individuell ansvarlighet og selvkontroll. Slik sett, påpeker Nørgaard, frigjøres den enkelte soldat til å utøve egen dømmekraft og til å foreta egne, selvstendige valg.

Linken mellom individ og organisasjon blir da en felles forståelse av hvilke idealer og verdier en kjemper for. Selv om denne måten å tenke militærorganisering på, fremhever det individuelle aspektet sterkere enn tidligere, holdes soldatene sammen gjennom et felles sett av verdier og holdninger. Økt frihet til den enkelte gjør imidlertid den militære organisasjonen mer sårbar. Men denne sårbarheten, det at en er utlevert til andres innsats og må stole på den, gjør at fellesskapet med dem som en skal forsvare og beskytte blir styrket. En militær organisasjon vil da i en fredsbevarende operasjon kunne fungere som en siviliserende dannelsesmakt.

Nørugaards avhandling er svært spennende lesning. Selv om de teoretiske passasjene til tider kan gjøre den noe tung å lese, vil den kunne være en kilde til kunnskap og innsikt som vil kunne berike både tenkning, undervisning og ledelse for mennesker som er opptatt av de militær styrkers ledelse, rolle og organisering i årene som kommer.

Paul Otto Brunstad
Dr.theol. /Sjøkrigsskoleprest

Sønner av Norge

Tone Helene Røkenes: «*Sønner av Norge*». *En studie av den norske bataljonen i Kosovo, perioden 2002-2003*. Hovedoppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen, våren 2004.

I ett år arbeidet Tone Røkenes i den norske bataljonen i Kosovo, hvor hun jobbet som assisterende S5 i bataljonsledelsen. Hun forteller hvordan hun ble en del av bataljonen og selv opplevde det meningsstapet hun beskriver i oppgaven. Hun intervjuet i alt 35 befal, men som hun selv skriver, intervjuene har hatt en mer korrigerende effekt i forholdet til den deltakende observasjon og feltdagboken. Personlige ytringer og følelser i feltdagboken har hun bevisst valgt å stole på og trekke inn i analysene, selv om hun påpeker at hun i etterkant har reagert negativt på noe av dette. Røkenes framholder også at hun tror hennes bakgrunn som offiser gjorde at respondentene fortalte henne mer.

Oppgaven beskriver at det vokste fra et meningsstap hos soldater og befal. Dette skjedde på flere plan. Hovedårsaken til meningsstapet finner Røkenes i at soldatene ikke gjorde det de var trent for. I Norge trente avdelingen for militære oppdrag, hun beskriver de ulike øvelsene i forkant, den kompetansen var det knapt behov for i Kosovo – der var det humanitære oppdrag som sto i forgrunnen. Hun betegner det som om tigeren skulle bli pusekatt.

Røkenes peker på at møte med fremmede kulturer i Kosovo ble overveldende for de fleste soldatene. Denne mangelen på forståelse resulterte i en overlegenhetsfølelse, fordi de definerte normalen etter norske standarder. Soldatene var vitne til maktmisbruk, der taperne ofte var minoritetsgrupper. Hva de definerte som kultur, politikk og ikke minst moral var annerledes i deres sosialt enn det de norske soldatene var opplært til. Avvik fra våre norske normaliseringsidealer, førte med seg at gapet mellom «oss» og «de andre» ble større.

De norske soldatene delte ubevisst samfunnet inn i over- og underklasser, mens majoriteten av samfunnet var bygd opp rundt en klanstruktur. Røkenes trekker fram de ulike verdssystemene i klansamfunnet versus klassesamfunnet, med bakgrunn i sosiologen Pierre Bourdieu. Hun framholder også Karl Weicks påstand om at en organisasjons omgivelser konstrueres ut fra organisasjonens innsamling og analyse om disse omgivelser, som så igjen styrer aktiviteten som blir iverksatt.

Røkenes beskriver de ulike felt (Bourdieu) hun observerer i Kosovo, for eksempel det kosovoalbanske og det kosovoserbiske feltet, og finner at de er relativt autonome i forhold til hverandre. KFOR hadde som oppgave å skape et multi-etnisk felt, mens det faktisk var lokalbefolkningen som bestemte spillereglene

for hvordan det skulle være. Røkenes beskriver dette som en herre/knekt relasjon (Hegel), der knekten kunne opphøre makten til herren når han måtte ønske. Dette siste er en spennende analyse, også med tanke på oppstanden i Kosovo våren 2004. Det samme forholdet beskriver hun for øvrig mellom staben og lederne på lavere nivå. Sjefen og hans stab sitter med makten, mens det er troppssjefene og lagførerne som sitter med kunnskapen.

Røkenes påpeker også at fordi de ikke helt forsto mandatet med det de drev med, førte det til en maktesløshet som igjen bygde opp under et meningsstap. Virkelighetens teater ble et «fiktivt spill» som ble laget i vår forestillingsverden. Ukjente verdisystemer og en oppdragsløsning soldatene ikke var trent til, førte med seg usikkerhet. Røkenes beskriver også kjedsomheten som etter hvert ble framtrepende og de oppkonstruerte oppdragene fra ledelsen for å bøte på dette. Røkenes viser til at dette ble gjennomskuet av soldatene, og at det derfor fungerte negativt – som igjen førte til meningsstap.

Leirkulturen blir beskrevet som en boblelivelse, der det ble lett å fokusere på andre. Røkenes kommenterer Bård Mæland og offentliggjøringen av språkbruken til tidligere troppssjefer i Norbn, og mener han bedrev «symbolsk vold» fordi han besatt mer kulturell kapital enn noen av troppssjefene han intervjuet. Mæland opererte i sin «kulturelle habitus» i motsetning til soldatenes «militære habitus». Røkenes beskriver også leiren som et sted for nødvendige utblåsninger.

Røkenes konkluderer med at det ikke er teknologi som blir det viktigste i framtidige fredsoperasjoner. Det er politikk, krigens folkerett, kunnskap om samfunn og kultur, til slutt siterer hun likevel tidligere generalsekretær i FN Dag Hammarskjöld: «Peacekeeping is not a job for soldiers, but only soldiers can do it.»

Dette er en spennende oppgave som beskriver organisasjonen og tjenesten innenfra, og den er ikke ment å være objektiv. Røkenes fortjener mange lesere, ikke minst gjelder det dem som skal ut som ledere i internasjonale operasjoner.

*Are Eidhamar
Krigsskoleprest*